

КЛИФЪРД САЙМЪК ИЗБОР НА БОГОВЕ

Превод от английски: Момчил Райчевски, 1998

chitanka.info

1.

1 август 2185.

И така, започваме отново.

Всъщност, започнахме отново преди петдесет години, но тогава не го осъзнавахме. Известно време хранехме надежда, че на Земята са останали повече хора и че можем да започнем, оттам където бяхме спрели. Надявахме се, че след като веднъж шокът премине и сме в състояние да мислим по-ясно и да планираме по-мъдро, някак си ще съумеем да се опрем на онова, с което разполагаме. В края на първата година би трябвало вече да сме разбрали, че това е невъзможно, а в края на петата — да сме готови да го признаем. Но не бяхме. В началото отказвахме да погледнем истината в очите, а когато се наложи да го направим, една неразумна и упорита вяра ни пречеше да го признаем. Старият начин на живот не можеше да бъде възстановен. Бяхме твърде малко и никой нямаше специални познания, а старата техника беше извън строя и бе невъзможно да я възстановим. Беше твърде сложна и специализирана, твърде разнообразна, за да бъде възстановена и поддържана без наличието на многобройна работна ръка с подходящи знания и умения, нужни не само за да се управлява самата техника, но и за да се произвежда енергията, която тя поглъща. Сега не сме нищо повече от паразити, препитаващи се от трупа на миналото. Някой ден, обаче, ще стигнем до самия му скелет, а накрая ще трябва да разчитаме само на себе си. С годините ние възстановяваме или преоткриваме някои от старите основни технологии, пригодени за един по-прост начин на живот, и се надяваме тези основни, елементарни умения да ни предпазят от деградацията и превръщането ни в диваци. Никой не знае какво всъщност се случи. Това, разбира се, не възпира някои от нас да градят теории и да се опитват да го обяснят. Бедата е, че всички те се свеждат до прости догадки, изградени върху всякакъв род метафизични схващания. А съществуват само два много простички факта и първият от тях е, че

преди петдесет години, през юли, по-голямата част от човешката раса изчезна или бе отведена някъде. От население над осем милиарда, което наистина е внушителна цифра, сега са останали най-много няколкостотин души. В къщата, където седя и пиша тези редове, има шестдесет и седем човешки същества. Те са толкова много, защото в нощта, когато това се случи, бяхме поканили близки и познати да отпразнуваме пълнолетието на нашите двама внука близнаци Джон и Джейсън Уитни. От индианците край езерото Лийч може би са останали около триста, макар че рядко ги срещаме, тъй като те, несъмнено щастливи от развоя на събитията, отново се бяха върнали към старите си племенни традиции и странствания, или поне на мен ми се струва така. От време на време до нас стигат слухове за оцелели групи хора (слуховете обикновено ни донася някой бродещ робот), но когато тръгнем да ги търсим, никога не ги откриваме, нито пък намираме следи, че въобще са били там. Това, разбира се, не доказва нищо. Близко до ума е, че някъде на планетата трябва да има и други оцелели, макар и да нямаме представа къде точно. Вече не ги търсим, дори и когато слуховете зачестят, защото ни се струва, че всъщност не се нуждаем от тях. През изминалите години започнахме да изпитваме удовлетворение от рутината на селския живот.

Роботите все още са тук на Земята и ние нямаме представа колко са на брой. Трябва да са останали всички роботи, които изобщо са били създадени. Те не изчезнаха или не бяха отведени, както се случи с човешката раса. През изминалите години някои от тях се настаниха при нас, като поеха дребната домакинска шетня и всички обслужващи дейности, осигуряващи ни удобство, и в действителност се превърнаха в част от нашата общност. Случва се някои от тях да ни напускат, понякога и да се запиляват нанякъде, но има и случаи, когато се появяват нови и те или остават при нас завинаги, или се задържат поне за известно време. На незапознатия със ситуацията може да му се струва, че роботите са работната сила, от която се нуждаем, за да поддържаме в действие поне един малък сектор от по-жизненоважната стара техника. Възможно е роботите да могат да усвоят необходимите умения, но трудността идва от това, че няма подготвени хора да ги обучават. Но дори и да имаше, изпитвам съмнение, и то доста основателно съмнение, че това би решило проблема. Роботите не притежават технологична мисъл. Не са били създадени с такава цел. Те

са създадени да крепят човешката гордост и суета, да отговорят на странния копнеж, който, изглежда, е присъщ на човека — нуждата от други човешки същества (или разумни копия на човешки същества), които да задоволят неговите потребности, роби, над които да доминира, същества, над които да упражнява властта си и по този начин да си изгражда лъжливо чувство за превъзходство. Роботите бяха произведени, за да служат като готвачи, градинари, икономисти, камериери, лакеи (никога не можах да си изясня какви точно са задълженията на лакея) — прислуга от всякакъв вид. Те бяха слугите и робите, низшите придружители, които казваха само „да“. Мисля, че в известен смисъл, служейки сега на нас, те все още си остават роби. Въпреки че се съмнявам роботите да възприемат положението си като робство. Тяхната ценностна система, макар и изградена с посредничеството на човека, не се покрива напълно с човешката. Те ни служат доброволно и изпълнени с благодарност, че им позволяваме да го сторят, те ни натрапват своите услуги, явно доволни, че са си намерили нови господари. Такова е положението, що се отнася до нас. При индианците нещата стоят по-различно. Роботите не се чувстват спокойни в присъствието на индианците, а индианците, от своя страна, гледат на тях с чувство, граничещо с ненавист. Тъй като белият човек винаги се е занимавал с машини, ние с готовност ги приемаме като част от цивилизацията ни. За индианците те са нещо нечисто, отвратително и враждебно. Те не искат да имат нищо общо с тях. Всеки робот, попаднал в индиански лагер, бива прогонван начаса. Неколцина работи служат при нас, но освен тях сигурно съществуват още много хиляди. Тези, които не са около нас, свикнахме да наричаме диви работи, макар и да се съмнявам, че това определение им подхожда. Често пъти, от нашия прозорец или докато седим или се разхождаме във вътрешния двор, виждаме групи диви работи, устремени нанякъде, сякаш призовани от неотложна работа или преследващи някаква важна цел. Досега не сме могли да разберем каква е тази тяхна работа или цел. Наистина, от време на време до нас достигат истории за тях, но това са истории без доказателства и затова не заслужават да ги повтарям тук.

Споменах за два факта, а се увлякох в обяснения за първия. Ето го и вторият: сега живеем много по-дълго от преди. По някакъв странен начин, който за всички нас остава необясним, процесът на

стареене много е забавен, макар и да не е спрял напълно. Аз, например, не изглежда да съм остарял изобщо, нито пък другите са остарели през изминалите петдесет години. Дори и да са се появили още няколко бели косъма, не ги забелязвам, дори и да се движа малко по-бавно от преди, не го усещам. Тогава бях на шестдесет, на шестдесет съм и сега. Младите съзряват по обичайния начин и в нормалния ход на времето, но веднъж достигнали зрелостта като че ли спират да стареят. Нашите внуци близнаци, чийто двадесет и първи рожден ден празнувахме преди петдесет години, все още изглеждат на двадесет и една. Физически те са на възрастта на синовете и на най-големите си внуци и това в някои моменти е съвсем объркващо за хора като мен, прекарвали целия си живот с мисълта за старостта и в очакването ѝ. Но колкото и объркващо да е, аз не възразявам, защото поради забавянето на процеса на стареене, се радваме на невероятно добро здраве. Това беше нещо, което ни тревожеше в началото. Останали сами, какво щяхме да правим без лекарите и болниците, ако някой от нас се разболееше? За щастие, хронологическите граници, в които жената е способна да ражда деца, са почти същите отпреди увеличаването на продължителността на живота. Женската репродуктивна система вероятно изчерпва своя запас от яйцеклетки в рамките на около тридесетина години, както си беше и по-рано.

Почти няма съмнение, че изчезването на човешката раса и забавянето на стареенето по някакъв начин са свързани. И макар че всеки от нас може само да бъде благодарен за този по-дълъг живот, а може би и за премахването на социалното напрежение, породено от пренаселването на планетата, онези от нас, по-склонни към размишления, понякога се тревожат за последиците, които може би се крият зад всичко това. В тъмнината на нощта лежим будни в леглата си и мислим и, въпреки че с годините шокът е избледнял, понякога ни обзема страх.

И така, в тази августовска сутрин към края на двадесет и втория век от рождението на Христос, аз започвам своите записки, в които ще се опитам да изложа подробно спомените си за случилото се. Някой все трябва да го направи, а тъй като аз съм най-стариият сред обитателите на този дом, моята ръка, изглежда, е най-подходяща за целта. Без такива записки, направени докато човешката памет е все

още жива и ни служи всеотдайно, това, което се случи на нашата раса,
с времето ще се превърне в мит...

2.

Той не можеше да забрави срещата си с онази мечка, но странно, не успяваше и да си спомни какво точно се беше случило. Опитите да си припомни това занимаваха мислите му през последните няколко дни, но и сега, както и тогава, все не можеше да открие отговора. Звярът, надигнал се внезапно от дълбоко издълбаното речно легло, го беше изненадал и той нямаше никаква възможност да избяга, защото мечката се намирал прекалено близо. Сигурен бе, че не стрелата бе причинила смъртта ѝ, тъй като разполагаше с твърде малко време, за да се прицели добре. И въпреки това мечката издъхна, просната почти в краката му, повлечена от устремната си атака. Но в онзи миг, преди тя да умре, нещо се беше случило и точно това нещо той не можеше да си спомни. Със сигурност беше сторил нещо, но не знаеше какво би могло да е. В някои моменти му се струваше, че почти е отгатнал отговора, но той отново потъваше в дълбините на съзнанието му, сякаш имаше нещо, което той не биваше да узнае, нещо, което неговият вътрешен, скрит разум не му позволяваше да научи. Той пусна торбата до себе си и подпря лъка си на нея.

Вгледа се отвъд широката, обрамчена със стръмни скали и обагрена в есенни цветове долина, където двете големи реки се срещаха. Нямаше съмнение, че тя бе точно такава, каквато му я бяха описали ловците, които бе срещнал при големите плата преди повече от месец. Усмихна се на себе си, докато си мислеше за тях, защото те бяха приятни хора. Предложиха му да остане и той почти се съгласи. С тях имаше едно момиче, с което се бе смял и чийто смях избликваше дълбоко от гърлото ѝ, както и един млад мъж, който бе положил ръката си върху неговата в знак на побратимяване. Но въпреки това той не можеше да остане.

Слънцето се издигаше и пленени в лъчите му, кленовете покрай най-далечната скала избухнаха внезапно в червени и златни пламъци. Там, на скалистия нос, под който се сливаха реките, се издигаше

огромната каменна къща, за която ловците му бяха разказали, с многобройните си комини, подобни на пръсти, насочени към небето.

Младият мъж вдигна бинокъла, който висеше отпред на гърдите му, и го нагласи пред очите си. При това движение мечите нокти на огърлицата му изтракаха.

Джейсън Уитни привърши утринната си разходка, а тя бе, каза си той, най-хубавата му разходка досега, макар всяка сутрин да си мислеше точно същото, докато изкачваше лекия склон към вътрешния двор, усещайки как миризмата на пържен бекон и яйца се носи от кухнята, където се разпореждаше Тачър. Тази сутрин наистина е хубава, настоя той пред себе си. Беше толкова свежа, с леко щипещия студ, който издигащото се слънце вече прогонваше. А листата, помисли си той, листата са просто съвършено красиви. Той бе стоял на скалистото било и се бе любувал на реките, които (сякаш да подчертаят великолепието на есенните цветове, на чиито фон течаха) бяха по-наситеносини от обикновено. Ято диви гъски летеше над долината, ниско над върховете на дърветата, а в едно от малките езерца, осяели наводнената околност, бе нагазил до колене във водата един лос и потопил муцуна в нея, пасеше лилии. Щом вдигнеше глава, могъщите му рога пръскаха наоколо водопад от бисерни капки. Дори оттам, където бе застанал, Джейсън сякаш чуваше този водопад, макар да знаеше, че е твърде далеч за това.

Двете кучета, които го придружаваха, бяха избързали напред и вече чакаха в двора, не него, разбира се, макар и да му бе приятно да си мисли така, а чиниите си с храна. По време на разходката Баузър, натезал с годините, го следваше тежко и тромаво, докато Роувър, глупавото кутре, току подгонваше ранобудна катеричка в кестеновата горичка или вдигаше ято пѣдпѣдъци сред царевичните кръстци и есенните тикви в една нива.

Вратата към вътрешния двор се отвори и Марта излезе с две чинии в ръце. Тя спря и ги сложи на плочника, а кучетата я чакаха търпеливо и почтително. Опашките им бавно се въртяха и ушите им бяха наострени. Марта се изправи и тръгна надолу по склона, за да посрещне Джейсън. Тя го целуна за добро утро и го хвана за ръката.

— Докато беше на разходка — каза тя, — говорих с Нанси.

Той смръщи вежди, опитвайки се да си спомни.

— Нанси ли?

— Да — каза тя. — Знаеш я. Най-голямото дете на Джефри. Толкова време мина, откакто за последен път разговарях с нея.

— Сега се сещам — отвърна той. — И къде е тя сега?

— На път за Поларис — каза Марта. Преместиха се там неотдавна. Те са на най-красивата планета...

Вечерна звезда, свита в колибата, привърши работата си върху фигурката талисман. Беше вложила много усилия, за да я направи хубава, а това бе денят, когато щеше да я отнесе в дар на дъба. Денят е подходящ, каза си тя, светъл, мек и топъл. Един от последните истински прекрасни есенни дни, които човек трябва да скъта в сърцето си. Скоро щяха да настъпят мрачните и студени мъгли, които се носят призрачно между голите дървета, а след тях вледеняващият вой на северните ветрове и снегът. Тя чуваше как навън бивакът се пробужда за живот — звън на секира в гората, дрънчене на готварски съдове, приятелски подвиквания, весел лай на куче. По-късно през деня щяха да възобновят почистването на стърнищата, изкореняването на храстите, изхвърлянето на камъните, довлечени при топенето на ледовете в предишни години, изтръгването и изгарянето на плевелите. Накрая оголените ниви щяха да бъдат готови за пролетна оран и засяване. Всеки щеше да е зает (както се очакваше и от нея) и тогава можеше лесно и незабелязано да напусне лагера и да се върне обратно, преди някой да е разбрал за отсъствието ѝ.

Не трябва да допусне някой да разбере, отново си напомни тя. Дори баща ѝ и майка ѝ, а най-малко Червения облак, първият вожд на племето и неин собствен працядо отпреди много поколения. Защото не беше прието една жена да има дух-пазител. На нея, обаче, това ѝ се струваше напълно справедливо. На същия този ден преди седем години ѝ бе даден знак, че някой я закриля, прекалено очевиден, за да се съмнява. Дървото ѝ бе проговорило и тя му бе отвърнала, сякаш баща и дъщеря разговаряха един с друг. Не че тя бе търсила контакт. Това бе последното нещо, което би си помислила. Но ако едно дърво проговори на някого, как трябва да реагира той?

Дали днес, чудеше се тя, дървото отново щеше да ѝ проговори? След едно толкова дълго отсъствие, щеше ли още да я помни?

Езекия седна на мраморната пейка под надвисналите клони на старата плачеща върба и загърна грубата кафява дреха по-плътно около металното си тяло. Това беше проява на претенциозност и горделивост, недостойни за него, тъй като един робот не се нуждае нито от почивка, нито от дрехи. Едно жълто листо се отрони, затрепка над главата му и падна в скута му, чисто и почти прозрачно на фона на кафявата дреха. Посегна да го махне, но се отказа. Защото, помисли си той, кой съм аз да се намесвам или да оспорвам даже такава дребно нещо като отронването на едно листо.

Той впери поглед в далечината, където на около километър и нещо отвъд манастирските стени се извисяваше голямата каменна къща, непоклатимо кацнала на скалата, под която двете реки се сливаха — могъща, устояла на времето къща, с намигащи на утринното слънце прозорци, с комини като молитвено вдигнати към Бога ръце. Хората от онази къща би трябвало да са тук, а не ние, помисли си той и тогава, почти едновременно с тази мисъл си спомни, че от много векове там живееха само двама човеци, Джейсън Уитни и жена му Марта. От време на време някои от другите се връщаха от звездите, за да навестят стария си дом или просто фамилиното имение (както и да го възприемаха, тъй като някои от тях бяха родени на далечни звезди). И каква работа имат хората, питаше се Езекия с лека горчивина, там между звездите? Звездите не би трябвало да са тяхна грижа, нито онова, което можеха да открият за свое развлечение там. Справедливо би било единствената грижа на всеки човек да е неговата безсмъртна душа.

Листата в горичката от музикални дървета отвъд манастирските стени шумоляха леко, но засега дърветата все още мълчаха. По-късно през деня, по някое време следобед, те щяха да започнат да се настройват за нощния концерт. Ще бъде величествен концерт, помисли си той, съпротивлявайки се малко на тази мисъл. Понякога си представяше музиката им като божествен хор, но знаеше, че всичко това е само в неговото въображение. Случваше се музиката, която сътворяват, да е всичко друго, но не и църковна. Тези мисли, каза си той, както обличането на дрехи, правеха него и приятелите му по-малко подходящи да изпълняват с вяра мисията, която бяха поели. Един гол робот, обаче, помисли си той, не може да се изправи пред

Бога. Той трябва да има по себе си поне нещо от облеклото на човека, щом се налагаше да заеме мястото, което той бе забравил напълно.

Старите съмнения и страхове го изпълниха отново и раменете му се приведоха под техния товар. Помисли си, че би трябвало отдавна да е свикнал с тях, защото го съпътстваха от самото начало, но остротата им не се бе притъпила и те все още го тревожеха. Вместо да затихват с годините, те се изостряха все повече, без да бъде намерен истинският отговор, въпреки вековете на размисъл и тълкуване на подробните коментари и пространни изследвания на теолозите сред човеците. Не беше ли това само едно чудовищно богохулство, питаше се той с болка. Може ли нещо, което не притежава душа, да служи на Бога? Или, може би, с годините на вяра и усърдие роботите бяха развили души? Той се вгледа дълбоко в себе си, за да открие поне зачатъци на душа (не го правеше за първи път), но не откри нищо. Дори и да имаше душа, чудеше се той, как можеше да я разпознае? От каква субстанция се създаваше тя? Можеше ли да се придобива, или трябваше да се родиш с нея — и ако е така, какви генетични партньори бяха нужни за това? Не узурпираха ли роботите (приятелите му монаси?) човешките права? Не се ли стремяха те, в греховно заслепение, към нещо, запазено за човешката раса? Беше ли — или било ли е въобще — в тяхната компетенция да поддържат Божествена институция, отхвърлена от човешките същества, от която дори самият Бог вече не се интересуваше?

3.

След закуска, в тишината на библиотеката, Джейсън Уитни седна до писалището си и отвори един от подвързаните дневници, който бе измъкнал от дълга редица подобни томове от лавицата зад гърба си. Повече от месец не бе записал нищо. Не че дотогава бе имал някаква истинска причина да го прави. Животът си течеше като спокойна река и много рядко нещо нарушаваше установения ред, за да си заслужава да бъде записано. Може би щеше да е по-добре да върне тома обратно, без да отбелязва нищо в него, макар че да вписва от време на време няколко изречения, му се струваше акт на вярност към традицията. През последния месец не се беше случило нищо съществено — никой не ги бе посетил, контактите с другите между звездите се бяха превърнали в рутина, не бе чувал нищо за индианските племена и работи нито бяха минавали, нито се бяха спирали, така че нямаше никакви новини, макар че това, което научаваха от роботите, бяха по-скоро слухове, отколкото новини. Имаше и клюки, разбира се. Марта поддържаше непрекъснатата връзка с другите от рода и когато двамата сядаха на двора за вечерния концерт, тя го информираше подробно за това, което бе научила през деня. То, обаче, в по-голямата си част беше само женски приказки и не си струваше да бъде отбелязвано в дневника. Тънък лъч на утринното слънце, промушил се през процепа между двете тежки завеси, които не покриваха плътно високите прозорци, падна върху него и освети сивата му коса и квадратните, силни рамене. Той беше висок мъж, слаб, но внушаваше сила, което компенсираше слабостта му. Лицето му беше сурово, набраздено от множество тънки бръчици. Мустаците му, наежени като четина, подхождаха на надвисналите вежди над дълбоко разположените очи със стоманен поглед. Той седеше неподвижен, вгледан в библиотеката, като за сетен път се удивляваше на тихото удовлетворение, което винаги намираще тук, а понякога и повече от удовлетворение, сякаш стаята, с нейната просторност и високи стени, покрити с книги, го караше да изпитва чувство на благоговение. Мислите на много хора,

каза си той, живеят в това място — духът на всички велики мислители на света, съхранени завинаги между кориците на томове, подбрани и поставени на лавиците от неговия дядо много отдавна, така че в бъдните дни мъдростта на човешката раса, безценното наследство на записаното слово, да е винаги на разположение. Той си спомни колко често си представяше, че героите, описани от тези древни писатели, призрачното присъствие на самите автори, с годините се бяха настанили в тази стая и късно през нощта, когато всичко притихваше, често откриваше, че си говори с тези отдавна живели хора, надигащи се от праха на миналото в сянката на настоящето.

Редиците книги опасваха стаята, прекъсвани само от двете врати и трите прозореца откъм реката. Над първото ниво лавици се надвесваше балкон, поддържан от декоративен метален парапет, над който стените също бяха запълнени с книги. Над една от вратите бе монтиран стенен часовник и в продължение на повече от пет хилядолетия, напомни си Джейсън с учудване, часовникът бе тиктакал, отброявайки секундите век след век. Сега показваше 9:15 и той се запита колко близо бе това до точното време, което хората бяха отчитали тогава. Няма начин да се разбере, каза си той, макар че това вече нямаше значение. Светът нямаше да загуби нищо без часовници.

Отвън се промъкнаха приглушени звуци — далечното тъжно мучене на крава, близкият лай на куче, истеричното кудкудякане на кокошка. Музикалните дървета все още мълчаха — те нямаше да започнат настройването си по-рано от следобедните часове. Дали тази нощ няма да опитат някоя от новите композиции, запита се той. Напоследък изпълняваха доста такива. Ако е така, той се надяваше да не е някой от странните мотиви, с които експериментираха напоследък. Имаше толкова други, които можеха да изпълнят, толкова много от старите, любими нему композиции, но в това, което те правеха, нямаше разум. Струваше му се, че нещата са се влошили през последните няколко години, тъй като две от по-старите дървета даваха явни признаци, че умират. Бяха започнали да губят някои от клоните си и с всяка пролет като че ли листата им оредяваха. Разбира се, имаше и млади фиданки, които да ги заместят, и може би в това бе проблемът. Той вдигна ръка и поглади неспокойно мустаците си. За кой ли път се упрекна, че не бе научил нищо за отглеждането на дърветата. Бе прегледал някои от книгите, разбира се, но в тях нямаше нищо, което

да му е от полза. А дори и да имаше, кой можеше да е сигурен, че музикалните дървета биха реагирали както едно обикновено земно дърво. Звукът на нечийи шляпащи крака го накара да се обърне. Тачър, роботът, тъкмо влизаше.

— Какво има, Тачър?

— Господин Хорас Червения облак, сър.

— Но Хорас е на север. В страната на дивия ориз.

— Изглежда, са се преместили, сър. Лагеруват надолу по реката, където и преди отсядаха. Замислят да възстановят старите полета и следващата пролет да засеят.

— Разговарял си с него?!

— Сър, той е стар познат и, естествено, разменихме няколко думи. Донесе ни торба с ориз.

— Надявам се, не си забравил да му благодариш, Тачър.

— О, разбира се, благодарих му, сър.

— Трябваше да го поканиш.

— Той каза, че не иска да ви безпокои, сър, ако вие сте зает.

— Никога не съм толкова зает. Знаеш го.

— Тогава — каза Тачър, — ще го поканим да влезе.

Джейсън се надигна, заобиколи писалището, готов да посрещне стария си приятел. Колко ли години са минали — зачуди се той — четири години или пет? Със сигурност трябва да са пет. Той бе слязъл до лагера да се сбогува с приятеля си и след като племето бе отплавало, бе стоял дълго върху чакълестия бряг, наблюдавайки дългата редица от канута да се плъзга нагоре по реката с проблясващи на слънцето гребла.

Червения облак бе на възрастта на Джейсън, но изглеждаше по-млад. Когато влезе в стаята и прекоси застлания с килими под, походката му бе гъвкава като на млад мъж. Косите му, гарвановочерни и без нито един сив косъм, бяха разделени точно по средата на черепа му и висяха на две тежки плитки върху гърдите му. Лицето му бе задебеляло с времето, но като се изключат фините линии покрай очите, по него не се забелязваха никакви бръчки. Носеше риза от еленова кожа, а краката му бяха обути в мокасини. Подаде на Джейсън едра мазолеста длан с къси и задебели пръсти.

— Доста време мина, Хорас — каза Джейсън. — Радвам се да те видя.

— Ти си единственият — отвърна Червения облак, — който още ме нарича Хорас.

— Е, добре тогава, да те наричам ли Вожде? Или Облако? Или само Червени?

Червения облак се ухили.

— От твоята уста, Джейсън, Хорас звучи чудесно. Някога и двамата бяхме деца. Сигурно си спомняш. Това име Хорас ме връща във времената, когато бродехме заедно из горите. Срязяхме китките си и ги държахме една до друга, за да се смеси кръвта ни. Или поне си мислехме, че се смесва. Доста се съмнявам, че се е смесвала. Но това е без значение. Важен беше символът.

— Спомням си — каза Джейсън. — Спомням си онзи първи ден, когато ти и твоите хора слязохте с канута надолу по реката и забелязахте дима от комините на нашата къща. Всички вие, цялото ви войнство, се струпяхте горе на хълма да видите какво става и тогава за първи път и вие, и хората от тази къща, научихме, че не сме сами, а са останали и други.

— Запалихме големи огньове на поляната — продължи Червения облак. — Убихме едно-две говеда и си направихме угощение. Хванахме се в кръг и танцувахме около огньовете. Шумна веселба беше... Дядо ти, вечна му памет, извади една бъчвичка с уиски и всички доста се понапихме.

— Тогава за първи път се срещнахме с теб — каза Джейсън. — Два младока, готови да се покажат на света, само че нямаше свят, пред който да се изфукат. Почти веднага си допаднахме. Ходехме заедно на лов и риболов, скитахме по хълмовете. И преследвахме момичетата.

— Хванахме някои от тях, доколкото си спомням — ухили се Червения облак.

— Не беше трудно да го сторим — отвърна Джейсън.

Те стояха и се гледаха мълчаливо в очите. После Джейсън каза:

— Нека да седнем. Сигурно има много неща, които да си кажем.

Червения облак седна на един стол, а Джейсън взе друг и се настани с лице към своя приятел.

— Колко време мина? — попита той.

— Шест години.

— Сега ли пристигате?

— Преди една седмица — отвърна Червения облак. — Напуснахме северните земи веднага след като ожънахме дивия ориз. Не бързахме. Спирахме на всяко удобно за лагеруване място и скитахме наоколо, ловувахме. Някои от младите отведоха конете надолу, на запад от реката, и ще останат там, докато ледът се стопи. По-късно, когато застудее, ще се прехвърлим оттатък и ще ловуваме, за да попълним запасите си от месо за зимата. Бизони и диви говеда. Един вестonosец дойде снощи и ни съобщи, че в прериите има много от тях.

Джейсън се намръщи.

— Седмица, казваш. Не биваше да изчакваш толкова дълго. Ако ти самият нямаше време, трябваше да дойде пратеник. Щях да слеза да те видя.

— Времето минава бързо. Имаше много работа. Опитваме се да възстановим царевичните ниви. Обрасли са с храсталаци и плевели. Свършиха ни запасите и изпитваме недостиг от жито. Опитахме се да отгледаме реколта на север, но сезонът там е твърде кратък. Зреенето закъснява и студът я съсипва. Накрая получаваме няколко сбръчкани стръка и толкова.

— Ние имаме царевица в изобилие — каза Джейсън, — смляна и готова. Ще ви изпратя от нея до края на деня. От какво друго имате нужда — бекон, яйца, брашно? Имаме добро пшенично брашно. Много повече, отколкото ни е нужно. Платове, ако ви трябват. Вълната, която остригахме тази година, е добра и становеите не са спирали.

— Джейсън, не съм дошъл за милостиня...

— Знам. От години си разменяме това-онова. Не ме карай да си спомням колко месо и риба, горски ягоди и какво ли не още събираха твоите хора горе по хълмовете едно време. Тачър казва, че сте донесли ориз...

— Добре — рече Червения облак. — Няма да възразиш срещу малко бизонско месо като приключим лова, нали?

— Напротив — отвърна Джейсън.

— А още по-добре, какво ще кажеш да дойдеш с нас на лов?

— Много ще ми хареса.

— Добре! Ще бъде като в старите времена. Ще оставим на другите да вършат работата. Ние ще седим около огъня, ти и аз, ще разговаряме и ще си похапваме месо.

— Животът ти е чудесен, Хорас.

— И аз така мисля. Имаше толкова пътища пред нас. Можехме да отседнем. Можехме да предпочетем уседналия живот, да си обзаведем домакинства, да разработим земята, да прибираме добри реколти и да отгледаме домашни животни. Можехме да станем добри земеделци. Но ние не го направихме. Върнахме се към стария си начин на живот. Предполагам, никога не сме се отдалечавали много от него. Всички ние, дълбоко в сърцата си, непрестанно мечтаехме за този живот. Той ни притегляше. Зовеше ни. Така бяха живели нашите предци в продължение на хилядолетия. А ние живяхме като белите хора само в продължение на няколко години и това не ни донесе нищо добро. Ние никога не се приспособихме, всъщност не ни бе даден и шанс. За нас беше облекчение да се откажем от всичко това и да се завърнем при цветята, дърветата, облаците, сезоните и времето, течащата вода, създанията в горите и прериите и да ги направим част от нашия живот повече от всеки друг път. Ние научихме някои неща от белите, не можем да го отречем — щяхме да сме глупаци, ако не бяхме научили нищо. И използвахме наученото, за да направим стария си начин на живот още по-добър. Понякога се чудя дали това беше верният избор, но после виждам едно есенно листо, само едно листо, не повече, чувам ромона на течащо в гората поточе или долавям горския мирис и разбирам, че не сме сгрешили. Ние се завърнахме към земята, възстановихме връзката си с хълмовете и потоците, и така трябва да бъде. Това е животът, който ни е отредено да живеем. Били сме горско племе някога, но вече не сме. Може би сме просто индианци. Възприехме вигвамите от племената на Западните равнини и в голяма степен, техния начин на обличане и езда. Но запазихме кануто от брезава кора, реколтите от див ориз и сладкия кленов сок. Да, хубав е животът ни. Ти и аз, стари приятелю, се докоснахме до истинския живот — аз в моя вигвам, а ти в твоята каменна къща. Ти никога не замина за звездите, но може би не загуби като не го стори. Макар че сигурно откриват страхотни неща там...

— Да, разни неща — измърмори Джейсън. — Някои доста интересни. Дори и полезни. Но твърде малко от тях можем да използваме по някакъв начин. Видяхме ги, наблюдавахме ги, дори ги изследвахме, в отделни случаи успяхме да разгадаем принципа им. Но ние вече не сме технологична раса. Загубихме техниката, когато

загубихме работната сила и познанието, а машините се повредиха и нямаше кой да ги пусне в действие отново, нито пък имаше енергия, която да ги задвижи. Знаеш, че не съжالياваме за техниката. Може би в началото съжالياвахме, но вече не. За нас сега тя щеше да е само едно бреме. Станахме опитни наблюдатели и това ни удовлетворява. Празнуваме своите малки победи всеки път, когато достигнем до някое по-значимо откритие. Целта е познанието, а не потреблението. Не сме само потребители. Някак си се издигнахме над това. Горди сме, че не използваме безогледно природните богатства. Дори ни се струва срамно да ги впрегнем в наша полза. И не само природните ресурси. Идеите и...

— Какво си спомняш, Джейсън? Наистина, какво от старите дни си спомняш? Не как нашето племе срещна твоите хора, а другото.

— Спомням си, и то доста ясно — отвърна Джейсън. — А и ти би трябвало да си спомняш. Беше млад като мен, когато се случи. И двамата бяхме на възраст, когато човек лесно се впечатлява. Трябва да е оставило неизличими спомени у нас.

Червения облак поклати глава.

— Не си спомням добре. Случиха се толкова други неща. Трудно мога да си представя друг живот освен този, който живея сега.

— Моите спомени са събрани в една книга или по-скоро в много книги — каза Джейсън, показвайки лавицата зад гърба си. — Всичко е записано. Дядо ми е започнал, около петдесет години след събитието, описал го е, за да не се забрави и превърне в мит. Записал е всичко, което е могъл да си спомни, и продължил да си води записки редовно. Когато накрая умря, аз продължих делото му. Всичко е тук, от деня, в който се е случило.

— А когато ти умреш — попита Червения облак, — кой ще те замести?

— Не знам — въздъхна Джейсън.

— Джейсън, има едно нещо, което винаги ме е учудвало, но никога не съм те питал. Мога ли да го сторя сега?

— Разбира се. Можеш да ме питаш за всичко.

— Защо никога не тръгна към звездите?

— Сигурно, защото не мога.

— Но ти никога не опита. Всъщност, никога не пожела да опиташ.

— Всички заминаха, един по един — каза Джейсън, — само Марта и аз останахме. Изглежда, някой трябваше да остане. Не трябваше да обезлюдяваме напълно Земята. Та ние ѝ принадлежим. Затова останахме, разбира се, за да заместим онези, които заминаха. Да поддържаме домашния огън. Да бъдем тук и да посрещаме другите, когато пожелаят да се върнат у дома. Да запазим планетата за тях.

— Те се завръщат, разбира се. И ти си тук, за да ги посрещнеш.

— Някои от тях — каза Джейсън. — Не всички. Брат ми Джон, замина един от първите, но никога не се завърна. Не сме чули нищо за него. Често се чудя къде ли е. Ако е още жив, разбира се.

— Ти изтъкваш отговорността като причина. Но, Джейсън, това не може да е цялата истина.

— Мисля, че е част от нея. В определен момент, дори по-голяма част от истината, отколкото е сега. Джон и аз бяхме най-възрастните. Сестра ни Джанис е по-млада. Все още я виждаме от време на време, а Марта разговаря с нея, доста често. Ако Джон беше останал, може би Марта и аз щяхме да заминем. Казах, че може би не тръгнахме, защото не можехме. Всъщност, не вярвам в това. Способността, изглежда, е наследствена. Вероятно човек я притежава дълго преди да започне да я използва. За да се развие е нужно време, а по-дългият живот ни предостави това време. Вероятно тя щеше да се развие и без това, ако не бяхме толкова заети, толкова обсебени от нашите машини. Някъде може и да сме направили погрешен завой, да сме възприели погрешни ценности и да сме позволили нашата ангажираност с технологиите да измести истинската ни, сериозна цел. Тази ангажираност може би ни е попречила да осъзнаем какво притежаваме. Нашите способности не бяха в състояние да си пробият път до съзнанието ни през дебелите пластове от проекти за машини, отчети на разходи и всичко останало. Когато говорим за способности, нямаме предвид просто отиването до звездите. Твоите хора не ходят там. Може и да не е нужно да го правите. Вместо това, вие станяхте част от околната среда, живеейки в нейната пазва и разбирайки я. Така се случи при вас...

— Но щом можеш да заминеш, защо не го направиш? Със сигурност можеш да си го позволиш за известно време. Роботите ще се грижат за нещата. Те ще поддържат огъня и ще са готови да посрещнат онези, които решат да се завърнат.

Джейсън поклати глава.

— Сега е твърде късно. С годините все повече се влюбвам в тази къща и в тази земя. Чувствам се част от тях. Загубен съм без полето и къщата, без Земята. Не бих могъл да живея другаде. Човек не може да върви по същата земя, да живее в същата къща в продължение на почти пет хиляди години и да не...

— Знам — каза Червения облак. — Поради увеличаването на членовете му нашето племе се разпадна и се пръсна на многобройни групички. Някои са в прериите, други на изток, в горите. Аз останах верен на тези две реки...

— Извини ме за лошите ми маниери — сепна се Джейсън. — Трябваше да попитам най-напред за госпожа Облак. Как е тя?

— Щастлива е. Тя е в стихията си, когато се налага да установяваме бивак и да ръководим народа си.

— А синовете и внуците ви от всички поколения?

— Само неколцина от тях са още с нас — каза Червения облак. — Останалите внуци и синовете ни са с другите групи. От време на време научаваме по нещо за тях. Бягация елен, внукът ми от трето поколение, беше убит от мечка гризли преди около година. Пратиха бързоходец да ни съобщи вестта. Иначе всички са добре и са щастливи.

— Моите съболезнования. Бягация елен беше внук, с който всеки би се гордял.

Червения облак сведе глава в знак на благодарност.

— Госпожа Джейсън, надявам се, е в добро здраве?

Джейсън кимна.

— Тя прекарва много време в разговори с другите. Доста я бива в тези работи. Изглежда телепатията е станала втората ѝ природа. Всяка вечер има куп новини за разказване. Сега сме много. Нямам представа колко. Марта знае това по-добре от мен. Тя помни всичко. Отношенията им, кой за кого се оженил и все от тоя род. Сигурно сме няколко хиляди души.

— Веднъж, преди много години, ми беше казал, че разумни същества били открити в космоса, но не приличали на нас. В годините, докато ни нямаше...

— Прав си, не са като нас. Но имат желание да общуват. Някои са приятелски настроени, други не толкова, трети са безразлични към нас. Повечето от тях са толкова враждебно настроени, че ме побиват

тръпки. И, разбира се, да не забравяме скитащите извънземни, пътешествениците, които понякога се отбиват на Земята.

— И това е всичко? Никакво сътрудничество...

— Не, не е всичко — каза Джейсън. — Появи се нещо, което страшно ме тревожи. Полъх от нещо изключително обезпокоително. Като лоша миризма, донесена от вятъра. Някъде далеч откъм центъра...

— Откъм центъра на какво, Джейсън?

— Откъм центъра на галактиката. От сърцето. Интелект от някакъв вид. Само го усетихме и това е достатъчно...

— Враждебен ли е?

— Не, не точно враждебен. Студен. Интелект, твърде високо развит интелект. Студен и безразличен. Аналитичен. О, по дяволите, не мога да ти обясня. Няма начин да го направя. Все едно червейчето на въдицата да долови човешкия интелект. Дори не е и това. Разликата между него и нас е по-голяма, отколкото между човека и червейчето.

— Уплашен ли си?

— Уплашен? Не знам. По-скоро объркан. Изпълнен с лоши предчувствия. Единственото успокоение е, че вероятно все още не сме привлекли вниманието му.

— Тогава защо се тревожиш?

— Не е точно тревога. Не е това. Просто човек се чувства омърсен, като знае, че нещо такова съществува заедно с него в галактиката. Сякаш си попаднал в епицентъра на злото.

— Но той не е зъл.

— Не съм сигурен. Не знам какво е. Нито някой знае. Просто доловихме нещо...

— Ти ли го долови? Ти самият?

— Не. Някои от другите. Двама от онези, сред звездите.

— Вероятно няма причина да се тревожиш. Просто стой настрана. Питам се обаче, би ли могло това да има нещо общо с хората, които напуснаха Земята? Изглежда ми малко вероятно. Ти нямаш представа, нали, Джейсън, защо се случи, защо всички хора изчезнаха?

— Никаква — призна Джейсън.

— Говореше за извънземните, които идвали на Земята...

— Да. Странно е защо посещенията им точно сега зачестиха. Не са много, разбира се. Поне тези, за които знаем. Двама-трима миналия

век, макар че като си помислиш, за тези разстояния и пространства, това съвсем не е малко. Но, изглежда, не са идвали преди. Случи се едва когато хората изчезнаха. Макар че може и да са идвали в по-стари времена, но да не са били въобще забелязани или ако са били забелязани, да не са били разпознати като извънземни. Може би не сме ги виждали, защото не сме били готови за това. Дори и да бяхме ги видели, щяхме да си затворим очите. Нямаше да се чувстваме комфортно в присъствието на нещо, което не можем да разберем, и щяхме, просто с един величествен жест, да ги изтрием от мислите си. Щяхме да повтаряме, че не са тук, че не могат да бъдат тук, че никога не сме ги виждали и това щеше да е всичко.

— Може и така да е било — въздъхна Червения облак. — Или да са дошли прекалено малко на брой. Ние бяхме неспокойна планета, кипяща от разум, понякога твърде страховит разум. Може би нещо такова като твоя интелект от центъра на галактиката, но в по-малка степен. Със сигурност обаче не беше мястото, което един извънземен скитник би избрал за отдих. Защото нямаше да може да си почине. В онези дни не бе спокойно за никого.

— Прав си, разбира се. Едва сега го осъзнаваме. Мисля обаче, че нямаше как да го знаем тогава. Не бяхме дорасли. Сега сме на друго стъпало...

— Разговарял ли си с някой от извънземните скитници? — попита Червения облак.

— С двама-трима. Веднъж пропътувах цели петстотин километра, за да разговарям с един от тях, но когато стигнах, беше си заминал. Един робот донесе новината. Не ме бива като Марта в галактическата телепатия, но мога да се разбера с извънземните. С някои от тях, всъщност. Изглежда съм им хванал цаката. Понякога обаче няма как да установиш контакт. Не всички могат да различават звуковите вълни като начин на общуване, а човекът, от своя страна, може въобще да не улови сигналите или менталните вълни, които те изпращат. С други, дори и да можеш да комуникираш, не можеш да се разбереш. Всъщност, няма за какво да си говориш с тях. Нямаме общи теми.

— Тази работа с бродещите извънземни — каза Червения облак. — Отчасти и заради това съм тук. Трябваше да дойда още първия ден, разбира се. Искях да ти кажа, че си имаме извънземен тук. Там горе,

при Котешката бърлога. Малкия вълк го откри и пристигна тичешком да ми съобщи и аз тутакси отидох да погледна.

Значи това било, помисли си Джейсън. Трябваше да се досети. Целият този предпазлив и учтив разговор за всичко друго, но не и за единственото нещо, което Червения облак бе дошъл да му каже. И ето, изплю камъчето накрая. Такъв им беше маниерът. Човек би трябвало да го очаква от тях. Старият спокоен начин да се разговаря, племенният протокол, достолепието. Никога да не се вълнуват, да не прибързват, да са спокойни, за да преценят обстановката и да подготвят почвата за сериозния разговор.

— Опитал ли да разговаряш с него?

— Не — отвърна Червения облак. — Мога да разговарям с цветята и течащите реки и те ми отговарят, но с един извънземен — просто не знам откъде да започна.

— Добре — каза Джейсън. — Ще се поразходя дотам и ще видя какво си е наумило, ако въобще си е наумило нещо. Ако изобщо успея да вляза в контакт с него. Подсказва ли нещо откъде би могло да е дошло?

— Предполагам се е телепортирало. Нямаше никакви следи от кораб.

— Обикновено не идват с кораби. Като нашите хора. Машината от какъвто и да е вид обременява и ограничава. Скитането по звездите не е нещо необичайно, разбира се, макар че в началото мислехме точно така. Въобразявахме си, че сме направили велико откритие, когато първият от нас започна да развива парапсихични способности. Но не се оказа чак толкова гениално откритие. Беше просто нещо, за което ние, твърде заети като технологична раса, не си бяхме направили труда да помислим. А дори и някой да бе мислил или отворил дума за това, щяха да го вземат на присмех.

— Никой от нас не е посещавал звездите — каза Червения облак. — Не съм сигурен дали някой притежава реална възможност за това. Толкова сме затънали в света, в който живеем, и в тайните, които той крие, че може дори и да не подозираме за скритите заложиби, които притежаваме, ако изобщо имаме такива. Но сега...

— Мисля, че точно вие притежавате силата и я използвате за най-доброто от всички неща. Вие познавате природата около вас и сте се вкопчили в нея повече, откогато и да било. За това сигурно е нужен

някакъв психичен инстинкт. Може и да не е толкова романтично като да бродиш сред звездите, но се изисква, вероятно, едно позадълбочено разбиране.

— Благодаря ти за добрите думи. Може би има истина в това, което казваш. Имам една красива и наивна внучка, родена много поколения след мен, която е едва на деветнадесет години. Може би си я спомняш — Вечерна звезда.

— Наистина си я спомням — зарадва се Джейсън. — Когато идвах да те видя в бивака, тя ми правеше компания, ако те нямаше или беше зает. Обикаляхме заедно из гората и тя ми показваше птиците и цветята и другите горски чудеса и бърбореше през цялото време по най-възхитителен начин.

— Тя все още си бърбори така, но съм малко разтревожен за нея. Мисля, че притежава по-особен вид психическа сила, като тази на твоя род.

— Скитането сред звездите ли имаш предвид?

Лицето на Червения облак се сгърчи.

— Не съм сигурен. Не мисля, че е това. Нещо друго е. Улавям някаква странност в нея. Предполагам, че точно това ме безпокои, макар да нямам основание да се тревожа. Тя е жадна за познание, а такава жажда не съм срещал никога преди у моите хора. Не познание за своя собствен свят, макар че и това я интересува, а за света извън нея. Жажда да узнае всичко, което се е случило, всичко, което човекът е прозрял. Тя е прочела всички книги, които имаме, но те са твърде малко...

Джейсън вдигна ръка и с широк жест посочи стаята.

— Тук има книги. Ако иска, да идва и да чете. Долу, в другите крила на къщата, също има стаи, натъпкани с книги до тавана. Може да чете каквото пожелае, но не искам да ги изнася навън. Ако веднъж загубим книга, няма как да я възстановим.

— Докато идвах насам, си мислех за това — каза Червения облак. — Опитвах се да насоча разговора натам. Благодаря ти за предложението.

— Приятно ми е, че има някой, който иска да ги чете. За мен ще е привилегия да ги споделя с нея, уверявам те.

— Трябваше да помислим и за нашите книги — каза Червения облак, — но сега е малко късно да направим нещо. Може и да са

останали някои книги, макар че си представям какво е направило времето с тях. Времето и гризачите. А и моите хора не са убедени, че трябва да ги търсим. Хранят силна неприязън към древните места. Те са прекалено стари и плесенявали, изпълнени с толкова призраци — призраци от миналото, за което сега дори и не искаме да си спомняме. Разбира се, имаме няколко книги и ги пазим като древно наследство. И е въпрос за чест и уважение към миналото ни всяко дете да се научи да чете. Но за повечето от тях това е само неприятно задължение. Преди Вечерна звезда малцина са се интересували от четенето.

— Дали Вечерна звезда ще поиска да дойде и да живее при нас? — попита Джейсън. — Може да остане колкото пожелае. Къщата ще се развесели, ако има млад човек в нея, а аз поемам задължението да я насочвам в избора и на книги.

— Ще ѝ кажа — отвърна Червения облак. — Ще се зарадва много. Нали знаеш, че ти си за нея чичо Джейсън.

— Не, не знаех. Поласкан съм.

Двамата мъже се умълчаха. Поседяха още малко така в притихналата библиотека. Часовникът на стената отброяваше отчетливо секундите. Червения облак се размърда.

— Джейсън, ти следиш времето. Искам да кажа, годините. Дори имаш часовник. Ние нямаме часовници и не го отчитаме. Не си струва. Приемаме всеки ден такъв, какъвто е, и го изживяваме пълноценно. Живеем не според дните, а според сезоните. Но не ги броим.

— От време на време може и да сме пропускали по ден-два или да сме прибавяли по някой, не знам. Но сме го отчитали. Пет хиляди години. Физически, аз съм на възрастта на моя дядо, когато е започнал записките. След това той живя почти три хиляди години. Ако така вървят нещата, ще направя пълни осем хиляди години. Разбира се, не изглежда да е възможно. Малко несериозно е човек да живее осем хиляди години.

— Някой ден — каза Червения облак — навярно ще разберем какво ни докара всичко това — къде отидоха хората и защо живеем толкова дълго.

— Вероятно — отвърна Джейсън, — макар че не се надявам. Мислех си, Хорас...

— Да?

— Бих могъл да събера група работи и да ги изпратя да прочистят вместо вас царевичните ниви. Само се мотаят наоколо, а нямат много работа. Знам за отношението ви към роботите, но...

— Не, благодаря ти много. Ще приемем царевицата, брашното и другите неща, но не, желаем помощта на роботите.

— Какво всъщност имате против тях? Не им се доверявате ли? Няма да ви висят на главата. Няма да ви досаждат. Просто ще почистят нивите и ще си тръгнат.

— Чувстваме се неспокойни с тях — каза Червения облак. — Някак си не ги понасяме. Напомнят ни какво ни се случи, когато дойде белият човек. Когато изоставихме начина на живот, натрапен ни от него, направихме го окончателно. Запазихме само някои неща. Простите метални оръдия, плуга, уменията да поддържаме стопанство. Вече не пируваме един ден и не гладуваме на следващия, както правеха индианците, преди белите да дойдат. Върнахме се към горския живот, към живота в равнините, както някога. Продължихме сами. Така и трябва да бъде.

— Мисля, че разбирам.

— Нито пък съм съвсем сигурен, че им вярваме — продължи Червения облак. — Не напълно. Може би с тези, които са при вас, които работят на полето и вършат други неща за вас, всичко да е наред. Но имам някои резерви по отношение на дивите работи. Казах ти, нали, че нагоре по реката се е установила една банда, до някакъв древен град...

— Да, спомням си, че ми каза. Минеаполис и Св. Павел. Ти ги беше видял преди много, много години. Строяха нещо...

— Още го строят. Спряхме за малко там, докато пътувахме надолу по реката, и погледахме. Отдалече. Повече са от всеки друг път и все още строят. Огромна сграда, макар че не изглежда много като сграда. Роботите не биха си строили дом, нали?

— Мисля, че не. Не и за самите себе си. Те се надсмиват над времето. Направени са от някаква почти неразрушима сплав. Тя не ръждясва, не се износва, устоява почти на всичко. Климат, температура, дъжд... Те не означават нищо за тях.

— Не останахме дълго там — продължи Червения облак. — Стояхме доста далеч. Използвахме бинокъл, но пак не видяхме много. Бяхме уплашени. Непокойни. Измъкнахме се веднага щом хвърлихме

едно око. Не допускам да имаше някаква реална опасност, но не посмяхме да рискуваме.

4.

Вечерна звезда се разхождаше цялата сутрин и разговаряше с приятелите, които срещаше. „Внимавай, зайко, докато си хапваш детелина. Една червена лисица има леговище ей там зад хълма.“ „Какво си мърмориш, рошава опашчице, и ми тупкаш с краче. Аз съм приятел. Ти събра всички орехи от трите големи дървета до прохода за котловината, преди аз да се добера до тях. Трябва да си доволна, защото си най-щастливата от всички катерички. Имаш дълбока хралупа в кухня дъб, където ще ти е топло и уютно през зимата, а и си скътала толкова много храна.“ „Пиленце малко, не си избрало най-доброто време и място да се поклащаш на онзи магарешки бодил. Не биваше да долиташ толкова рано. Ти идваш едва когато снежинки закръжат из въздуха. Да не си изпреварило ятото? Ще се чувстваш самотно, докато дойдат и те. А може би приличаш на мен, скътало последните златни дни, преди студът да скове всичко наоколо?“

Тя крачеше под утринното слънце, а ярките багри на гората избухваха в червени пламъци и злато. Тя видя златничето с цвят на разтопен метал, небесносиньото на астрите. Вървеше по тревата, някога избуяла и зелена, а сега светлокафява и хлъзгава под мокасините ѝ. Коленичи, за да погали зелено-аленото кадифе на лишеите, покрили тук-там сивия, заоблен камък, а душата ѝ пееше. Тя бе част от всичко това — да, дори от лишеите, дори от речните камъни.

Стигна до върха на билото, по което се изкачваше. Под нея лежеше по-гъста гора, която обгръщаше като мантия речните хълмове. Малка котловина хлътваше между скатовете, които се издигаха от двете ѝ страни. Тя тръгна по ниското. Едно поточе извираше от оголена варовикова скала. Продължи надолу, съпроводена от ромона на скритата, пееща вода на поточето. Спомените ѝ полетяха назад, към онзи ден. Беше лято, хълмовете се къпеха в зеленина, а птиците пееха в клоните на дърветата. Тя притисна до гърдите си куклата, която носеше, и в съзнанието ѝ отново прозвучаха думите, които дървото ѝ бе казало. Нещо не беше наред, разбира се, защото една жена не би

трябвало да е прекалено близка с толкова могъщо и божествено нещо като това дърво. Бреза или може би топола, или някое друго от помалките, по-грациозни дървета — това, макар и не съвсем в реда на нещата, все пак би било разбираемо. Но дървото, което ѝ бе проговорило, — бе древен бял дъб — дървото на ловците.

То се изправяше точно пред нея, старо, чепато и силно, но въпреки цялата си ширина и мощ, изглеждаше като приклекло до земята, сякаш пригответило се за битка. Листата му бяха кафяви и вече започваха да вехнат, но не капеха. Все още бе загърнато в бойния си плащ, докато другите дървета наоколо стояха оголени.

Спусна се надолу и когато стигна до него, откри прогнилата кухня, вдълбана в масивния му ствол. Застанала на пръсти, тя надзърна в скривалището. То още пазеше куклата, която бе сложила там преди толкова години — малка фигурка от царевичен кочан, облечена в парче вълнен плат. Беше се променила с времето, потъмняла и подгизнала от дъжда, наводнявал понякога хралупата, но приютена в сърцето на дървото, бе запазила формата си.

Все още изправена на пръсти, тя постави в хралупата новата кукла, която носеше, и внимателно я намести до първата. После отстъпи встрани.

— Дядо — каза тя, с очи, сведени към земята в знак на почит. — Бях далеч отук, но не те забравих. Спомнях си за теб през дългите нощи и слънчевите следобеди. Сега отново идвам да ти кажа, че пак може да замина. Този път е по-различно. Но аз никога няма да те напусна, защото твърде много обичам този свят. Винаги ще се стремя към теб, сигурна, че ти ще разбереш кога протягам към теб ръце, спокойна, че на тази земя има някой, на когото мога да вярвам и да се осланям. Наистина съм ти благодарна, Дядо, за силата, която ми даваш, и за твоето разбиране.

Спря и почака за отговор. Но такъв не последва. Дървото не ѝ заговори, както бе направило първия път.

— Не знам къде ще отида — каза му тя, — нито кога ще тръгна, дори дали въобще ще замина, но дойдох да ти кажа. Да споделя с теб чувство, което не мога да доверя на никого друг.

Почака дървото да ѝ отговори. Думи не достигнаха до нея, но ѝ се стори, че огромният дъб се размърда като пробуден от сън и сякаш

разпери огромни ръце над главата ѝ. Усети и още нещо. Нещо, което идваше от дървото и я обгръщаше. Като благословия.

Бавно заотстъпва гърбом, после се обърна и побягна, тичайки като полудяла нагоре по хълма, изпълнена с чувството за онова нещо, което бе дошло от дървото и я бе докоснало.

Спъна се в някакъв корен, който се издигаше като примка от горския килим, подпря се на дънера на едно огромно паднало дърво и приседна на него. Погледна назад. Старият дъб вече не се виждаше. Закриваха го толкова много други дървета.

Гората беше притихнала. Нищо не помръдваше в храсталаците, не пърхаха птици. През пролетта и лятото това място бе пълно с тях, но сега не се виждаше нито една. Или бяха отлетели на юг, или се събираха някъде другаде, готови да отлетят. Долу, по речната долина, големи ята от гъски крякаха свадливо или се кискаха из мочурищата, а тръстиките островчета гъмжаха от косове, които се изстрелваха в небето като черен вихър. Но тук сладкопойните птици бяха отлетели и гората бе замряла в тържествена тишина, навяваща самота.

Беше казала на дървото, че може да замине нанякъде, но се питаше дали трябваше да го казва, след като тя самата не беше наясно. Понякога ѝ се струваше, че скоро ще се озове на друго място, но не беше съвсем сигурна. Усещаше смътно безпокойство, очакване и вълнение, сякаш нещо изключително важно ей сега щеше да ѝ се случи, но не можеше да определи точно какво. Беше непознато усещане, доста стряскащо за човек, прекарал целия си живот в свят, който познава отблизо. Свят, пълен с приятели — не само хора, а и много други същества, малки скокливци в гората и храсталаците, срамежливи цветя, скрити в горската дъбрава, грациозни дървета, възправени към небето, дори вятъра и времето.

Погали стария, разпадащ се дънер, сякаш беше приятел, и забеляза как трънаците и горските растения избуяват около него, сплотявайки се да го защитят, скривайки го в часовете му на унижение и немощ. Надигна се от дънера и тръгна бавно нагоре по хълма. Беше оставила куклата и дървото не ѝ бе проговорило както по-рано, но бе направило нещо друго, нова стъпка и всичко бе наред.

Стигна билото на стръмния речен склон, преваля го и заслиза надолу към лагера. Докато се спускаше по хълма, изведнъж усети, че не е сама. Тя бързо се извърна. Той стоеше там, само с набедрена

превръзка. Торбата му лежеше до него, а лъкът му бе опрян на нея. Бинокълът на врата му скриваше наполовина огърлицата, която носеше.

— Да не съм навлязъл във вашата територия? — попита той учтиво.

— Земята е на всички — отвърна тя.

Беше запленена от огърлицата. Продължи да я гледа втренчено. Той докосна украшението с пръст.

— Суета — каза с насмешка непознатият.

— Ти си убил голяма бяла мечка? — изрече тя невярващо. — И не само една, като гледам всичките тези нокти.

— Така ги броя — каза той. — Един нокът, една мечка. По един от всяка.

Тя затаи дъх.

— Силен амулет.

Той потупа с длан лъка.

— Добре, че имам здрав лък. Стрелите ми са истински, с кремъчно острие. Кремъкът е по-добър от всичко друго, като изключим закалената стомана, но къде може сега да се намери такава стомана.

— Значи идваш от Запад — промълви тя. Знаеше, че голямата бяла мечка живее само на Запад. Един от нейните роднини, Бягация елен, бе убит от такава мечка само преди около година. Той кимна.

— От много по-далеч. От земите на Голямата вода. От океана.

— Колко далече е това?

— Далече? Не знам. На много луни път оттук.

— Броиш с луни. От нашите хора ли си?

— Не, не съм. Ако не беше слънцето, кожата ми щеше да е бяла. Срегнах някои от твоите хора, бяха тръгнали на лов за бизони. Това са първите хора, освен моите събратя, които някога съм срещал. Не знаех, че има и други хора. Имаше само работи, подивели при това.

Тя направи презрителна гримаса.

— Ние не общуваме с роботите.

— Разбрах.

— Колко далеч смяташ да отидеш? Прерията свършва. На изток има само гори. И после друг океан. Виждала съм картите.

Той посочи къщата, кацнала на върха на големия скален нос.

— Може би само дотам. Хората от равнините ми разказаха за голямата каменна къща и хората, които живеят в нея. Виждал съм много къщи от камък, но никой не живее в тях. Има ли наистина хора в нея?

— Двама души.

— Само толкова?

— Другите заминаха към звездите.

— И това ми казаха. Много ме учуди. Не можех да повярвам. Кой би искал да отиде на звездите?

— Намират други светове и се заселват там.

— Звездите са само ярки светлини, които блестят на небето.

— Това са други слънца — каза тя. — Не си ли чел книги?

Той поклати глава.

— Видях веднъж една. Казаха ми, че това е книга. Щяла да ми проговори, ако съм знаел начина. Но човекът, който ми я показа, го беше забравил.

— Не можеш да четеш?!

— Четене ли се казва начинът? Начинът една книга да ти проговори?

— Да, така е. Книгата има малки дребни знаци. Четат се тези знаци.

— Имаш ли книга?

— Голям сандък с книги. Прочела съм ги всичките. Но там горе — посочи тя къщата — има цели стаи, пълни само с книги. Прадядо ми днес ще помоли стопаните да ми разрешат да прочета някои от тези книги.

— Странно... Ти четеш книги. Аз убивам мечки. Не ми харесва идеята за книгите. Казаха ми, че книгата може да говори и да те омагьоса, така че по-добре да не я докосваш.

— Това не е вярно. Ама че си смешен.

— Идвам отдалече — каза той, сякаш това можеше да обясни всичко. Пресякох високи планини, големи реки, места, където има само пясък и прекалено много слънце.

— Защо го направи? Защо дойде чак дотук?

— Нещо в мен ми каза, върви и открий. Но не ми каза какво точно да търся. Само — върви и открий. Никой от моите хора никога не е тръгвал някъде, за да открива каквото и да е. Усещам, че нещо ме

тласка, не мога да стоя на едно място. Когато хората от равнините ми казаха за голямата каменна къща, помислих си, че сигурно това е нещото, което трябва да открия.

— Там ли отиваш?

— Да, разбира се — каза той.

— И ако това е нещото, отредено ти да го откриеш, ще останеш ли за известно време?

— Вероятно. Не знам. Онова, което е в мен и ме заставя да вървя, ще ми подсказва. Преди малко си помислих, че може би съм открил каквото трябва, без да съм стигнал до къщата. Големият дъб се промени. Ти го накара да се промени.

— Ти си ме шпионирал — гневно извика тя. — Седял си там и си ме шпионирал.

— Нямах намерение да го правя. Изкачвах се по хълма, когато те видях до дървото. Скрих се, за да не ме видиш. Помислих си, че сигурно няма да искаш някой да знае. Замълчах и се скрих. Отдалечих се, тихичко, за да не ме усетиш.

— И защо все пак си признаваш?

— Ами, защото дъбът се промени. Беше удивително.

— Как разбра, че дъбът се е променил?

Той свъси вежди.

— Не знам. Пък и мечката. Мечката, която моята стрела не можеше да убие, но тя все пак падна мъртва в краката ми. Озадачен съм от всичко това.

— Каж ми, как се промени дъбът?

Той поклати глава.

— Само усетих, че се променя.

— Не трябваше да се криеш така.

— Срамувам се, че го направих. Не искам да говорим повече за това.

— Благодаря ти — каза тя, извърна се и заслиза надолу по хълма.

— Мога ли да повървя с теб?

— Не, аз съм насам — отвърна тя. — А ти си натам, нали отиваш в къщата.

— Ще се видим пак — уверено каза той.

Тя продължи надолу по хълма. Когато накрая погледна назад, той все още стоеше там. Огърлицата от мечи нокти проблясваше на

слънцето.

5.

Извънземното приличаше на кутия с червеи. То се гушеше между речните камъни, близо до групата брези, които растяха от едната страна на клисурата, свели клони над сухото корито на потока. Слънчевата светлина, проникваща през филтъра на листата, се разсипваше върху свитото му тяло. Субстанцията, от която бе създадено, разлагаше спектрално лъчите и изглеждаше като че ли то се е цопнало в малко езерце от цветни дъги.

Джейсън Уитни, седнал на покрития с мъх бряг, се облегна на младото ясеново дърво, намести се удобно и се отпусна. Лек, едва доловим мирис на умиращи есенни листа изпълваше долчинката.

Ужасно, помисли си той, и се опита да изличи ужаса в душата си. Някои от тях не бяха противни, но други... А това беше най-противното от всички, на които се бе натъквал. Ако просто стоеше неподвижно, помисли си той, така че човек да може да го разгледа и поне отчасти да свикне с него, не би било така. Но то явно не искаше да стои неподвижно. Червеите в кутията непрекъснато се движеха и тяхното пъплене го правеше да изглежда още по-отвратително.

Джейсън започна да отваря разума си предпазливо, опитвайки се да влезе в контакт с извънземното, после изведнъж се изплаши, оттегли мисълта си и я напъха дълбоко в съзнанието си на сигурно място. Трябваше да свикне с вида му, преди да се опита да поговори с пришълеца. Стара кримка като мен, помисли си Джейсън, би трябвало да е готова за всичко, но това тук ми дойде в повече.

Той поседя мълчаливо, усещайки мириса на гниещите листа в уединението си, без да си позволи да се вгълбява в мислите си. Това бе начинът да се прокраднеш до нещо, преструвайки се, че не го забелязваш.

Но извънземното не го изчака. То проникна в съзнанието му; досегът беше твърд, спокоен и топъл, коренно различен от визуалната представа за него.

— Добре дошъл — каза то — в този уютен заслон. Надявам се, че не нарушавам някакво споразумение, като се обръщам към теб и че не се натрапвам. Знам какво си. Виждал съм друг като теб. Ти си човешко същество.

— Да — потвърди Джейсън, — аз съм човек. И ти си добре дошъл тук. Не нарушаваш никакво споразумение, тъй като отдавна не сме сключвали такива, нито се натрапваш.

— Ти си един от пътешествениците — каза кутията с червеи. — Сега си почиваш на своята планета, преди да отпътуваш надалеч.

— Не и аз — каза Джейсън. — Някои от другите го правят, но аз си стоя у дома.

— Тогава наистина съм стигнал до целта си. Това е планетата на пътешественика, с когото общувах много отдавна. Но не бях сигурен.

— Това е планетата Земя — обясни Джейсън.

— Да, това беше обозначението — каза извънземното щастливо. — Не можех да си го спомня. Онзи, другият, ми я описа и аз я търсих надлъж и нашир, а имах само най-обща представа за посоката, в която се намира. Но когато пристигнах, бях сигурен, че това е планетата, която търся.

— Искаш да кажеш, че си търсил нашата Земя? Че не си се отбил просто да си починеш?

— Дойдох да търся душа.

— Дошъл си да търсиш душа?!

— Да, душа. Онзи, другият, с когото общувах, каза, че някога човеците имали души и че може би все още ги имат, макар че не беше съвсем сигурен, признавайки невежеството си по въпроса. Той събуди интереса ми с това, което ми каза за душата изобщо, но не можа да ми опише какво точно представлява тя. Казах си, съвсем тайничко, разбира се, че такова удивително нещо си заслужава усилията. И се заех да търся.

— Може би ще ти е интересно да узнаеш — каза Джейсън, — че много хора са търсили душата си също толкова усърдно, колкото и ти.

И как така е станало, чудеше се той, по силата на какво странно стечение на обстоятелствата един от нашия род е разговарял с това същество по въпроса за душата. Не много подходяща тема, със сигурност, каза си той, която може да бъде истински опасна. Но повече от вероятно е, че не е било сериозен разговор или навярно не е

започнал сериозно, макар за тази кутия с червеи да е бил, както изглежда, достатъчно сериозен, за да го накара да търси в продължение на не знам колко години, докато открие първоизточника.

— Усещам нещо странно в твоя отговор — каза извънземното. — Можеш ли да ми кажеш дали имаш душа?

— Не, нямам — отвърна Джейсън.

— Сигурно, ако имаше, щеше да разбереш.

— Не е задължително.

— Звучи като онова — рече създанието, — което ми каза един от твоя вид, докато седях цял следобед с него на върха на хълма на моята собствена прекрасна планета. Разговаряхме за много неща, но последната половина на нашия разговор се въртеше повече около душите. Той не знаеше дали има душа, а и не беше сигурен дали и другите човеци имат, сега или в миналото, и не можа да ми каже какво е душата или как едно същество, което няма душа, може да придобие такава. Той, изглежда, си мислеше, че знае предимствата да имаш душа, но мисля, че в този пункт думите му бяха някак си мъгляви. В много отношения това беше най-незадоволителното обяснение, което той ми даде, но си помислих, че улавям кълновете на истината у него. Сигурно, помислих си аз, ако успея да отида на родната му планета, ще намеря някой, който ще ми предостави търсената информация.

— Съжалявам. Ужасно съжалявам, че си дошъл толкова далеч и си загубил толкова много време.

— Няма ли какво да ми кажеш? Няма ли никой друг?

— Може и да има — отвърна Джейсън и добави бързо: — Не мога да съм съвсем сигурен.

Той млъкна. Беше се изпуснал и го знаеше. Не можеше да свърже Езекия с подобно създание. Какъвто си беше смахнат, кой знае до какви крайности щеше да стигне.

— Но трябва да има и други.

— Само двама сме.

— Нещо бъркаш — каза извънземното. — Идваха и други двама. Ти не беше нито единия от тях. Постояха, разгледаха ме и си отидоха. Дори не усетиха, че се опитвам да общувам с тях.

— Не са могли да те чуят — обясни Джейсън. — А още по-малко да ти отговорят. Те използват разума си за други неща. Но ми казаха за теб. Знаят, че мога да разговарям с теб.

— Тогава има само още един, с когото мога да общувам?

— Така е. Останалите са заминали, далеч между звездите. С един от тях си разговарял. Това другият ли е?

— Не знам. Тя никога не е разговаряла с хора извън своя кръг. Тя може да се свързва с тях, независимо колко далеч се намират. Тогава ти си единственият. И ти не можеш да ми кажеш нищо.

— Виж — въздъхна Джейсън, — това е една прастара представа. Никога не са съществували доказателства. Било е само вяра. Имам душа, така казвал човекът. И вярвал в това, защото така са му казвали другите. Казвали са му го толкова авторитетно, че нямало място за съмнение. Толкова често са му го повтаряли, както и той самият го е повтарял, че накрая повярвал в съществуването ѝ. Но никога не е имало сериозни аргументи. Никога не е имало доказателства.

— Но, уважаеми господине — настоя извънземното, — все пак ще ми кажеш какво е душата, нали?

— Мога да ти кажа — отвърна Джейсън, — какво се предполага, че е. Тя е част от теб. Невидима и недоловима. Не част от твоето тяло. Нито дори от твоя разум. Тя живее вечно след твоята смърт. Или поне се предполага, че живее вечно и състоянието, в което тя се оказва след смъртта ти, зависи от това какво същество си бил приживе.

— Кой преценява какво същество си бил?

— Бог.

— А този бог?

— Не знам — прекъсна го Джейсън, — просто не знам.

— Ти си честен с мен. Трябва да ти благодаря най-сърдечно за това. Ти казваш почти същото, — което чух и от другия.

— Може и да има някой друг — замислено каза Джейсън. — Ако мога да го намеря, ще поговоря с него.

— Но ти каза...

— Знам какво казах. Това не е друг човек. А друго същество, което може би знае повече от мен.

— Ще мога ли да поговоря с него?

— Не, не можеш да разговаряш с него. Няма как да разговаряш с него. Ще трябва да оставиш тази работа на мен.

— Имам ти доверие — съгласи се кутията с червеи.

— Междувременно — рече Джейсън, — ще бъдеш ли мой гост? Имам жилище, в което ще се намери място и за теб. Ще се радваме да

ни гостуваш.

— Долових — изрече извънземното — напрежение у теб, когато ме видя.

— Няма да те лъжа — призна. Джейсън. — Така беше. Но си казах, че и у теб може да се породи напрежение при вида ми.

Нямаше полза от увъртане, Джейсън го знаеше, ала не му достигаха думи, за да обясни на съществото какво безпокойство изпитва.

— Не, с мен не е така — каза съществото. — Аз съм толерантно. Но може би ще е най-добре да останем разделени. Ще те чакам тук.

— Нуждаеш ли се от нещо? — попита Джейсън. — Нещо да ти липсва? Мога ли да ти предложа нещо за храна и удобство?

— Не, благодаря. Добре ми е така. Аз съм затворена система.

Джейсън стана и понечи да тръгне.

— Имате хубава планета — обади се извънземното. — Толкова отморяващо място. Изпълнено със странна красота.

— Да — съгласи се Джейсън, — и ние мислим така. Ценим красотата ѝ.

Той тръгна по дълбоко врязаната пътека, по която бе слязъл в клисурата. Видя, че слънцето е прехвърлило зенита си и клонеше на запад. Грамадни буреносни облаци се кълбяха на хоризонта и не след дълго те щяха да закрийт слънцето. Появата им сякаш накара гората да притихне в очакване. Можеше да чуе как се отронват падащите листа, преди да се понесат надолу към горския килим. Някъде на запад шумолеше катеричка, обезпокоена най-вероятно от някоя чудновата горска гледка, всяла смут в пухкавата ѝ душа.

Беше прекрасен ден, помисли си той, наистина прекрасен, и дори ако завалеше — пак щеше да е прекрасен във всяко отношение, само с едно изключение, и щеше да е жалко да бъде помрачен от проблема, стоварен на раменете му.

За да бъде почтен към чакащото в долината същество, трябваше да поговори с Езекия, но ако поговореше със самозванеца робот, не можеше да предвиди какво би се случило. Макар че да използва определението самозванец по отношение на работа, може би бе малко несправедливо. Едва ли някой би се осмелил да твърди, че когато хората не са на поста си, роботите нямат право да поемат мисията им и да опазят искрата на древната вяра на човечеството.

А какво бих могъл да кажа аз за тази древна вяра, чудеше се той. Защо се бе отвърнало човечеството от нея? В някаква степен тя все още съществуваше до деня, в който човешката раса бе отведена някъде. Все още имаше следи от нея — в ранните записки, които дядо му беше направил в първия от дневниците. Може би, в малко по-различен контекст, тя съществуваше сред индианците, въпреки че контактът му с тях никога не му разкри това докрай. Някои, а вероятно всички млади хора, установяваха тайно символично общуване с обекти от природния свят, но беше под въпрос дали подобно поведение може да бъде описано като някакъв вид вяра. Това бе нещо, за което никога не се говореше и затова той имаше толкова ограничена информация.

Бяха оставени не тези, които трябваше, помисли си той. При друг подбор на населението древната човешка вяра можеше и да разцъфти, по-силна от всякога, в някои от останалите на Земята. Но за неговите хора и за хората, които се намираха в голямата къща над реките в онази съдбовна нощ, вярата вече се бе изродила, превръщайки се в една цивилизована условност, на която те робуваха равнодушно. Разбира се, имало е време, когато вярата е била изпълнена със смисъл. През вековете след бляскавия ѝ възход тя е била оставена да закрее и да се превърне в сянка на старата си сила и власт. Станала е жертва на лошото управление на човека, на неговата смазваща концепция за собствеността и ползата. Въплътила се във величествени храмове, изпълнени повече с помпозност и блясък, вместо да бъде съхранена в човешкото сърце и душа. И ето стигна се дотам — да бъде запазена жива от същества, които не са дори хуманоиди, от машини, създадени по човешки образ и подобие, чисто и просто в името на човешката гордост, породена от подвластните им технологии.

Той стигна до обезлесеното било. Кръгозорът бе чист, буреносните облаци се трупаха още по-високо на запад и вече бяха погълнали слънцето. Къщата лежеше пред него. Той се насочи натам и ускори темпо повече от друг път. Тази сутрин бе отворил дневника и той още лежеше на писалището му. Нямахте кой знае какво за отбелязване — посещенията на Хорас Червения облак, извънземното в долината и неговата странна молба, желанието на Вечерна звезда да чете книгите и неговата покана да дойде и да живее при него и Марта. Щеше да запише част от случилото се преди обяд, а след вечерния концерт щеше да седне отново и да довърши разказа си за деня.

Музикалните дървета се настройваха. Един от младите филизи не можеше да влезе в ритъм. В задната част на къщата роботът ковач чукаше усърдно — най-вероятно изковаваше плуг. Тачър му беше споменал, че всички палешници се нуждаели от поправка за пролетната сеитба.

Вратата към вътрешния двор се отвори, Марта излезе и тръгна надолу към него. Красива е, помисли си той, като я наблюдаваше — по-красива в много отношения от онзи много далечен ден, в който се бяха оженили. Съвместният им живот беше добър. Човек не би могъл и да мечтае за по-добър. Усети топъл прилив на благодарност за всеотдайността му.

— Джейсън! — извика тя и се спусна да го посрещне. — Джейсън, Джон! Брат ти Джон се завърна у дома!

6.

(Откъс от хрониката от 2 септември 2185 г.)

... Често се чудя как така ни пропуснаха. Ако хората бяха отведени, което изглежда много по-вероятно, вместо просто да изчезнат, по какъв каприз на съдбата хората в тази къща бяха пропуснати? Монасите и братята от манастира на километър и половина надолу по пътя, бяха отведени. Хората от селскостопанската станция, всъщност доста голямо село, около километър по-нататък, също бяха отведени. Големият жилищен комплекс, осем километра нагоре по реката, в който живееха работниците риболовци, беше опразнен. Само ние останахме.

Понякога се питам дали високото обществено и финансово положение, което е съдба на семейството ми през последните над сто години, ни е направило в някаква степен недосегаеми за тази свръхестествена сила, така както винаги оставахме недокоснати (не, дори бяхме облагодетелствани) от мизерията, ограниченията и нуждата, които свръх населеността причини на хората на Земята. Изглежда това е социална аксиома, че колкото повече мизерията и лишенията нарастват за мнозинството, толкова по-високо в своя лукс и комфорт се издига малобройният елит. Без да съзнава, може би, че се храни от мизерията, без да го желае — но все пак го прави.

Това е атавистична вина, разбира се, която ме хвърля в размисъл, макар и да знам, че не може да е истина, защото има много семейства освен нашето, които охолстваха от мизерията, но не бяха пощадени. Ако „пощадени“ е точната дума. Ние нямаме представа какво всъщност представлява изчезването. То може да означава смърт или пък прехвърляне на някакво друго място или места и ако това е така, прехвърлянето може да е било благословия. Защото по онова време Земята не беше място, което повечето от хората биха избрали, за да останат завинаги. Цялата земна повърхност, а също и част от морето, както и всички енергийни източници бяха изразходвани да поддържат

голото съществуване на ордите, които населяваха Земята. „Голо съществуване“ не е измислена фраза, тъй като хората нямаха достатъчно храна, пространство за живеене и материи, за да покрият телата си в името на благоприличието.

Фактът, че на моето семейство и на други подобни на него им бе дадена привилегията да запазят сравнително голямото жизнено пространство, което си бяха отвоювали доста преди натискът на свръхнаселението да стане наистина опасен, е само един пример за съществуващото неравенство. Фактът, че племето на индианците от езерото Лийч, което също бе пропуснато от свръхестествената сила, живее в сравнително обширни и рядко населени земи, може да бъде обяснен по друг начин. Земите, в които бяха принудени да се натъпчат векове по-рано, бяха предимно бедни, макар че през годините и първоначалното пространство им бе отнето постепенно от безмилостния бич на икономическата инвазия, а накрая щеше да им бъде отнето и последното парче и те щяха да бъдат изтласкани в анонимното глобално гето. Макар че, ако говорим истината, самият им начин на живот представляваше в известен смисъл още от самото начало съществуване в гето.

По време на изчезването щеше да е невъзможно построяването на тази къща и придобиването на земите, които я обграждаха. От една страна, не можеше да се намери такъв парцел, а ако пък би се намерил, цената му щеше да е такава, че дори най-богатите семейства нямаше да са в състояние да си я позволят. Освен това, нямаше да има и работна ръка или достъпни материали за изграждането на къщата, тъй като световната икономика се бе напредила до пръсване, за да изхранва осем милиарда души.

Моят праядо е построил тази къща преди почти век и половина. Дори тогава придобиването на земя е било трудно и той е успял да се сдобие с парцел, защото манастирът надолу по пътя изживявал трудни времена и е бил принуден да продаде част от имотите си, за да посрещне някои належащи задължения. При построяването на къщата моят праядо е пренебрегнал всички съвременни строителни технологии и се е върнал към солидността и простотата на големите провинциални градежи отпреди няколко века. Той я бе построил стабилно и често казваше, че тя ще стои вечно и колкото и това да

звучеше преувеличено, нямаше съмнение, че тя ще пребъде във времето, докато много други сгради ще са се слегнали до земята.

В сегашната ситуация ние сме щастливи, че имаме такъв дом, толкова солиден и голям. Дори и сега тя подслонява шестдесет и седемте души, които живеят в нея, без никакви големи неудобства, макар че с увеличението на обитателите ѝ бихме могли да потърсим и други места, където някои от нас да се настанят. Жилищата при селскостопанската станция са се разпаднали окончателно, но манастирските сгради, много по-яко строени, са реална алтернатива (а четирите робота, които ги заемат сега, могат да се ограничат и с по-малко пространство), а и жилищният комплекс нагоре по реката е някаква възможност. Блоковете имат известна нужда от ремонт, поради това, че през последните петдесет години не са били обитавани, но нашите екипи от работи, ръководени както трябва, ще се окажат на висотата на задачата.

Прехраната ни е осигурена, защото бяхме заели колкото ни трябваше от просторната земя, в миналото обработвана от селскостопанската станция. Роботите формират трудова сила, която е напълно адекватна на ситуацията, и докато селскостопанските машини се разпадаха без възможност да бъдат ремонтирани, ние се завърнахме към земеделието с коне като двигателна сила и към простото рало, косачка и жътварка, които нашите работи построиха, изоставяйки по-съвременните и сложни оръдия и съоръжения.

Сега сме нещо като голямо затворено стопанство — имението ни дава всичко, от което се нуждаем. Имаме големи стада овце за вълна и овнешко, крави за мляко, говеда за говеждо, прасета за свинско, шунка и бекон, птици за яйца и храна, пчели и тръстика за мед и сорго и царевица за брашно и обширни градини за разнообразни плодове и зеленчуци. Това е едно просто съществуване, но удовлетворяващо ни в максимална степен.

Имаше моменти, когато старият живот ни липсваше — или поне на някои от по-младите, но сега си мисля, че всички са убедени, че по свой си начин сме си осигурили един презадоволен живот.

Изпитвам обаче и едно дълбоко съжаление. Много пъти бях пожелавал моят син Джонатан и неговата прекрасна жена Мари, родители на нашите трима внука, да са живи и да са тук с нас. И двамата, знам, щяха да се радват на живота, който живеем сега. Като

момче, Джонатан никога не се уморяваше да скита из имението. Той обичаше дърветата и цветята, малкото диви създания, които още успяваха да оцелеят в островчетата гориста земя, чувството за свобода и необремененост, което само откритото пространство може да даде. Сега светът (или този, който аз познавам, а предполагам и останалият) се връща назад към пущинаците. Дървета растат върху някогашните обработваеми земи. Трева е пропъзляла по места, където никога не е расла. Диви цветя отново разпръскват упойващ аромат, напуснали затътените си кътчета, където се бяха крили. Дивата природа настъпва. Речните долини, сега доста гъсто обрасли с гори, гъмжат от катерички и миещи се мечки, а понякога се срещат и елени, вероятно идващи от север. Изброил съм поне пет популации пъдпъдъци, които се чувстват добре тук, а онзи ден се натъкнах на ято диви кокошки. Мигриращите птици всяка пролет и есен продължават да се вклиняват в небето. С изчезването на тежката ръка, с която човекът бе притиснал земята, малките и безобидни скромни създания започнаха да се завръщат в древните си обиталища. С някои разлики, ситуацията е аналогична на измирането на динозаврите в края на кредата. Единствената важна отлика е, разбира се, че всички динозаври са измрели, докато сега някои от човешките същества са оцелели. Може би моят извод е твърде прибързан. Както се смята, трицератопсите — може да са били последните от изчезващите динозаври и е напълно възможно малки стада трицератопси да са продължили да съществуват в продължение на половин и повече милиона години след измирането на динозаврите, преди и те накрая да отстъпят пред факторите, причинили изчезването на другите. Така погледнато, фактът, че няколкостотин човеци, пръснатите остатъци на някога могъща раса, все още съществуват, може да няма кой знае какво значение. Възможно е да се окажем трицератопсите на човешкия вид.

Когато динозаврите и много други влечуги измрели, млекопитаещите, които съществували от неизвестно колко милиони години, се размножили във вакуума, оставен от измиращите влечуги, и толкова се разпространили, че заели напълно тяхното място. Тогава, дали изчезването на хората не е поредният случай на изтриване на определена млекопитаеща популация от Земята, за да се даде втори шанс на други гръбначни и да се вдигне от тях проклятието на човека? Или този аспект на ситуацията е само случайност? Дали човечеството

или част от човечеството беше преместено, за да освободи пътя за по-нататъшната еволюция? И ако това е така, кое и къде е новото еволюирало същество?

Това, което ме тревожи, когато си мисля за всичко това, е странният процес на изчезването. Промяна на климата, на географските условия, болест, екологически срив, изчерпване на хранителните ресурси — всичко това е биологически, физически и геоложки разбираемо. Пълното, или почти пълното изчезване на човешката раса обаче не е разбираемо. Бавното, постепенното измиране е едно, а мигновеното изчезване — съвсем друго. Последното предполага по-скоро намесата на интелект, отколкото на естествен процес.

Ако изчезването е резултат от намесата на друг интелект, човек е принуден да се запита не само какъв е този друг интелект, но и по-важното в случая, каква е била неговата цел?

Дали формите на живот в галактиката се наблюдават от някакъв централен висш разум, нащрек за определени престъпления, които не могат да бъдат търпани? Беше ли изчезването на човешката раса наказание, изстребление, смъртна присъда, произнесена заради стореното на планетата Земя от нас и от всички други същества, наши съучастници? Дали то беше просто преместване, прочистване — стъпка, предприета, за да е сигурно, че една безценна планета няма да бъде съсипана окончателно? Или, вероятно, в името на по-далечната цел да се даде на планетата шанс да попълни отново, в следващите милиарди години, естествените си ресурси, от които е била лишена — нови въглищни пластове да се наслоят, нови петролни басейни да се образуват, опустошената почва да се възстанови и нови рудни залежи да се появят в земните недра?

Да мислиш за тези неща и да си задаваш подобни въпроси е почти безсмислено, а още по-малко полезно. Но на човека, такъв, какъвто е, постигнал кратковременното си господство над планетата именно задавайки си въпроси, не бива да му се отказва възможността да разсъждава...

7.

През първата половина от следобед тежки облаци се бяха трупали в небето и Езекия, наблюдавайки ги как се издигат, си беше казал, че в небето сякаш има стълба и облаци се изкачват по нея, изтънявайки и извисявайки се, по-заплашителни и потискащи в устрема си нагоре. После, почти веднага, той се упрекна за тези мисли — защото нямаше стълба, Божията воля бе тази, която ги издигаше. Той бе озадачен и смутен от полета на фантазията си, от тази романтичност, от която би трябвало да се е отказал отдавна, но която в последните няколко години (или така му се струваше) много по-често го спохождаше. А дали в последните няколко години, питаше се той, не се отдаваше повече на фантазията си, защото бе ужасен от това, че могат да му хрумват такива глупави идеи, твърде далеч от сериозните разсъждения, на които би трябвало да се посвети.

В читалнята на манастира другите братя седяха приведени над книгите. Те се бяха посветили от години на събирането и подреждането, на систематизирането на първоначалните истини и на всичко, което човекът бе написал, мислил, разсъждавал и обсъждал в духовен план. От четиримата само той, Езекия, не се бе обвързал с писаното или напечатаното слово и това бе съгласно споразумението, сключено преди векове, когато си бяха поставили за цел достигането до абсолютната истина. Трима от тях изучаваха всичко написано, оценяваха, подбираха и отново преписваха прочетеното, за да стане така сякаш един-единствен човек бе мислил и записал всичко в едно. Не като мисли на много хора, които се стремят да разберат, а като мисъл на един човек, който наистина е прозрял нещата. Тримата вършеха това, а четвъртият четеше преценките и разсъжденията им и на тази основа се опитваше да разгадае смисъла, който бе убягнал на човека. Според Езекия това бе великолепно идея. Бе изглеждала толкова надеждна и все още бе, но пътят към истината се оказа по-дълъг и по-труден, отколкото си бяха представяли. Все още не бяха достигнали реално до нея. Вярата бе нещо друго. Работата им бе

задълбочила и подсилила тяхната вяра през годините, но това не бе ги отвело до истината. Възможно ли е, питаше се Езекия, вярата и истината да се изключват взаимно? Той потръпна при тази мисъл, защото, ако това беше така, те бяха пропиляли векове усилия в името на малка цел, в преследване на блуждаещи огънчета. Трябваше ли вярата да е точно това, желание и способност да вярваш, когато си изправен пред липсата на доказателства? А ако се намерят доказателства, щеше ли вярата да умре? И ако това е вярно, в такъв случай кое от двете искаха те? Дали пък, чудеше се той, хората не бяха опитали това, което те правеха сега, и бяха разбрали, че не съществува такова нещо като истина, а само вяра и тъй като не са могли да приемат вяра, лишена от доказателства, бяха се отказали и от нея? В книгите нямаше нищо, което да подсказва, че това е така, но пък, макар и да имаха хиляди книги, те не бяха всичките книги на света. Имаше ли някъде, създаваща се в момента или вече създадена книга (или няколко книги), която да даде обяснение какво наистина бе направил човек, или се бе опитал и не бе успял да направи?

Цял следобед беше крачил из градината, но това не бе нещо необичайно, защото той често се разхождаше там. То му помагаше да мисли, пък и той обичаше градината заради красотата в нея — смяната на листата и разцъфването на цветята през сезоните, чудото на живота и смъртта, песента на птиците и пърхането на крилата им, маранята над речните хълмове, и понякога настройването на музикалните дървета — макар да не бе съвсем сигурен дали ги одобрява напълно. Той се запъти към вратата на заседателната зала, но преди да я достигне, бурята се разрази изведнъж и потоци дъжд заплющиха над градината, забарабаниха по покривите, изпълниха водосточните тръби и превърнаха мигновено алеите в преливащи рекички.

Той отвори вратата и се шмугна вътре, но за момент остана във фойето, придържайки вратата полуотворена, за да погледа градината, опустошавана от дъждовния порой, който яростно шибаше тревата и цветята. Старата плачеца върба до пейката се огъваше под напора на вятъра, сякаш се опитваше да се изтръгне от корените си, които я бяха закотвили към земята. Някъде се затръшва врата и той се ослуша. Вятърът бе отворил голямата метална порта и я блъскаше с всички сила напред-назад в каменния градински зид. Ако някой не я затвореше и заключеше, щеше да се разбие. Езекия излезе през вратата

и я затвори след себе си. Докато слизаше по наводнената алея, вятърът и дъждът го блъскаха, обливайки непрестанно тялото му във водни потоци. Алеята завиваше покрай ъгъла на сградата. Той вървеше в дъжда и му се струваше, че огромна ръка бе положена върху металните му гърди и го отблъсква назад. Прогизналата му кафява дреха плющеше на вятъра.

Най-после се добра до портата. Тя се люшкаташе на пантите си и се блъскаше в зида, а металът вибрираше при всеки удар в камъка. Нещо до портата привлече вниманието му. Близо до нея лежеше отпусната и сгърчена фигура, наполовина върху алеята, наполовина върху тревата. Даже и през непрогледната завеса на дъжда той можа да отгатне, че това е човешко същество. Човекът лежеше по лице и когато го обърна, видя назъбения срез, който започваше от слепоочието и минаваше през лицето. Раната не кървеше, защото дъждът отмиваше кръвта и синкавата ивица разкъсана плът. Взе на ръце тялото и се изправи. Тръгна назад по пътеката, пристъпвайки тежко, за да устои на напора на вятъра, иначе ураганът щеше да го затласка напред с неударжима скорост. Стигна до вратата на заседателната зала и влезе. Затръшна я след себе си с пета, пресече помещението и положи човека върху пейката до стената. Непознатият още дишаше, гърдите му се надигаха и спускаха. Беше млад мъж или изглеждаше млад, почти гол, ако не се смятаха набедрената превръзка, огърлицата от мечи нокти и бинокъла, който висеше на врата му.

Чужденец, помисли си Езекия, човешко същество, което идваше неизвестно откъде и което, по Божията милост, бе потърсило убежище на това място от вилнеещата буря, за да бъде блъснато и съборено в безсъзнание от яростно затръшкващата се порта още в мига, в който я бе отворило.

За първи път, откакто през всичките тези години роботите живееха в манастира, човешко същество търсеше подслон и помощ при тях. Това, каза си той, е знаменателно, тъй като исторически погледнато, манастирите от векове са били убежища за нуждаещите се. Той почувства как го пронизва трепет, трепетът на вълнението и обричането. Това бе предизвикателство, на което трябваше да отвърнат, морален дълг и необходимост, които трябваше да изпълнят. Трябваше да намери одеяла, за да стопли младия човек, гореща храна, огън и легло — но в това място нямаше такива неща като одеяла, топла храна

или огън. Нямаше от много години, тъй като роботите не се нуждаеха от тях.

— Никодимус! — извика той. — Никодимус!

Виковете му прогърмяха между стените, сякаш древно ехо бе разбудено по магически начин, ехо, което бе чакало от векове.

Той чу тропот на бягащи крака, една врата се отвори в залата нахълтаха роботите.

— Имаме гост — каза Езекия. — Ранен е и трябва да се погрижим за него. Един от вас да изтича до Къщата и да намери Тачър. Кажи му, че се нуждаем от храна, от завивки и да ни покаже как се пали огън. Друг да начупи някои от мебелите и да ги нареди до камината. Дърветата, които можем да намерим навън, са мокри. Но да изберете по-малко ценните неща. Стари табуретки, може и счупена маса или стол.

Той ги чу да излизат и външната врата да се захлопва, когато Никодимус изчезна в бурята на път към Къщата.

Езекия клекна до пейката и задържа поглед върху мъжа. Дишаше ритмично, а лицето му възвръщаше нормалния си цвят, прогонвайки бледността, която личеше дори под загара му. Тъй като вече дъждът не отмиваше кръвта, тя се процеждаше от раната и се стичаше по лицето. Езекия вдигна единия край на прогизналата си дреха и леко го изтри.

Вътре в себе си той усети да го обземат дълбок покой, чувство на пълнота, състрадание и обричане на този човек, който лежеше върху пейката. Дали не бе тази, чудеше се той, истинската функция на хората — или на роботите, — които можеха да живеят в тази къща? Не суетният стремеж да разгадават истината, а да подкрепят себеподобните си? Макар и да знаеше, че не бе вярно, поне не по начина, по който го мислеше. Защото лежащият върху пейката не беше един от себеподобните му, не можеше да бъде един от себеподобните му, защото роботът и човекът не бяха себеподобни. Но ако роботът беше на мястото на човека, ако беше заел неговото място, ако вървеше по пътя на човека и се опитваше да изпълнява мисията, от която човекът се бе отказал, не можеше ли той, в някаква степен поне, да бъде събрат на човека. И се ужаси.

Как смееше той дори да си помисли, макар и да привежда най-мъдри аргументи, че един робот може да бъде събрат на човека?

Суета, простена той. Заслепението и суетата щяха да го погубят. Те бяха неговото проклятие. И той отново се ужаси. Нима можеше един робот да мисли, че е достоен дори за проклятие.

Той не представляваше нищо, нищо, нищо! И все пак, имитираше човека. Обличаше се и седеше, въпреки че не се нуждаеше нито от едното, нито от другото; избяга от бурята, а нямаше нужда да бяга от влагата и дъжда. Четеше книгите, които човекът бе написал, и търсеше дълбокия смисъл, който дори човекът не бе успял да открие. Почиташе Бог — и това, мислеше той, беше може би най-голямото светотатство.

Езекия приседна на пода до пейката, изпълнен с мъка и ужас.

8.

Нямаше да позная брат си, каза си Джейсън, ако го бях срещнал случайно. Ръстът беше същият, както и гордото, сурово изражение, макар лицето му да бе скрито в сивееща брада. Но имаше и нещо друго — студенина в очите, напрегнатост. Възрастта не бе смекчила чертите на Джон. Беше ги закалила и огрубила, придавайки им тъга, която Джейсън не познаваше.

— Джон — промълви той и пристъпи прага. — Джон, толкова често се чудехме... — Млъкна наред думата, втренчен в чужденеца в стаята.

— Няма нищо, Джейсън. И Марта не ме позна. Променил съм се.

— Щях да го позная — каза неловко Марта. — Трябваше ми само малко време. Заради брадата е.

Джейсън прекоси бързо стаята, сграбчи протегнатата ръка, прегърна го през рамото и го притегли, притискайки го здраво към себе си.

— Радвам се да те видя! Толкова е хубаво, че се върна! Доста време мина.

Те се отдръпнаха и останаха така за миг, мълчаливи, вгледани един в друг, всеки опитвайки се да познае в другия човека от последната им среща. Накрая Джон каза:

— Изглеждаш чудесно, Джейсън. Знаех, че ще те заваря в добра форма. Ти винаги си полагал грижи за себе си. А имаш и Марта. Някои от онези, които срещнах, ми казаха, че си останал у дома.

— Все някой трябваше да остане — въздъхна Джейсън. — Не беше чак толкова трудно. Изградихме си добър живот. Тук сме щастливи.

— Често питах за теб — каза Марта. — Ала никой нищо не знаеше.

— Бях много далече — обясни Джон. — Близо до центъра. Там имаше нещо, което исках да открия. Приблжих се до центъра повече от всеки друг. Бях срещал мнозина, които ми казваха какво има там

или по-скоро какво би могло да има, защото те всъщност не знаеха със сигурност. Все си мислех, че някой трябва да отиде там и да види, но никой нямаше намерение да го стори. Някой трябваше да отиде. Някой трябваше да отиде, точно както някой трябваше да остане у дома.

— Да седнем — предложи Джейсън. — Много неща има да ни разказваш, така че, нека се разположим удобно. Тачър ще ни донесе нещо, а ние можем да седнем и да разговаряме. Гладен ли си, Джон?

Брат му поклати глава.

— Едно питие тогава? Цялата стара прислуга се махна, но някои от роботите са под ръка. Не е лошо на тази възраст да си заобиколен с таква внимание. Опитахме да направим малко вино, но нали знаеш, че районът не е винарски. Лозята не виреят тук. Почвата не е подходяща, а и слънцето не е достатъчно. Винаги става слабо.

— По-късно — прекъсна го Джон. — След като ви разкажа. Тогава ще пийнем.

— Смятал си да откриеш злото? — погледна го Джейсън. — Точно така е. Знаел си, че там е злото. Чухме за това преди няколко години. Никой не знае какво представлява то — нито дори дали наистина е зла сила. Само усещаха полъха на злото.

— Не, не е точно зла сила — каза Джон. — А нещо по-лошо и от злото. Безразличие. Огромно. Индиферентен интелект. Разум, който е загубил онова, което наричаме човещина. Може би не точно загубил, защото може би никога не я е притежавал. Но това не е всичко. Аз открих хората.

— Хората! — извика Джейсън — Това наистина е нещо! Никой не знаеше... Никой нямаше ни най-малка представа...

— Разбира се, никой не знаеше. Но аз ги открих. Те са на три планети, близо една до друга, и се справят много добре, може би дори твърде добре. Не са се променили. Същите са както и преди пет хиляди години. Довели са до логичния му завършек пътя, който ние следвахме преди пет хиляди години, и сега се завръщат на Земята. Те са на път към Земята.

Внезапно стена от вода се плисна в прозорците, тласната от вятъра, който виеше в стрехите, високо над главите им.

— Бурята — продума Марта. — Все пак се разрази. Дали ще премине в ураган?

9.

Тя седна и се заслуша в гласовете на книгите — или по-скоро в гласовете на хората, написали книгите, странни, мъдри гласове от далечното минало, които говореха от дълбините на времето, в шепота на безгласния далечен хор, наситен със значение и смисъл. Никога не съм допускала подобно нещо, помисли си тя. Дърветата имаха език, на който разговаряха, и цветята — също. Както и малките хора от горите, които често и говореха. Реките и бързите поточета и пееха и я омайваха по начин, непонятен за човешкия разум. Но това беше така, защото те бяха живи — да, дори и реките, и ручейчетата бликаха от живот и тя ги възприемаше като живи същества. Възможно ли е и книгите да са живи?

Никога не бе мислила, че може да има толкова много книги, цяла огромна стая, опасана от пода до тавана с редици от книги, и още безброй томове, натрупани в сутеренните помещения, както и каза малкият домашен робот Тачър. Най-странното обаче беше, че тя мислеше за работа като за някакво смешно същество — почти като за човек. Нямахме го гнетящият черен ужас, който дебнеше от вечерното небе, нямаше ги среднощните духове, изникнали сякаш от сънищата; беше ако не човек, то поне човекоподобно същество с учтив глас. Може би причината беше в онова, което той й каза: „Тук можеш да проследиш и очертаеш пътя на човека от най-непрогледната тъма до светлината.“ И го каза гордо, сякаш той самият бе човекът, който с ужас и надежда бе отгъквал този път.

Гласовете на книгите продължаваха да шушнат в полумрака на стаята, докато дъждът се стичаше по прозорците — приятелски шепот от вечността, прозрачни разговори на отдавна мъртви хора, чиито творения оживяваха по стените на библиотеката. Плод на въображението й ли бяха, питаше се тя, или и другите ги чуваха? Чуваше ли ги понякога и чичо Джейсън, докато седеше сам тук? Макар и да осъзнаваше, още докато си задаваше въпроса, че това е нещо, за което никога нямаше да се осмели да го попита. А може би само тя ги

чуваше, както бе чула гласа на стария дъб в онзи отдавна отминал летен ден преди племето да потегли към страната на дивия ориз, или както вчера бе усетила разперените му ръце да я благословят?

Докато седеше там, до малкото писалище в ъгъла на стаята, с отворена върху него книга (не до голямото писалище, където чичо Джейсън пишеше хрониката), заслушана във вятъра, препускащ по стрехите, наблюдавайки как дъждът се стича по прозорците, чиито завеси Тачър бе дръпнал веднага след като утринното слънце се издигна високо, тя се пренесе в друг свят или поне така и се струваше. Там имаше много хора, или поне сенките на много хора, както и много писалища, далечни епохи и места, въпреки че отдалечеността им изглеждаше по-малка, отколкото би трябвало да бъде. Сякаш прозирните воали на времето и пространството бяха изтънели още повече, готови съвсем да се повдигнат, и тя седеше, един наблюдател на велики събития, и отчиташе хода на времето и пространството, докато и двете престанаха да съществуват и вече не бяха отделни вместилища за човека и събитията, а един вездесъщ поток. Сякаш всичко се случваше едновременно, на едно и също място. Миналото се застъпваше с бъдещето, вътре, в малката точка на съществуването, която за удобство бе наречена настояще. Тя бе изплашена от онова, което се случваше, и въпреки това наблюдаваше ужасния и съдбовен момент, съдържащ всички причини и следствия, всички посоки и цели, цялата агония и слава, които бяха тласкали човека да изпише милиардите думи, събрани в стаята. Гледаше, без да разбира, нямаше кога и как да разбере, схващаше само, че случилото се в душите на хората и тласкащо ги да създават шепнещите, скърцащи и изгарящи думи е не толкова плод на труда на всеки отделен разум, а по-скоро въздействието на един модел на съществуване върху разума на цялото човечество.

Магията (ако не беше дори нещо повече от магия) бе нарушена от Тачър. Той влезе, прекоси стаята и остави на писалището подноса, който носеше.

— Малко се позабавих, госпожице — извини се той. — Тъкмо се готвех да го донеса и Никодимус от манастира се втурна да иска топла супа и одеяла, както и разни други неща, които им трябвали за един ранен поклонник.

Върху подноса имаше чаша мляко, бурканче сладко от див касис, филийки хляб, намазани с масло, и парче меден кекс.

— Не е богатата трапеза — каза Тачър. — Не е това, което един гост на къщата заслужава, но докато се занимавах с нуждите на братята от манастира, не ми остана време да приготвя нещо по-специално.

— Повече от достатъчно е — каза Вечерна звезда. — Не съм очаквала такава любезност. Не биваше да се тревожите, щом имате работа.

— Госпожице — подхвана Тачър, — през всички тези векове мое удоволствие и задължение е да ръководя тази къща според определени стандарти и не съм се отклонил от тях нито веднъж през цялата ми служба. Съжалявам, че процедурата трябваше да бъде нарушена за пръв път, и то през първия ден от пребиваването ви тук.

— Няма значение — успокой го тя. — Спомена за поклонник. Често ли се отбиват поклонници в манастира? Никога не съм чувала за тях.

— Този — каза Тачър, — е първият. А и не съм сигурен дали е поклонник, макар че Никодимус го нарече така. Просто пътник без съмнение, въпреки че и това е забележително само по себе си, защото там никога досега не се е отбивал човек. Млад мъж, полугол, както ни каза Никодимус, с огърлица от мечи нокти около врата.

Тя се напрегна, спомняйки си как бе стоял до нея на скалния нос сутринта.

— Тежко ли е ранен?

— Не мисля, че е тежко — каза и Тачър. — Потърсил подслон в манастира от бурята. Когато отворил вратата, вятърът я затръшнал и тя го блъснала с всичка сила. Жив е.

— Той е добър човек — продума Вечерна звезда — и много скромен. Не може да чете. Мисли си, че звездите са само светли точки, които блестят на небето. Но можа да усети дървото...

Тя млъкна объркано. Не биваше да споменава за дървото. Трябва да се научи да си сдържа езика.

— Госпожице, вие познавате ли този човек?

— Не. Искам да кажа, че не го познавам отпреди. Видях го за малко и говорих с него сутринта. Каза, че идвал насам. Търсеше нещо. Спомена, че може би ще го намери тук.

— Всички човеци търсят нещо — каза Тачър. — Ние, роботите, сме съвсем различни. Доволни сме, когато служим.

10.

— В началото — започна Джон Уитни — аз бях безкрайно удивен. За всички нас, разбира се, беше чудесно, но мисля, че някак си аз се чувствах най-добре. Мисълта, че човек може да бъде свободен във вселената, че може да отиде, където си поиска, беше като някаква магия, непонятна за човешкия разум. А това, че можеше да го прави сам, без машини, без апаратура, само чрез своето тяло и ум, чрез силата, която носи в себе си и която нито едно човешко същество не бе познало преди, бе просто невероятно. Открих, че изпробвам тази сила, за да доказвам на себе си отново и отново, че мога наистина да го правя, че тази способност е постоянна и неизчерпаема, че може да бъде извикана чрез волята и че никога няма да бъде загубена, че принадлежи на човечеството по право, а не като специална компенсация, която може да бъде отнета всеки момент. Никога не си опитвал, Джейсън, нито ти, нито Марта, нали?

Джейсън поклати глава.

— Ние открихме нещо друго. Не толкова вълнуващо, може би, но по моему носещо дълбоко удовлетворение. Любов към земята и чувство за приемственост, усещане за наследственост и дори че си съществен фактор в тази наследственост, увереност, извираща от земята.

— Мисля, че те разбирам — каза Джон. — Това е нещо, което никога не съм имал, и подозирам, че точно тази липса ме тласкаше все по-нататък. Веднага щом вълнението от пътуването от звезда на звезда се поутоложеше. Макар че и сега едно новооткрито място може да ме развълнува — защото няма две, които да са съвсем еднакви. Това, което още ме изумява, е огромният спектър различия, които могат да съществуват, дори на онези планети, чиито основни характеристики, геоложки и исторически, са почти едни и същи.

— Но как издържа толкова дълго, Джон? Всичките тези години, без да се завърнеш у дома? Без да ни се обадиш. Срещал си други и те са ти казали, че ние сме още на Земята, че никога не сме я напускали.

— Мислех за това — каза Джон. — Много пъти си мислех да се върна да ви видя. Но щях да дойда с празни ръце, нямах какво да ви покажа след всичките тези години, прекарани в пътешествия. Не става дума за предмети, които сега знаем, че не са най-стойностното нещо. Но реално не бях научил нищо, не бях придобил никакво ново познание. Само разкази за местата, където съм бил, и толкова. Завръщането на блудния син...

— Не е съвсем така. Винаги сме те чакали. Чакахме години и все питахме за теб.

— Това, което не разбирам — намеси се Марта, — е защо не чухме и дума за теб. Каза, че си срещал други, аз разговарям през цялото време с нашите хора там и никой никога не спомена дори и дума за теб, нищо, свързано с теб. Ти просто се изгуби от погледа ни.

— Бях много далече, Марта. Много по-далече от всички останали. Пътувах непрестанно. Не ме питай защо. Понякога си задавах въпроси, но не намирах отговорите. Истинските отговори. Другите, които срещях съвсем случайно, двама-трима като мен, също не се спираха на едно място. Приличахме на деца, предполагам, озовали се на ново и удивително място, където има толкова много за гледане, че те, уплашени да не пропуснат нещо, бързат да видят всичко, повтаряйки си през цялото време, че веднага щом разгледат всичко, ще се върнат на единственото и най-хубаво място, може би знаейки, че това никога няма да стане, защото това прекрасно място в техните представи е винаги малко по-нататък. Те са обсебени от мисълта, че ако не продължават да пътуват, никога няма да го намерят. Осъзнавах какво правя и си давах сметка, че няма смисъл и затова се успокоявах, когато срещнах онези, другите, които бяха също като мен.

— Но в твоето пътуване е имало цел — каза Джейсън. — Дори и да не си я осъзнавал тогава, целта те е тласкала напред. Защото си намерил хората. Ако не бе отишъл толкова далече, предполагам, никога нямаше да ги откриеш.

— Така е. Но аз нямах усещането, че преследвам някаква цел. Просто попаднах на тях. Не знаех нищо за тях, нямах никаква представа къде са. Не ги търсех. Бях доловил някакъв Принцип и го преследвах.

— Принцип?

— Не знам как да ти го обясня, Джейсън. Нямам думи за това. Няма начин да изразя точно какво е, макар и да съм сигурен, че имам доста добра представа за какво става дума. Може би човекът никога няма да разбере какво точно е. Спомняш ли си, че спомена за някакво зло, идващо откъм центъра. Това зло е Принципа. Хората, които срещнах там далече, в откритото пространство, го бяха усетили и трябва по някакъв начин да са предали информацията. Но то не е точно зло; не е истинско зло. Почувствано, доловено, усетено отдалече, то носи полъха на злото, защото е толкова различно, толкова нечовешко, толкова индиферентно. Според човешките представи, е сляпо и безразсъдно, а изглежда сляпо и безразсъдно, защото в него няма нито емоция, нито мотив или цел, нито мисловен процес, който да съответства на човешкия ум. В сравнение с него паякът ни е кръвен брат и равен по разум с нас. То си седи там, но знае. Знае всичко, което трябва да се знае. И това познание се изразява в толкова непонятни за човека термини, че не бихме могли дори да се докоснем до същността и на най-простия от тях. То седи там и научава и превежда това, което знае, и преводът на това познание е толкова абстрактен и точен, че човек се свива и се отдръпва, тъй като не може да асимилира нещо толкова неоспоримо вярно, без ни най-малка опасност от грешка. Казах, че е нечовешко и може би точно способността му да бъде толкова непогрешимо, толкова абсолютно точно, го прави така нечовешко. Защото колкото и горди да сме със своя интелект и схващания, никой от нас не може да твърди със сигурност, че е прав във всеки пункт от информацията или интерпретацията ѝ.

— Но ти каза, че си намерил хората и че те се връщат на Земята — каза Марта. — Можеш ли да ни кажеш повече за тях? Кога се завръщат...

— Скъпа моя — прекъсна я Джейсън меко, — мисля, че има още нещо, което Джон иска да ни съобщи, което трябва да ни съобщи, преди да ни разкаже за хората.

Джон стана от стола, на който седеше, отиде до замъгления от дъжда прозорец и погледна навън, после се върна и се обърна с лице към двамата, седнали на канапето.

— Джейсън е прав — каза той. — Има още нещо, което трябва да ви кажа. Отдавна искам да го кажа на някого, да го споделя с някого. Може и да греша. От толкова време мисля за него, че започвам да се

обърквам в разсъжденията си. Бих искал вие двамата да ме чуете и да ми кажете какво мислите.

Той отново седна на стола.

— Ще се опитам да ви го представя колкото е възможно по-обективно. Вие разбирате, че аз никога не съм виждал това нещо, този Принцип, както наричам първоизточника, центъра. Може и дори да не съм стигнал до него. Но бях достатъчно близо, за да разбера, че той съществува, и да усетя, колкото е възможно въобще човек да усети, що за феномен е това. Разбира се, не да го разбера, не дори да се опитам да го разбера, защото съзнавам, че съм прекалено нищожен за това. А то наранява най-много — съзнанието колко си слаб и незначителен, и не само ти самият, а цялото човечество. Нещо, което свежда човешката раса до статуса на микроб, дори и под този статус. Инстинктивно схващаш, че като човешко същество си извън неговото ползрение, въпреки някои доказателства или аз поне ги тълкувам като доказателства, които показват, че то може и всъщност забелязва присъствието на човечеството.

Приблжих се толкова, колкото разумът ми можеше да понесе. Но се изплаших от него. Не знам какво друго почувствах. Умът ми започна да се замъглява. Може би съм се приближил прекалено близо. Но аз трябваше да знам! Трябваше да съм сигурен и сега съм сигурен. То е там и то наблюдава, то знае и ако се наложи, може да действа, макар и да съм склонен да мисля, че няма да избързва...

— Да действа? Как? — попита Джейсън.

— Не знам. Всичко това е само впечатление. Интелектуална импресия. Нищо визуално. Нищо чуто или видяно от мен. И именно фактът, че е интелектуална импресия, го прави толкова трудно за описание. Нима можем да опишем реакциите на човешкия разум? Или емоционалното им въздействие върху нас?

— Ние получихме съобщението — обърна се Джейсън към Марта. — Ти го получи от някого. Помниш ли кой беше, кой може да е стигнал толкова далече, колкото или почти колкото Джон...

— Не е нужно да са стигнали толкова близо като мен — каза Джон. — Може да са го усетили доста отдалече. Аз нарочно се опитах да се добера по-близо.

— Не помня кой беше — отвърна Марта. — Двама-трима души ми споменаха за него. Сигурна съм, че беше информация от втора

ръка. А може би от десета или дванадесета. Нещо, което се предава от един на друг и минава през много хора. Просто се говореше, че там някъде съществува злото, някъде близо до центъра на галактиката. Този някой е бил там и се сблъскал с него. Но никакъв намек, че се е опитал да проучи нещата. Вероятно, от страх да разследва.

— Това последното сигурно е вярно — кимна Джон. — Аз много се страхувах.

— Ти го наричаш Принцип — погледна го Джейсън. — Смешно название. Защо Принцип?

— Така ми хрумна, когато бях до него — отвърна Джон. — Не ми го е казало самото то. То въобще не влиза в контакт. Може и дори да не ме е забелязало, да не знае, че съществувам. Един малък микроб, който пълзи към него...

— Но Принцип? То е нещо, създание, обект. Странно е да се дава такова наименование на създание или обект. Трябва да е имало някаква причина.

— Не съм сигурен, Джейсън, дали е създание или обект. То просто е нещо. Може би, маса от интелект. И каква форма приема една маса интелект? На какво прилича? Дали изобщо може да се види? Облак ли е, вихър от флуиди или трилиони микроскопични пращинки, танцуващи като мъглявина в сиянието на някое от централните слънца? А причината да го наричам Принцип? Не мога наистина да ти кажа. Няма логика в това, нито причина, която да изтъкна. Просто почувствах, че това е основният принцип на вселената, демиургът, мозъчният център, нещото, което споява вселената и я поддържа в движение, силата, която кара електроните да следват орбитите си около ядрата, която кара галактиките да се въртят около центъра си, която крепи всемирния порядък.

— Можеш ли да уточниш разположението му? — попита Джейсън.

Джон поклати глава.

— Няма начин. Никакви координати. Изглежда, усещането за Принципа е навсякъде. Струи отвсякъде. Обгръща те. Заглушава те и те поглъща. Губиш чувството си за посока. И във всеки друг случай щеше да е трудно, защото има толкова много слънца и толкова много планети. Наблъскани във вселената. Слънца, отдалечени едно от друго на светлинни години. Гаснеци, повечето от тях, а планетите — мъртви.

Някои с останки и руини от онова, което някога трябва да са били велики цивилизации...

— Може да е било една от тези цивилизации...

— Може би — съгласи се Джон. — Така си мислех и аз в началото. Че една от древните цивилизации е успяла да оцелее и че нейният интелект се е развил в принцип за вселената, в първоизточник. Но после започнах да се съмнявам. Защото за това е нужно много повече време, убеден съм, отколкото трае животът на една галактика. Не знам как да ти го обясня, откъде да започна, от абсолютната сила на този интелект или от неговата абстрактност. Не просто от неговата различност. Из цялото космическо пространство се срещат какви ли не форми на интелект, които са толкова различни, че тези разлики ги правят абсолютно чужди. Но не по начина, по който Принципът е чужд. И тази ужасяваща негова индиферентност намеква за друг произход, не от галактиката, а от времето отпреди съществуването на галактиката, от време и място толкова различни от галактиката, че изглеждат немислими. Предполагам, сте запознати с теорията за устойчивото състояние на вселената?

— Да, разбира се — кимна Джейсън. — Вселената няма начало и край. Тя е в състояние на непрекъснато сътворяване, образувайки нови материи, създавайки нови галактики на мястото на старите, които умират. Но преди изчезването на хората, космолозите твърдяха, че тази теория е несъстоятелна.

— Знам това — каза Джон. — Но все пак съществуваше надежда — може да се нарече надежда, защото имаше хора с определени философски разбирания, които упорито се придържаха към концепцията за устойчивото състояние. Тя беше толкова величествена и вдъхваща благоговение, че не желаеха да се откажат от нея. Те казаха: да предположим, че вселената е далеч по-голяма, отколкото изглежда, че това, което виждаме, е само локален сегмент, едно малко мехурче върху повърхността на тази голяма вселена, преминаваща през фаза, която я прави да изглежда не устойчива, а развиваща се.

— И мислиш, че са били прави?

— Мисля, че биха могли да имат право. Устойчивото състояние би дало на Принципа времето, което му трябва, за да се прояви. Преди да се е проявил, вселената сигурно е била хаотична. Принципа може да е бил инженерната сила, която е въвела строг ред в нея.

— Вярваш ли във всичко това?

— Да, вярвам. Имах време да мисля върху него, съпоставих нещата и всичко така добре съвпадна, че вече не изпитвам никакви съмнения. Нямам обаче и най-малко доказателство. Не разполагам с убедителна информация. Но тази мисъл се е загнездила в главата ми и не мога да се освободя от нея. Опитвам се да си напомням, че идеята за Принципа или някои негови аспекти може да ми е внушена, да ми е втълпена. Повтарям си го непрекъснато, защото това е единственият начин да я проумея. И все пак знам, че трябва някъде да съм сгрешил, защото съм сигурен, че Принципа не забеляза въобще моето съществуване. Не даде никакъв признак, че ме е забелязал.

— Казваш, че си бил близо до него.

— Да, докдето се осмелих да стигна. През цялото време бях много уплашен. Не издържах и избягах.

— Някъде по пътя ти си открил хората. Така че е имало смисъл в края на краищата. Никога нямаше да ги откриеш, ако не бе тръгнал да изследваш това нещо, което наричаш Принцип.

— Джейсън — намеси се Марта, — не изглеждаш много впечатлен. Какво ти става? Ето, брат ти се е върнал, а ти...

— Съжалявам — каза Джейсън. — Струва ми се, че все още не разбирам всичко. Твърде голямо нещо е, за да го разбера. Може би съм дълбоко ужасен и това, че го наричам „нещо“, е просто защитен механизъм, с който се опитвам да го държа далеч от мен.

— И аз реагирах по същия начин — призна Джон. — В началото. Но скоро го преодолях. Е, да, никога нямаше да откроя хората, ако не бях търсил Принципа. Невероятен късмет имах. Защото бях тръгнал да се връщам и се прехвърлях от планета на планета, но не по същия път, по който бях навлязъл. Както предполагам, знаете, че трябва да си изключително предпазлив, когато избираш планетите по пътя си. Можеш да ги усетиш и да избереш онези, които ти се струват най-подходящи. Има много признаци, които ти помагат доста добре в избора, но винаги съществува възможност дадена планета да притежава характеристики, които не си могъл да доловиш, или пък да ѝ липсва нещо, което си смятал за даденост. Затова се налага да имаш алтернатива, така че, ако не ти потръгне с планетата, която си избрал, да можеш да се прехвърлиш на друга по най-бързия начин. Добре, че имах алтернатива, защото попаднах на планета, която, макар и не

мъртва, не беше подходяща, тъй че завих бързо към друга, където всъщност открих хората. Тя се намираще близо до Принципа и аз се питах как устояват, как могат да живеят толкова близо до него и напълно да го пренебрегват или да се правят, че го пренебрегват. Помислих си, разбира се, че са свикнали с него, макар че не изглеждаше да е нещо, с което човек е готов да свикне. Едва след известно време разбрах, че те не осъзнават съществуването му. Те не бяха развили парасихични способности като мен и не долавяха присъствието му. Нямаха дори и представа, че може да съществува такава нещо. Бях късметлия. Материализирах се на открито поле. „Материализирам се“ не е думата, разбира се. Нямаме термин за това. Безумие е човек да може да върши разни неща, а да няма думи за тях. Случвало ли ти се е, Джейсън, да разбереш дали някой наистина си представя какво точно става, когато ние се придвижваме из звездното пространство?

— Не, не ми се е случвало — отвърна Джейсън. — Не мисля, че знам. Може Марта да знае по-добре от мен. Тя непрекъснато провежда разговори със звездите и получава всички новини.

— Имаше и такива, които се опитваха да разберат — каза Марта. — Не стигнаха доникъде. Така беше в началото. Но мисля, че никой вече не си прави труд да разбере. Просто приемат факта. Не си задават въпроса как или защо става така.

— Може би така е по-добре — каза Джон. — Но такава, каквато беше ситуацията, можеше и да се объркам. Можех да пристигна в място, което гъмжи от хора, и някой да ме види да се появявам от нищото или аз, виждайки толкова човеци за първи път от векове, или пък разпознавайки ги като хората, които са били изчезнали от Земята, можех да се хвърля в ръцете им, въодушевен, че съм ги открил най-после, макар и да не съм ги търсил. Това обаче бе последното нещо, за което мислех.

Озовах се на открито поле и на известно разстояние видях хора — фермери, работещи с големи моторни селскостопански машини. И когато видях това, разбрах, че ако те са хора, те не могат да са от нашия вид, защото ние нямаме нищо общо с каквито и да е механизирани машини от хилядолетия. Хрумна ми, че ако съществата са наистина хора, те може да са онези, които бяха изчезнали от Земята. Коленете ми се разтрепераха при тази мисъл и бях обзет от голямо

въодушевление. Въпреки че, казах си аз, това е невероятно и единствената друга алтернатива е да съм попаднал на раса от хуманоидни същества. Но и това бе невероятно, защото никой никъде в галактиката не бе открил друга човешка раса. Или пък бяха открили? Бях се отдалечил толкова много, че информацията ми бе остаряла.

— Никой не е открил такава — каза Марта. — Бяха открити много други създания, но не и хуманоиди.

— Съществуваше и фактът, разбира се, че те разполагаха с машини. И това, казах си аз, правеше възможността още по-невероятна. Защото ние открихме нови технологични раси, някои, от които с толкова странни технологии, че в много случаи ни беше трудно да схванем принципа им на действие и предназначението им. Да откриеш друга хуманоидна раса с машинна технология, ми изглеждаше абсурдно. Единственият отговор можеше да бъде, че това са хора. Щом разбрах това, станах по-предпазлив. Може и да сме от една кръв, но между нас имаше пет хиляди години и тези пет хиляди години, повтарях си аз, може да са ги направили толкова чужди, колкото и всички останали, които откривахме в космоса. А бяхме научили, ако не друго, то поне това, че първият контакт с извънземни трябва да се осъществява много внимателно. Няма да ви разказвам сега всичко, което се случи. По-късно, може би. Но си мисля, че се справих много добре. Макар и да предполагам, че беше повече късмет. Когато се приближих към фермерите, взеха ме за странстващ учен от някоя от трите планети, които човешката раса обитава — не съвсем наред с главата, занимаващ се с неща, с които нормалният човек мисли, че не си струва да се занимава. Веднъж понесен от течението, аз тръгнах с тях. Тази версия прикри много от неволните ми грешки. Те не изглеждаха нищо повече от ексцентричност. Мисля, че дрехите и езика ми ги накараха да ме вземат за скитник. За щастие, говореха на английски, макар и значително по-променен от езика, който ние говорим. Представям си, че ако се върнем пет хиляди години назад на старата Земя, езикът ни, какъвто е сега, няма да е лесноразбираем за тогавашните хора. Времето и променените условия, небрежността в изказа могат да видоизменят много изговаряните думи. Под прикритието на налудничав учен можех да се движа наоколо достатъчно свободно и да разбера какво става, да науча какво общество бяха развили, както и някои от техните дългосрочни планове.

— И то не се оказа толкова приятно, нали? — попита Джейсън.
Джон му хвърли стреснат поглед.

— Как разбра?

— Каза, че те още имат машинни технологии. Мисля, че това може да е ключът. Допускам, че веднъж разпределени, те са продължили да живеят по същия начин, по който са живели преди да бъдат изселени от Земята. И ако това е така, картината няма да е много приятна.

— Прав си — съгласи се Джон. — Не е отнело много време да бъдат разпределени, както казваш ти. Само няколко години след като за миг се намерили на друга или по-скоро на други планети в неизвестна част от космоса, те се ориентирали, организирали се и продължили да живеят по същия начин, както и дотогава. Те трябвало да започнат от нулата, но притежавали технологични познания и разполагали с девствени планети с недокоснати суровини и много бързо се справили. И не само това, имали същите очаквания, същата продължителност на живота като нас. Много от тях измрели в първите няколко години, докато се борели да се адаптират, но все пак останали достатъчно, а между тях имало хора с всякакви умения, нужни за развитието на нови технологии. Представете ли си какво може да се случи, ако талантлив, опитен инженер или ерудиран, с неизчерпаема фантазия учен живее векове? Обществото вече не губи нужните умения със смъртта, както е било преди. Гениите не умират, а продължават да творят; инженерите не планират и не строят само няколко години, след което умират или се пенсионираат, а продължават да чертаят планове и да строят. Човек, който владее теорията, разполага с толкова векове, колкото му трябват, за да развие напълно потенциала ѝ и запазва жизнеността, която му е нужна, за да я внедри. Това има и много недостатъци, разбира се. Присъствието на хора на зряла възраст, с широк опит и ключова позиция започва да упражнява задържащо влияние върху по-младите поколения и да насажда консерватизъм, сляп за нови идеи, който накрая спира целия прогрес. Хората проявиха безпогрешен усет за тази опасност и вградиха балансиращи механизми в структурата на обществото.

— Успя ли да си изградиш някаква представа за тяхното време? Кога са започнали отново и как са се развивали?

— Най-обща. Нищо определено, разбира се. Но да речем сто години, за да се установят като жизнеспособно общество, вероятно, триста години, за да достигнат технологичното равнище, което са имали тук, на Земята. И така построили основата на това, което имаха, но с предимството да се отърват от старите воденични камъни, които им тежали на врата. Те започнали от нулата и затова нямало нужда да се борят с деградацията, която им тежала на Земята. Доста преди да изминат хиляда години, общностите, живеещи на трите отделни планети — всички на по-малко от една светлинна година една от друга — научили за останалите. Много скоро били създадени космически кораби и човешката раса отново се обединила. Физическият контакт и търговията позволили да се обединят технологичните им постижения, тъй като през хилядолетията, когато били разделени, всяка общност развила свои технологии с малки различия, поради търсения в различни посоки. Освен това, разполагали с ресурсите на трите планети, а не само на една, което сигурно е било значително предимство. Това, което последвало, било сливането на трите отделни култури в нещо като свръхкултура с общи корени.

— Никога ли не са развили парапсихически способности? Няма ли поне зачатъци на такива?

Джон поклати глава.

— Те са толкова слепи за тях, както и по-рано. Не е само поради липса на време, за да се развият, защото сега всички те разполагат с толкова време, с колкото разполагаме и ние. А защото трябва да се породи нужда от нов, различен поглед, да се премахне натиска, който определен вид технология оказва не само върху расата, а и върху всяко човешко същество.

— И какъв вид технология са развили?

— За теб и мен — каза Джон, — тя е примитивна. Те не са постигнали нищо принципно ново, но виждайки в нея осъществени целите, които са преследвали, сигурно им е изглеждала велико постижение. Във всеки случай, достойно за уважение. За тях тя представлявала свободата, свободата да се издигнеш над и отвъд природата, за чието овладяване водели битка. За нас такава технология би била пагубна.

— Но те трябва да са извлекли поука от миналото — замеси се Марта. — Прехвърлянето им от Земята е било достатъчно скорошно,

за да го помнят. Трябва да са съхранили записи. Вероятно са се питали през всичките тези години какво се е случило със Земята и къде се намира тя.

— Записи, да — кимна Джон. — Но по-скоро митове, тъй като изменили доста години, преди някой да започне да записва всичко на хартия, а за това време случилото се вече потънало в забрава и най-вероятно нямало и двама души, които да имат еднаква представа за него. Но те продължавали да мислят за това. Преселението завинаги останало в паметта им. Опитали се да обяснят събитията и формулирали някои оригинални теории, но отново не постигнали съгласие и не се обединили около една от тях. Мъглявостта на всичко може и да ни се струва трудноразбираема, защото ти водиш своите записки, Джейсън, онези, които Дядо е започнал. Предполагам, че продължаваш делото му.

— От време на време — потвърди Джейсън. — Но често няма за какво да пиша.

— Нашите записки — каза Джон — са правени с ясно съзнание, спокойно. Ние не сме преживели катаклизми. Просто бяхме оставени на Земята. Но за другите случилото се беше дълбока промяна. Трудно е да си представим как са се разиграли събитията. Да бъдеш на родната Земя и в следващия миг да те стоварят на друга планета, която, разбира се, е почти същата като Земята, но в много отношения е и напълно различна. Да те стоварят там без храна, без принадлежности, без подслон. Да се окажеш внезапно пионер, и то при най-противоречиви обстоятелства. Били са уплашени и объркани и, още по-лошо, напълно смаяни. Човек има голяма нужда да си обясни какво му се е случило и защо му се е случило, а те няма как да стигнат до някакво обяснение. Сякаш им е била направена магия — много подла и безсърдечна магия. Удивителното е, че въобще някой е оцелял. Много от тях не издържали. И до ден-днешен те не знаят защо или как е станало. Но аз мисля, че знам защо, знам причината.

— Имаш предвид Принципа?

— Идеята може да е само фантазия — каза Джон. — Може би стигнах до нея, защото като че ли няма друго обяснение. Ако хората притежаваха парапсихични способности и знаеха, каквото аз знам, т.е., че Принципа съществува, не се съмнявам, че щяха да стигнат до същата идея. Кое не означава, че съм прав. Казах, че Принципа не ме

забеляза. Не съм сигурен, че би благоволил да забележи което и да е човешко същество — все едно човекът да забележи един микроб. Макар че той може да притежава способността да се фокусира върху много фини усещания и за него да не съществуват никакви ограничения. Във всеки случай обаче, по-вероятно би било да обърне внимание на маса човешки същества, маса от каквито и да са същества, привлечен по-скоро от обществената структура и интелектуалната тенденция, отколкото от самата масовост. Мисля си, че всяка ситуация би трябвало да е уникална, за да привлече вниманието му, а от това, което ние бяхме открили тогава в галактиката, аз съм склонен да мисля, че човечеството отпреди пет хилядолетия, в пълния разцвет на технологичното си развитие и с материалистичния си подход, трябва да е изглеждало уникално. Принципа може да ни е изучавал известно време и да се е озадачавал от напредъка ни, може би малко загрижен от възможността, че с времето бихме могли да нарушим подредеността и прецизността на вселената — нещо, което той едва ли би позволил. Мисля, че той прави с нас точно онова, което хората в онези времена биха направили, ако бяха открили нов вирус, който може да се окаже опасен. Щяха да поставят този вирус в посевни епруветки и да го подложат на много тестове, за да разберат как ще реагира той при различни обстоятелства. Принципа посяга, сграбчва човечеството и го стоварва на три планети и след това го подлага на наблюдение, питайки се навярно, дали ще има отклонения и дали видът се развива правилно. До това време той трябва да е разбрал, че видът се развива според очакванията. Културите на трите планети се различавали наистина, но дори в техните различия и трите били технологични и с материалистична насоченост, и веднъж забелязали се една друга, те не се поколебали да се обединят, за да създадат една свръхкултура, също толкова материалистична и технологична.

— Не знам защо — погледна го Джейсън, — но когато говориш за хората, имам чувството, че описваш по-скоро чудовищна чужда раса, отколкото човечеството. Без да съм наясно с детайлите, звучи ми доста плашещо.

— За мен те наистина са заплаха — каза Джон. — Вероятно, не поради някакъв определен аспект на тяхната култура, защото някои от тези аспекти са много приятни, а поради усещането за непреодолимата

арогантност, която излъчват. Не толкова силата, въпреки че силата е факт, а поради неприкритата арогантност на вида, който гледа на всичко като на своя собственост, която има право да манипулира и потребява.

— И все пак — възрази Марта, — те са като нас. Ние, които останахме, се интересувахме за тях, тревожихме се, чудейки се какво ли им се е случило, страхувахме се за тях. Би трябвало да сме щастливи, че сме ги открили и че са се справили толкова добре.

— Предполагам, че така би трябвало да бъде — каза Джейсън, — но някак си не мога да се зарадвам. Ако си стояха там, където са, щях да се чувствам, предполагам, по-различно. Но Джон каза, че те се готвят да се завърнат на Земята. Не можем да ги пуснем тук. Представяш ли си какво може да означава това? Какво ще причинят на Земята, а и на нас?

— Може би и ние трябва да заминем — каза Марта.

— Не можем да направим това — отсече Джейсън. — Земята е част от нас. И не само от мен или от теб, а и от другите. Земята е връзката, котвата. Тя ни държи заедно, всички нас, дори тези, които никога не са били на Земята.

— Защо е трябвало да се приберат отново на Земята? — попита Марта. — Как са могли те, загубени между звездите, да открият местонахождението ѝ?

— Не знам — отвърна Джон. — Но те са интелигентни. Твърде интелигентни, сигурен съм. Постиженията им в астрономията и другите науки превъзхождат всичко, за което човекът на Земята е дръзвал някога да мечтае. По някакъв начин те са успели да проучат основно звездите, докато открият и идентифицират старото слънце на своята прародина. А имат и корабите, с които да достигнат дотук. Ходили са на много други, съседни слънчеви системи, проучвали са ги, изследвали са ги.

— Ще им е нужно известно време, за да стигнат дотук — каза Джейсън. — Разполагаме с малко време да измислим какво да правим.

Джон поклати глава.

— Не и с техните кораби, които развиват скорост, много пъти по-голяма от тази на светлината. Разузнавателният им кораб беше от една година на път, когато разбрах за всичко това. Той може да пристигне тук всеки момент.

11.

(Откъс от хрониката от 19 април 6135 г.)

... Днес засадохме дърветата, които Робърт донесе от една от звездите, намираща се далеч към Ръба на галактиката. Засадохме ги грижливо на хълмчето между Къщата и манастира. Роботите ги засадоха, разбира се, но ние бяхме там, за да ги наглеждаме без нужда, превръщайки в крайна сметка всичко в тиха церемония. Там бяхме аз и Марта. Андрю, Маргарет и техните деца наминаха случайно. Тачър ги бе изпратил при нас и сега бяхме истинска компания.

Питам се тази нощ как ще виреят дърветата тук. Не за първи път се опитваме да присадим растения от космоса на земна почва. Така беше, когато Джъстин донесе пълен джоб с житни зърна от Поларис и с грудките, събрани от Силия из системите до Ръба. Те щяха да бъдат още две хранителни растения освен онези, които имахме, но и в двата случая се оказа, че не могат да виреят, макар че житото оцеля няколко сезона, давайки все по-малко и по-малко добив, докато последната година посадихме и малкото, което пазехме за семе, а то не поникна. Подозирам, че в почвата липсваше някакъв жизненоважен елемент, може би отсъстваха определени минерали или някоя бактерия на малка, микроскопична животинска форма, която да стимулира растежа на чуждопланетните растения.

Ние ще полагаме щедри грижи за дърветата, разбира се, и ще ги наблюдаваме отблизо, защото, ако ги запазим живи, ще бъде чудесно. Робърт ги нарича музикални дървета и казва, че на родната им планета има цели горички от тях и че във вечерните часове те изпълняват своите концерти, макар че е трудно да се каже защо изпълняват точно концертна музика, след като там не живее вид с интелектуални способности да оцени композициите им. Може би ги изпълняват за себе си или едни на други, една горичка слуша с дълбоко внимание, докато съседната се настройва за вечерния концерт. Подозирам, че може да е имало и други причини, които Робърт не е схванал, защото

му, стига да седи и да слуша и не е склонен да се интересува толкова от причините, поради които дърветата музицират. Когато се опитам да открия другите възможни причини обаче, не се сещам за нито една. Прекалено сме ограничени, разбира се, от нашия опит и история, за да вникнем в смисъла на другите форми на живот в галактиката.

Робърт можа да донесе само половин дузина от дърветата, малки фиданки около метър високи, които беше изровил много внимателно, завивайки корените им в дрехите си, така че се върна на Земята съвсем гол. Моите дрехи са му малко широки, но той изглежда няма нищо против това. Роботите сега са заети да му приготвят гардероба и той ще напусне Земята много по-добре екипиран по отношение на облеклото, отколкото беше, когато се появи с фиданките.

Не храним кой знае какви надежди, разбира се, че дърветата ще оцелеят, но е така хубаво да се надяваме. Като се върна назад, толкова отдавна не съм слушал каквато и да е музика, че ми е трудно да си спомня на какво ми прилича. Нито Марта, нито аз имаме никакви музикални заложи. Само някои от нас са имали музикален слух, но те отдавна са заминали от Земята. Преди години ми хрумна великата идея да прочета достатъчно за музиката, за да разбере тънкостите на майсторското изпълнение. Направих опит да накарам роботите да конструират инструменти, които не се оказаха много сполучливи, и после да свирят на тях, но опитът ми завърши с пълен неуспех. Очевидно роботите, или поне тези във фермата, нямат по-големи музикални заложи от мен. В дните на нашата младост музиката се записваше на електронни носители, но от изчезването на хората насам не е имало начин тя да бъде възпроизведена. Всъщност дядо ми, предвиждайки това, когато събирал книги и предмети на изкуството, не си направил труда да събира електронни записи, макар и да вярвам, че в някое от мазетата може да бъде открита респектираща колекция от музикални партитури. Нищо чудно старият джентълмен да е хранил надежди, че в бъдните години може да се появи някой с музикални наклонности, някой, на когото да бъдат полезни...

12.

Той разбираше нещо от музика и бе подвластен на магията ѝ. Понякога си представяше, че долавя мелодия в шепота на вятъра из клоните на дърветата или в сребристия ромон на водата, която тече между камъните. Ала никога през живота си не бе чувал нещо подобно на тази. Спомни си как някога старият Джоуз, застанал вечер прага на колибата, наглася цигулката под брадичката си и плъзва лъка по струните, за да изтръгне щастливи или тъжни звуци, а понякога нито едното, нито другото, а просто прилив на сладост.

— Вече не мога да го правя добре — оправдаваше се той. — Пръстите ми нямат нужната за струните сръчност, а ръката ми е твърде натежала, за да тегли лъка с лекота. Като докосване на крила на пеперуда по грифа — така трябва да бъде.

Но за момчето, което лежеше на пясъка, още топъл от слънцето, тя беше чудесна. Върху високия хълм зад колибата един койот вдигаше нос към небето и виеше в акомпанимент, разпръсвайки самотата на хълма, море и брега, сякаш той, старецът с цигулката, и изтегнатото се на пясъка момче, бяха единствените живи същества, които все още обитаваха тази пуста земя, осеяна с пънове и неясни могилки от древни форми, едва очертаващи се в здрача.

Много по-късно ловците на бизони от равнините, с техните тимпани, дрънкане и свирки от еленова кост, отмерваха с удариритъма, с който той и другите танцуваха на фона на примигващия лагерен огън. Танцуваха с голямо въодушевление, като в транс, което ги връщаше далеч в миналото, към техните корени. Но това тук не беше нито цигулката, нито свирката еленова кост, нито ударите на тимпана. Това беше музика, която изпълваше света и ехтеше към небето, извисяваше човека и го понасяше, потапяше го в себе си, караше го да забрави тялото си, въплъщавайки самото му същество в образа, сътворен от нея. Част от мозъка му, която не беше омаяна и пленена от музиката, устояваше на магията на звука, повтаряйки си отново и отново озадачено: дърветата творят музика. Малката група

дървета на хълма се открояваха в здрача като призрачни силуети, толкова чисти и свежи след проливния дъжд, бели като брези, но повнушителни от тях. Дървета — тимпани, цигулки и свирки от еленова кост и много повече от това, вплитащи всякакви звуци, докато самото небе не откликнеше на зова им. Той осъзна, че някой бе минал през градината и сега стои до него, но не се обърна да види кой може да е, защото на хълма нещо му се струваше не както трябва. Въпреки цялата красота и сила там имаше нещо, което не бе съвсем наред, нещо, което, ако можеше да бъде отстранено, щеше да направи музиката съвършена.

Езекия посегна и нежно намести превръзката върху бузата на младия мъж.

— По-добре ли се чувствате сега? — попита той. — Как сте?

— Прекрасно — промълви младият човек. — Но нещо не е наред.

— Всичко е наред — усмихна се Езекия. — Ние ви превързахме, стоплихме ви и ви нахранихме. Сега сте в безопасност.

— Не говорех за себе си. А за дърветата.

— Те свирят прекрасно — каза Езекия. — Рядко са свирили по-добре. Това е едно от техните стари парчета, не е от експерименталните...

— Долавям болка в тях.

— Някои от дърветата са стари и умират — обясни Езекия. — Сигурно изпълнението им не е съвършено, поне не такова, каквото беше в по-младите им дни, но все още се справят чудесно. А има и някои млади филизи, които не са овладели тънкостите.

— Защо някой не им помогне?

— Няма начин да им се помогне. Или ако има, никой от нас не го знае. Всяко нещо умира. Вие от старост, аз от ръжда. Те не са земни дървета. Бяха донесени преди много векове от един от звездните пътешественици.

Ето пак, помисли си младият човек, пак се повтаря разговорът за звездните пътешествия. Ловците на бизони му бяха казали, че има мъже и жени, които пътуват до звездите. И момичето, с което бе говорил онази сутрин, бе споменало за това. Момичето сигурно знаеше за тях, защото можеше да говори с дърветата. Беше ли говорила тя някога с призрачните дървета на хълма, питаше се той.

Тя можеше да говори с дърветата, а той можеше да убива мечки. И неочаквано му се привидя отново моментът, когато онази мечка се изправи от сухото дърво, току до самия него. За миг, по някаква странна причина, вече не беше мечката, а дърветата от хълма. И се случи същото, което се бе случило тогава. Същото усещане за раздвояване, за излизане извън себе си и за контакт. Контакт с какво? С мечката? С дърветата?

После всичко изчезна и той отново се върна в себе си. Усещането му за някаква болка сред дърветата изчезна и сега всичко си беше както обикновено. Музиката изпълваше пространството и се носеше към небето.

— Сигурно грешиш за дърветата — рече Езекия. — Нищо им няма. Според мен в този момент те са толкова добре, колкото са били винаги.

13.

Джейсън се събуди през нощта и повече не можа да заспи. Той знаеше, че не тялото му бяга от съня, а неговата душа, преизпълнена с размишления и полувцепенена от мрачни предчувствия. Накрая стана и започна да се облича.

— Какво има, Джейсън? — обади се Марта от леглото.

— Не мога да заспя — каза той. — Излизам да се поразходя.

— Наметни си нещо. Нощният вятър е мразовит. И се опитай да не се тревожиш. Ще ти помогне.

Докато слизаше по стъпалата, той знаеше, че тя греши. Марта винаги казваше така, когато искаше да го окуражи. Но сега това нямаше да му помогне. Когато хората се върнеха на Земята, животът щеше да се промени. Той вече никога нямаше да е същият.

Щом излезе във вътрешния двор, старият Баузър се приближи, клатушкайки се, иззад ъгъла на кухнята. Нямаше и следа от помладото куче, което обикновено го придружаваше при разходките му или пък някое от другите. Сигурно бяха заспали някъде или дебнеха за някоя миеша мечка, а може би душеха за мишки между царевичните кръстци. Нощта беше тиха и леко мразовита. Нещо едновременно леденостудено и меланхолично витаеше във въздуха. Отгънялата луна висеше на запад, над тъмната сянка на гористия нос, от другата страна на Мисисипи. Леката, остра миризма на умиращи листа изпълваше въздуха.

Джейсън слезе по пътеката. Тя водеше към скалите, под които се сливаха двете реки. Старото куче изостана зад него. Полумесецът едва хвърляше бледа светлина, макар че, каза си Джейсън, той не се нуждаеше от светлина. Беше минавал по тази пътека толкова много пъти, че би могъл да я намери и в тъмнината. Земята беше притихнала, помисли си той, не само тук, а навсякъде. Притихнала, отдъхваща си след бурните векове, когато хората сечаха нейните дървета, копаеха недрата ѝ, оряха прериите ѝ, застрояваха обширните ѝ пространства, ловяха рибата във водите ѝ. След този кратък отдых нима всичко щеше

да започне отново? Корабът, насочващ се към Земята от новозаселените с хора планети, беше само изследователска сонда, чиято мисия бе да намери старата Земя, да се убеди, че астрономите са прави в техните изчисления, да я огледа и да отнесе обратно информацията. А след това, питаше се Джейсън, какво щеше да последва? Щяха ли хората да спрат, когато задоволят интелектуалното си любопитство, или щяха да се опитат да влязат във владение на древната си собственост — макар и да се съмняваше някой някога да е предоставил на човека собствеността върху Земята. По-скоро той си я бе присвоил, отвоювайки я от другите същества, които имаха същото право да я притежават, но нямаха нито интелигентността, нито изобретателността и силата да защитят правата си. Човекът бе по-скоро енергичният и арогантен узурпатор, отколкото собственикът. Той се бе наложил със силата на разума си, която може да е също толкова ненавистна, колкото и силата на мускулите, установявайки свои собствени ценности, създавайки свои собствени правила, поставяйки свои собствени цели, напълно пренебрегвайки всички останали живи твари. Една сянка се надигна от дъбовата горичка и се понесе безшумно в дълбоката клисура, за да бъде погълната от сянката и тишината, от които тя самата бе част. Бухал, каза си Джейсън. Имаше много бухали, но само нощен скитник като него имаше някакъв шанс да ги види, защото те се криеха през деня. Нещо пробягна, шумолейки из листата. Баузър наостри уши и подуши въздуха. Но или знаеше твърде много, или беше твърде стар и тромав, за да се втурне да го преследва. Невестулка, най-вероятно или може би воден пор, макар че мястото бе доста далеч от водата. Твърде голям, за да е мишка, твърде тих за заек или видра.

Човек трябва да познава съседите си, каза си Джейсън, когато вече не ловува за тяхна сметка. В миналото и той ходеше на лов, както и много от другите. Бяха дали на дивите животни възможност да нараснат до брой, който позволяваше разумен лов. Спорт, така го наричаха те, но това не беше нищо друго освен по-деликатното име за кръвожадността на хората от праисторическите времена, когато ловуването е било въпрос на оцеляване на човека, кръвния брат на останалите месоядни. Човекът, помисли си той, е най-голямото месоядно от всички. Сега нямаше нужда такива като него да преследват своите събратя от горите и блатата. Месо си доставяха от

стадата и ятата, макар че и това според него беше един по-омекотен месояден начин на живот. Ако някой искаше да ловува, трябваше да се върне към лъка, стрелите и копието. Пушките все още почиваха в калъфите си и педантично бяха почиствани и смазвани от роботизирани ръце, но запасът от барут отдавна се бе изчерпал и бяха нужни много сложни изследвания и усилия, за да бъде добит отново.

Пътеката извиваше нагоре по хълма към малката нива, където се виждаха пръснати кръстци от царевица, а тиквите още се търкаляха на земята. След ден-два роботите щяха да ги пренесат за съхранение, но царевицата вероятно щеше да почака, докато привършат всички есенни работи. По-късно можеше да бъде прибрана, най-вероятно след като зърното бъдеше насипано в хамбарите, или дори чак след като снегът паднеше по полето.

На неясната лунна светлина кръстците напомняха на Джейсън индиански лагер. Гледката го накара да се запита дали роботите бяха доставили в лагера на Хорас Червения облак брашното и царевицата, бекона и останалите продукти, които бе наредил да им занесат. Сигурно бяха изпълнили нареждането му. Роботите проявяваха добросъвестност във всичко и той се запита, както и много пъти преди това, какво всъщност получаваха те за грижите си към него, Марта, къщата и фермата. Или какво един робот изобщо получава... Езекия и другите в манастира, роботите с техния мистериозен строителен проект нагоре по реката. Тези измишльотини, каза си той, се пораждаха от стария принцип за печалбата, който беше лудостта и устоите на древната човешка цивилизация. Никой не вършеше нищо, освен, ако нямаше материална изгода от това. Кое то, разбира се, беше грешка. Но старият навик, старият начин на мислене понякога все още се натрапваше на съзнанието му и той почувства лек срам от това.

Ако хората си възвърнеха собствеността върху Земята, старият принцип за печалбата и обосноваващите го теории щяха да бъдат реабилитирани. Земята нямаше да се окаже в по-добро състояние отпреди, въпреки силата и богатствата, които може би вече е придобила след своя петхилядолетен отдих от човешкия бич. Той знаеше, че съществува минимална възможност хората да не предприемат стъпки за връщане на собствеността. Те бяха наясно, разбира се, че основната част от нейните ресурси бе изчерпана, но биха могли да пренебрегнат и това съображение. Възможно е някои от

тях (той не беше сигурен в това, а и Джон не спомена нищо такова) да изпитват копнеж да се завърнат на планетата на своите прадеди. Пет хиляди години бяха достатъчно дълъг период от време, за да направят планетите, на които те сега живеят, да изглеждат като стария им дом, но кой можеше да бъде сигурен. В най-добрия случай, Земята щеше да се превърне в атракция за потоците туристи и поклонници, завръщащи се, за да отдадат сантиментална почит на планетата майка на човечеството.

Той отмина царевичната нива и продължи покрай тесния синор към скалния нос, надвесен над двете реки. На чезнещата лунна светлина сливащите се реки блестяха като сребърни пътища, прорязващи тъмните гори в долината. Той се отпусна на речния камък, където сядаше винаги, и се загърна в плаща си, за да се предпази от ледения нощен вятър. Докато седеше смълчано в тишината, той се изненада от факта, че не страда от самотата си. Защото това беше неговият дом, а човек не се чувства истински самотен, ако остане затворен в дома си.

Тези бяха причините, поради които очакваше с такъв ужас пристигането на хората. Той не можеше да понесе завладяването на дома му, на земята, която бе превърнал в своя територия, така както другите животни бележеха своята. Не по силата на някакви човешки права и не поради чувство за собственост, а по силата на самото си съществуване върху нея. Без да надделява и да съперничи на малките си диви съседи да използват земята и да се разхождат по нея, а просто като продължава да живее в мир с тях.

Не бива да им го позволявам, каза си той. Не бива да им позволя да се върнат и отново да похабят Земята. Не бива за втори път да я замърсят с техните машини. Трябва да намеря начин да ги спра. И докато си мислеше това, разбра, че такъв начин няма. Един стар и егоистично настроен човек не можеше да се изправи срещу цялото човечество. Вероятно нямаше и право да го стори. Те имаха само своите три планети и със Земята щяха да станат четири, докато помалката част от човечеството, хората, непопаднали в мрежата, която бе уловила и отнесла другите от Земята, сега разполагаха с цялата галактика, а може би и с цялата вселена, ако някога пожелаеха да се разселят из нея.

Само че той не пътуваше из галактиката, нито той, нито Марта. Техният дом беше тук, не просто тези няколко акра, а цялата Земя. Съществуваха и другите, индианците от езерото Лийч. За тях какво? Какво ще се случи с тях и техния начин на живот, ако другите се върнат? Отново резерват?

Зад гърба му нещо откърти един камък и той се затъркаля надолу по склона. Джейсън скочи бързо на крака.

— Кой е там? — извика той.

Можеше да е мечка. Или елен. Но не беше нито едното, нито другото.

— Езекия, сър — каза един глас. — Видях ви да излизате от къщата и ви последвах.

— Ела — повика го Джейсън. — Защо си тръгнал след мен?

— Да ви благодаря — каза роботът. — Да ви благодаря най-сърдечно. Той се появи, препъвайки се в тъмнината.

— Седни — покани го Джейсън. — Ей, на онзи, големия камък там. Удобно ли ти е?

— Не се нуждая от удобство. Нямам нужда и да седам.

— И все пак го правиш. Често те виждам да седиш на пейката под върбата.

— Това е само увлечение — каза Езекия. — Подражание на тези, които ме превъзхождат, и съвсем недостойна постъпка за един робот. Много се срамувам от това.

— Продължавай да се срамуваш, щом ти харесва — каза Джейсън, — но те моля, направи ми тази услуга. Аз имам нужда от това удобство, нужда да седя и ще се чувствам много неловко, ако продължаваш да стърчиш прав.

— Щом настоявате — въздъхна Езекия.

— Настоявам — повтори Джейсън — А сега, за каква въображаема любезност искаш да ми благодариш?

— Отнася се до поклонника.

— Да, знам. Тачър ми каза за него.

— Почти сигурен съм, че той не е никакъв поклонник. Никодимус казал на Тачър, че е поклонник. Никодимус се е поувлякъл. Лесно е да се увлечеш, сър, когато желаш нещо много силно.

— Разбирам — кимна Джейсън.

— Щеше да е прекалено хубаво, ако той наистина беше поклонник. Щеше да означава, че се е разчуло за усилията, които полагаме. Не робот-поклонник, разбирате ли, а човек-поклонник...

Джейсън седеше мълчаливо. Вятърът развяваше робата, която роботът носеше. Езекия я подбра, опитвайки се да се загърне поплътно в нея.

— Гордост — каза той. — С това трябва да се борим. Както и със сядането, щом не се нуждаем от него. Да не обличаш роба, когато нямаш нужда от дреха. Да не крачиш нагоре-надолу из градината и да мислиш, когато също толкова добре можеш да мислиш и застанал на едно място.

Джейсън седеше, без да помръдне, здраво стиснал устни, макар че му се щеше да изкрещи: Какво знаеш за този поклонник? Кой е той? Откъде идва? Какво е правил през всичките тези години? Но си спомни с кисела усмивка, че само допреди няколко минути тревогата и раздражението му към човешката раса бяха засенчили всяка тревога за странника от манастира.

— Това, което искам да ви кажа, е следното — рече Езекия. — Знаем колко отдавна хората от Къщата търсят други хора по света. Спомням си всички слухове, които са били донасяни, и как след всеки слух ставахте все по унили. А сега се появява един човек и вие щяхте да сте в пълното си право да дойдете веднага и да го изискате. Но въпреки това не дойдохте. Останахте настрана. Позволихте ни да задържим човека. Не ни отнехте нашия час на триумф.

— Наистина си представихме, че това ще е празник за вас — каза Джейсън. — Обсъдихме това и решихме да не се намесваме. Можем да разговаряме с този човек и по-късно. Малка е вероятността да избяга. Трябва да е пътувал отдалече, за да стигне дотук.

— Нашият час на триумф — продължи Езекия — е триумф без стойност, защото разбрахме, че повече не можем да продължаваме да се заблуждаваме. Понякога се питам дали целият ни живот не е една илюзия.

— Не можеш да ме излъжеш — каза Джейсън. — Няма да се хвана на твоята игра, нито ще заплача с теб и ще се правя на мъченик. Знаем, че от години седите там и се самоизяждате от терзания дали постъпвате правилно, дали не се забърквате в богохулство, дали не

трябва да бъдете наказани за вашата самонадеяност. Е добре, отговорът е, че часът на възмездието още не е настъпил...

— Искате да кажете, че одобрявате. Че, вие, човекът...

— Не — прекъсна го Джейсън. — Нито одобрявам, нито ви упреквам. Кой ми дава право да ви съдя?

— Но някога...

— Да, знам. Някога човекът извайвал образи върху дърво и глина и ги обожествявал. Дори мислел, че слънцето е Бог. Колко пъти трябва човек да сгреша, преди да достигне до истината?

— Разбирам гледната ви точка — кимна Езекия. — Мислите ли, че можем някога да узнаем истината?

— Много ли силно искате да научите истината?

— Ние я търсим с цялата си енергия. Това е нашето предназначение, нали?

— Не знам — каза Джейсън. — Но много бих искал да разбера.

Той си помисли колко е смешно да седи на този ветровит синор в тъмна доба и да обсъжда с един фанатизиран робот възможностите за постигане на истината — или на каквато и да е истина. Можеше да каже на Езекия за Принципа, който Джон беше открил. Би могъл да му разкаже за извънземното, което бе дошло да търси душа. А дали щеше да му направи добро, ако му кажеше?

— Споделям своите тревоги с вас — каза Езекия, — а вие си имате свои. Разхождате се посред нощ, размишлявате.

Джейсън измърмори нещо неразбрано. Трябваше веднага да се досети. Роботите, научаваха какво става, понякога и преди него самия. Когато искаха, те можеха да се прокрадват тихо и да подслушват, а веднъж чули, предаваха си новината един на друг като електрически импулс. Тачър трябва да е чул, разговора по време на вечерята и по-късно, докато слушаха концерта на двора в ясната и свежа вечер след дъжда (и като стигнахме дотук, нещо много забавно се бе случило на концерта). Но не беше само Тачър. Тачър, може би, по-малко от останалите. Те бяха винаги наоколо. Слухтяха и си пъхаха носа навсякъде, а по-късно коментираха безкрайно помежду си. Нямаше нищо лошо в това, разбира се. Нямаше нищо, което някой да иска да скрие. Но тяхната обсебеност от всеки дребен детайл в света на хората понякога бе доста обезпокоителна.

— Аз — каза Езекия — споделям вашата голяма тревога.

— Какво значи това? — попита Джейсън, изненадан.

— Разбирам как се чувствате — каза роботът. — Може би не всички, не онези между звездите, но вие и госпожа Марта, вие двамата наистина...

— Не само ние — прекъсна го Джейсън. — Ами останалите племена? Животът на предците ни вече веднъж беше съсипан. Трябва ли да се случи отново? Те са си изградили нов живот. Трябва ли да се откажат от него? Ами вие? По-щастливи ли ще бъдете, ако наоколо има повече човешки същества? Понякога си мисля, че ще бъдете по-щастливи.

— Някои от нас, сигурно — съгласи се Езекия. — Нашата функция е да служим, а сега почти няма кого да обслужваме. Ако индианците...

— Но вие знаете, че те не искат и да чуят за вас.

— Тъкмо се канех да ви кажа, че има една част от нас, която може да не погледне с добро око на това завръщане. Не знам много за тях, но чух, че са ангажирани с някакъв проект...

— Имаш предвид строежа нагоре по реката?

Роботът кимна.

— Можете да поговорите с тях. Можете да потърсите помощта им.

— Мислиш, че ще ни помогнат? Че ще поискат да ни помогнат?

— Говори се, че работят над съвсем нова, прекрасна идея. А и били изкусни строители. Не съм виждал творението им с очите си, но...

Джейсън седеше свит на камъка. Той потрепера и се загърна още по-плътнo с плаща си. Нощта му се стори по-тъмна, по-самотна и плашеща.

— Благодаря ти — каза той. — Ще си помисля.

Сутринта ще слезе надолу по реката и ще говори с Хорас Червен облак. Хорас може би знаеше какво трябва да се направи.

14.

(Откъс от хрониката от 18 септември 2185 г.)

... Известно време, след като бяхме започнали амбициозните си експедиции по събирането на литература за библиотеката и на образци от изкуството, четири робота дойдоха да ме видят. Не можех да ги разпозная — в края на краищата имаше много малко отличителни белези, по които един робот може да бъде отличен от друг. Те може би бяха работили от години във фермата или пък току-що бяха пристигнали. Сега, когато пиша за това, съм малко изненадан, че не ги разпитах по-подробно. Много ясно си спомням, че не ги попитах за произхода им нито тогава, нито после. Може би пропускът ми се дължеше на силното ми удивление — и в известен смисъл, обърканост — от това, което те си бяха наумили.

Те ми казаха, че имената им са Езекия, Никодимус, Джонатан и Ебенизър и че ако не възразявам, те биха желали да се настанят в сградите на манастира долу на пътя и да посветят цялото си време на изучаването на християнството. Изглежда, бяха си внушили, че човекът е престанал да изследва религията далеч преди да достигне теологична яснота и че те, като обективни изследователи, могат да тласнат разрешаването на проблема много по-нататък от тесните граници, до които хората бяха рискували да навлязат. Не долових у тях признак на религиозен плам, макар сега да се страхувам много, че ако продължат заниманията си (до момента, в който пиша тези редове, те се бяха занимавали с това почти тридесет години), едва ли ще запазят обективността си и могат да развият неподозиран религиозен фанатизъм. Аз и сега не съм убеден (вероятно сега дори съм по-малко убеден оттогава), че бях прав, като не изразих никакви възражения към техния проект. Може да не е било правилно или мъдро да позволя на група работи да се занимават с толкова деликатна материя. Допускам, че фанатизмът като явление определено съществува в обществото, но мисълта за фанатизирани работи (фанатични по всеки въпрос, а

религията някак си ражда фанатици) не ме очарова особено. Ситуацията може наистина да се окаже плашеща. При положение, че по-голямата част от човечеството е заминала, а всички работи са останали, с времето роботите могат да преминават към запълване на така създадения вакуум. Те съществуваха, за да ни служат и не могат, поради самата си природа, да се отдадат на леност. Човек се пита дали като им липсват хора, на които да служат, с времето няма да се изхитрят да служат на самите себе си. Ако това е така, какви мотиви могат да имат те и какви цели? Със сигурност, не човешки. И затова, бих казал, трябва да сме им съответно благодарни. Но човек, казвам си аз, трябва да посрещна с обясним страх появяването на нова философия и нови ценности при същества, създадени в тяхната окончателна форма преди малко повече от век, неподлежащи на еволюция, по време, на която да се развият благодарение на същите бавни процеси като човека и другите същества на Земята (да не забравяме, че човекът, въпреки дългата си история, може да се е развил доста бързо). А може би ще им трябва време да се разгърнат, не съзнателно, разбира се, защото първо ще трябва да формират за себе си аналогично действаща база. Страхувам се обаче, че времето ще е малко и поради това има реална опасност от сериозни грешки. Еволюцията предоставя нужното време за проверка и отхвърляне на грешките и затова при нашия начин на живот съществуват механизми за изправяне на деформациите. Роботите няма да имат време за еволюция и много изкривявания ще бъдат пренесени в техния заключителен етап на мислене.

Но аз се отклонявам от разказа си. Да се върнем на четиримата, които дойдоха да ме видят. Ако трябваше да продължат работата, която предлагаша, те се нуждаеха, според думите им, от много религиозни писания и ни попитаха дали не биха могли да ни придружат в нашите експедиции за издирване на книги, като изразиха желание да ни помогнат в усилията, а ние в замяна да им дадем книгите, нужни за техните богословски търсения. Предложението да ни помогнат беше само отклоняване от главния въпрос, тъй като ние имахме достатъчно работи за истинската работа. Поради някаква необяснима сега за мен причина обаче (а може и по онова време да не съм осъзнавал нещата) аз се съгласих. Може би се съгласих, защото онова, което предлагаша да направят, изглеждаше някак несериозно, дори будеше смях. Нищо

чудно да съм се изсмял тогава, макар че като се замислях по-късно, съвсем не ми беше до смях.

Събирането на книгите за нашата библиотека се оказа много по-трудна задача, отколкото бях очаквал. Лесно беше да седна и да съставя списък, като включа Шекспир, Пруст, Платон, Аристотел, Вергилий, Гибън, Лок, Еврипид, Аристофан, Толстой, Паскал, Чосър, Монтен, Хемингуей, Волф, Стайнбек, Фокнър и всички останали, които обикновено присъстват в такива списъци. Нуждаехме се от текстове по математика, машиностроене, химия, астрономия, биология, философия, психология и много други клонове на науката и изкуството, които вече изглеждаха ненужни за нас на Земята (макар че никога не можеш да си напълно сигурен в това), но как може човек да е сигурен, че не е изпуснал нещо, което в даден момент от бъдещето ще се окаже нужно; нещо, чиято липса няма да те огорчава, защото, ако не знаеш за него, то просто няма как да ти липсва, но, от която липса ще страдаш, когато наистина имаш нужда от него. И, обратно, как можеш да знаеш колко от това, което подбиращ, в бъдеще няма да се окаже ненужно?

С годините, разбира се, може липсите да се попълнят с онова, което е било пропуснато. Но с времето това ще става все по-трудно. Още при събирането на книгите имахме големи трудности. Камионите, които използвахме, изискваха непрекъснато човъркане, за да продължат да се движат. В много случаи пътищата се бяха влошили поради наводнения и студ и други неблагоприятни обстоятелства до такава степен, че често бяха труднопроходими. Понякога бяхме принудени да се връщаме обратно. Камионите, разбира се, са вече неизползваеми. След определено време и най-сериозното кърпене не бе в състояние да ги задържи в движение. Пътищата, предполагам, са още по-изровени, макар че вероятно все още могат да се използват от каруци. Предвиждам момент (макар че се постарахме да го избегнем), когато хората, търсейки определена книга или книги, за които са открили препратки, ще бъдат принудени да се движат пеша или с конвой през пустошта, с надеждата да открият запазена библиотека или някое друго книгохранилище, където все още можеха да се намерят книги, останали извън първоначалния ни списък.

До това време книгите вероятно вече няма да съществуват. Дори скътани в къщите на отдавна напуснатите градове, дори и при най-

добри условия, влагата ще ги разкапе, гризачите и червеите ще ги докопат или просто времето ще вземе своето.

Накрая открихме местонахождението на всички книги, които бяхме описали, и ги пренесохме тук. С произведенията на изкуството, които искахме да спасим, имахме по-големи проблеми, главно поради това, че за тях пространството бе по-значим фактор, отколкото при книгите. С болка се налагаше да ги избираме и отделяме. Колко картини на Рембранд например можехме да си позволим да притежаваме, като знаехме, че всеки допълнителен Рембранд би ни лишил от картина на Корбе или на Реноар? Именно поради липсата на пространство и при пренасянето, и при съхраняването се принудихме да избираме по-малките платна вместо по-големите. Същите критерии прилагаме и спрямо останалите категории изкуство.

Има моменти, когато ми се плаче, мислейки си за всички усилия и велики постижения на човечеството, които бяхме принудени да изоставим и да загубим завинаги...

15.

Хорас Червения облак остана приклепнал край огъня дълго след като двамата бели си тръгнаха. Той ги бе наблюдавал как се отдалечават, изкачвайки се нагоре по склона на котловината, сгущена между хълмовете, докато не се скриха зад една нейна извивка. Утрото отдавна бе настъпило, но лагерът все още тънеше в сянка, тъй като слънцето не бе се издигнало достатъчно високо, за да надникне иззад надвесените скални зъбери. Лагерът беше тих, по-тих от обикновено — другите, разбира се, знаеха, че нещо става, но никога нямаше да му се натрапват, нито да го безпокоят край огъня. Нямаше да питат, а щяха да изчакаат той сам да им каже. Жените се заеха с обичайните си задължения, но с по-малко суетене, без тракането на тенджери и непрестанни викове. Дребосъците се гушеха на групички, шепнеха си едни на други, изгаряйки от вълнение. Останалите не бяха в лагера — вероятно работеха по царевичните ниви, ловяха риба или скитаха из гората. Не може да се очаква един мъж, и особено млад човек, да прекарва целия ден в еднообразна работа. Дори кучетата мълчаха.

Огънят бе догорял до сива пепел. Бяха останали само няколко почернели главни по края му. Топлина идваше от самото му сърце и тънка струйка дим се издигаше от пепелта. Вождът бавно протегна ръце, поддържа ги на дима, търкайки ги една в друга, сякаш ги миеше. Правеше го разсеяно и се почувства някак развеселен, когато осъзна какво върши. Рефлекс на цивилизацията, помисли си той, все още държейки ръцете си там, миейки ги с дима от огъня. Така и неговите далечни прадеди са измивали ръцете си в дима като пречистващ ритуал, един от многото безсмислени на пръв поглед жестове, които правеха пред прага на магията, пречиствайки се символично, за да могат да извършат тайнството. И колко ли изгубиха той и другите, като и обърнаха гръб? Вярвания, разбира се, но може би имаха някаква стойност, макар и съчетани със заблуда. Но нима човекът искаше да плати цената на вярата със заблуди? Загубили сме много малко, каза си той, но спечелихме неимоверно повече — едно разбиране за себе си

като екологичен фактор. Научихме се да живеем с дърветата и с водата, със земята, с небето и с вятъра, с времето и с дивите създания, сякаш са наши братя. Използваме ги, когато имаме нужда от тях, без да злоупотребяваме с това, уважаваме ги, живеем заедно с тях, защото сме едни от тях. Не както ги използва белият човек, а без да са наша собственост, без да ги пренебрегваме, без да ги презираме.

Той се надигна бавно от огъня и тръгна надолу по пътеката към реката. До самия бряг, там, където свършваше пътеката, канутата бяха изтеглени върху чакъла, а пожълтялата върба, със сведените си клони, потапяше златото на листата си в течащата вода.

По бързея се носеха като ладийки други окапали листа, червеното и кафявото на дъба, аленото на брезата, жълтото на бряста — данък от другите дървета нагоре по течението, техните оброчни дарове за реката, която им даваше вода през горещите и сухи дни на лятото. Реката му говореше, и не само на него, той знаеше това, а и на дърветата, на хълмовете, на небето, ромолейки приятелски слухове, които се разнасяха наоколо.

Той спря и събра ръцете си в шепа, потопа ги във водата и после ги вдигна. Шепата му беше пълна, но водата изтече между пръстите и изчезна, оставяйки само малко езерце там, където дланите му се събираха една в друга. Той разтвори шепа и остави водата да се върне отново в реката. Така трябва да бъде, каза си той. Водата, въздухът и земята изчезват, щом се опиташ да ги присвоиш. Те не искат да бъдат уловени и задържани. Те не са нещо, което можеш да притежаваш, а нещо, което дарява живот. Толкова отдавна, още в самото начало, е било така, после се появили хората, които се опитали да ги направят своя собственост, да ги задържат, да ги покорят и да ги изтощят, а след това ново начало, чийто край приближава, може би?

Ще повикам всички разпръснати групи от племето, беше казал той на Джейсън, седнал до огъня. Беше почти настъпило времето, когато се приготвя месо за зимата, но зимните запаси сега не бяха толкова важни. Може би беше глупаво от негова страна да казва толкова нещо, защото би трябвало да знае — и знаеше — че армия, хиляда пъти по-голяма от цялото племе, не можеше да устои срещу белите, ако те искаха да се върнат. Силата нямаше да достигне, решимостта щеше да е безплодна, любовта и привързаността към земята щяха да са нищо срещу хора, които можеха да прекосяват с кораби пространствата

между звездите. Те поеха по една пътека, а ние по друга, още от самото начало. Нашата не беше погрешната (всъщност беше вярната), но се оказа безсилна срещу тяхното хищничество, както и всичко друго бледнееше пред алчността им.

Добри години бяха, след като те заминаха. Имаше достатъчно време, за да открият отново старите пътеки. Отново вятърът задуха свободно, а водата потече неограничавана надолу из полето. Отново прерийната трева избуя гъста и сочна, горите станаха девствени, а небето почерняваше през пролетта и есента от птичите ята. Не му се нравеше идеята да посети строежа на роботите, ужасяваше се от Езекия, който караше кану, споделяйки временно този древен начин на живот, но Джейсън имаше право — това бе единственото нещо, което можеха да направят, единственият шанс, който имаха. Той пое обратно по пътеката към лагера. Всички чакаха. Вече бе решил да ги призове. Мъжете щяха да потеглят с гребни канута. Някои от младите трябваше да се погрижат за прясно месо и риба по време на пътуването. Жените трябваше да приготвят храна и дрехи. Предстоеше им много работа.

Смяташе да тръгнат призори.

16.

Вечерна звезда седеше във вътрешния двор, когато младият мъж с бинокъла и огърлицата от мечи нокти се появи, изкачвайки се по пътеката откъм манастира. Когато спря пред нея, той каза колебливо:

— Ти си тук, за да четеш книгите. Това е правилната дума, нали? Да четеш?

Имаше бяла превръзка на бузата.

— Тази е думата — каза тя. — Няма ли да седнеш? Как се чувстваш?

— Много добре — отговори той. — Роботите се погрижиха за мен.

— Е, добре, седни — подкани го тя. — Или си се запътил другаде?

— Нямам къде другаде да отида — каза той. — А и не искам.

Той седна на стола до нея и положи лъка си върху каменните плочи.

— Исках да те питам за дърветата, които свирят. Знаеш за тях. Вчера разговарях със стария дъб...

— Нали ми обеща никога да не го споменаваш. Ти ми обеща! — сърдито го изгледа тя.

— Съжалявам, но никога не съм срещал човек, който може да говори с дърветата. А и никога не съм чувал за дървета, които могат да изпълняват музика.

— Какво общо има между двете?

— Нещо не беше наред с дърветата снощи. Помислих си, че си го забелязала. Мисля, че им сторих нещо.

— Сигурно се шегуваш! Кой може да им направи нещо? Всичко беше наред. Свириха великолепно.

— Долових страдание. Може би някои от тях са болни. Те не свиреха толкова добре, колкото биха могли. Аз сторих нещо и на мечките. Особено на онази, последната. Може би и на всички зверове.

— Каза ми, че ги убиваш и вземаш по един нокът от всяка, за да го прибавиш към огърлицата. Начин да броиш, каза ти. Но ако ме питаш, това е начин да се възгордееш.

Тя се изплаши, че той може да се разсърди, но мъжът само изглеждаше малко озадачен.

— През цялото време си мисля — продължи той, — че причината е в лъка. Че ги убивам, защото мога да стрелям с лък толкова добре и защото стрелите ми са толкова остри. Ами ако причината съвсем не е в лъка, в стрелите или в моето умение, а в нещо напълно различно?

— Какво значение има? Ти ги убиваш, нали?

— Разбира се, че ги убивам, но...

— Казвам се Вечерна звезда — каза тя. — А ти досега не си ми казал твоето име.

— Дейвид Хънт.

— И така, Дейвид Хънт, разкажи ми за себе си.

— Няма много за разказване.

— Трябва да има. Нали имаш близки, дом? Убедена съм, че идваш отнякъде.

— Дом. Да, може и така да се нарече. Макар че постоянно сме в движение. Вечно бягаме и напускаме...

— Бягате? От какво бягате?

— От Черния скитник. Виждам, че не си чувала за него. Наистина, не си ли чувала нищо?

Тя поклати глава.

— Някакво същество — каза той. — Прилича на човек, но не съвсем. Двукрако. Може би единствено по това си прилича с човека. Не са го виждали през деня. Броди нощем. Изправя се на билото на планината и силуетът му се очертава на фона на небето. За първи път са го видели в нощта, когато всички хора изчезнаха — всички, освен нас. О, не се изразявам правилно, всички без нас и хората тук, и онези в равнините. Аз съм първият от нашите хора, който научава, че има и други.

— Изглежда си убеден, че има Черен скитник. Сигурен ли си в това? Сигурен ли си, че наистина има някакъв Черен скитник, или само си въобразяваш? Моите хора също си въобразяваха някога разни

неща, за които сега знаем, че просто не са истина. Наранявал ли е някой от вас?

Той се намръщи, опитвайки се да си спомни.

— Не доколкото знам. Не е наранявал никого. Само си стоял там. Видът му е ужасяващ. Нащрек сме през цялото време и щом го видим, бягаме на друго място.

— Никога ли не се опитахте да го проследите?

— Не.

— Помислих си, че може би, затова си дошъл тук. Проследил си го, за да го убиеш. Такъв велик ловец като теб, който може да убива мечки...

— Подиграваш ми се — каза той, но без признаци на гняв.

— Може би — рече тя. — Ти толкова се гордееш, че си убивал мечки. Никой от моите хора не е убил толкова много мечки.

— Съмнявам се, че Скитника може да бъде убит със стрели. Вероятно не може изобщо да бъде убит.

— Може би не съществува никакъв Скитник — каза момичето. — Хрумвало ли ти е някога това? Сигурно, ако имаше такъв, щяхме да сме го видели или поне да сме чули за него. Моите хора ловуват далеч на запад към планините и все щяха да чуят нещо. А през всичките тези години дори не сме чули за вас. Странно... От векове хората от тази къща издирват други оцелели, проверявайки всеки слух.

— Така правели и моите хора в първите години. Разказвали са ми за това, но, разбира се, тогава аз още не съм бил роден. В живота ми е имало само двадесет лета.

— Ние сме почти на една и съща възраст! Аз съм само на деветнадесет.

— Между нас има много малко млади хора — каза Дейвид Хънт. — А и иначе не сме много, живеем заедно и сме постоянно в движение...

— Учудва ме — промълви Вечерна звезда, — че сте толкова малко. Ако сте като нас, значи живеете много дълго и не боледувате. От едно малко племе в началото, моите хора вече наброяват няколко хиляди. От няколко души в тази къща, сега има хиляди по звездите. Би трябвало и вие да сте хиляди. Би трябвало да сте силни и многобройни...

— Можеше да сме повече — каза той, — но нали вечно пътуваме.

— Но ти ми каза...

— Не на звездите, като тукашните. А отвъд Голямата вода. Някаква лудост тласка нашите хора натам. Строят салове и се отправят на запад, към залязващото слънце. Така е от много лета. Не знам защо. Никой не говори за това.

— Може би бягат от Скитника.

— Не съм убеден. Не мисля, че тези, които заминават, знаят защо го правят и дори че го правят, когато ги обхване лудостта.

— Леминги — продума замислено Вечерна звезда.

— Какво са това леминги?

— Малки животинки. Гризачи. Четох за тях веднъж.

— Какво общо имат лемингите с нас?

— Не знам със сигурност.

— Аз избягах — продължи той. — Аз и старият Джоуз. И двамата се страхувахме от водата, от нейната безбрежност. Не искахме да тръгнем, ако малкото останали хора го направеха. Казахме си, че ако избягаме, лудостта може и да ни отmine. Джоуз видя Скитника на два пъти, след като избягахме, и ние пак започнахме да бягаме от него, много бързо и много далеч.

— Когато Джоуз видя Скитника, ти...

— Не. Никога не съм го виждал.

— Мислиш ли, че другите хора са заминали? Отвъд Голямата вода, след като ти и Джоуз ги напуснахте?

— Не знам. Джоуз умря. Беше много стар. Помнеше кога хората са изчезнали. Дори и тогава е бил старец. Настъпи миг, когато дните му изтекоха. Мисля, че той си отиде доволен. Не винаги е добре да живееш толкова дълго. Когато живееш прекалено дълго, често оставаш самотен.

— Но той е имал теб.

— Да, но между нас лежах толкова много години. Ние се разбирахме добре, разговаряхме много, но му липсваха хора от неговото поколение. Той свиреше на цигулката, а аз го слушах, койотите по хълмовете се изправяха на задните си крака и пригласяха на цигулката му. Чувала ли си някога койот да пее?

— Чувала съм ги да лаят и да вият — каза тя. — Никога не съм чувала някой да пее.

— Те пееха всяка нощ, в която старият Джоуз свиреше. Той свиреше само вечер. Имаше много койоти и мисля, че те идваха само да слушат и да пеят. Понякога бяха с дузини, клекнали на хълма, изпълнали вратове към небето. Джоуз все повтаряше, че не може да свири толкова добре, колкото някога. Пръстите му вече не бяха така гъвкави, а лъкът му тежеше. Аз усещах присъствието на смъртта. Тя клечеше на хълма и слушаше вълците. Когато той умря, изкопах дълбока дупка и го погребях, с цигулката до него, защото тя не можеше да ми е от полза, а и си мислех, че така би му харесало. После с дни мъкнах скални късове и ги натрупах върху гроба му, да го запазя от вълците. През цялото време, докато вършех това, не се чувствах самотен, струваше ми се, че съм още с Джоуз. Да работиш, мислейки за него, бе все едно да си с него. Но щом свърших, се почувствах самотен.

— Можеше да се върнеш и да намериш твоите хора.

— Помислих за това — каза той, — но нямах представа къде са, а и още се страхувах от лудостта, която можеше да ме изпрати заедно с тях отвъд Голямата вода. Имах чувството, че лудостта няма да ме обсеби, ако съм сам. Онова е — как би го нарекла ти? — колективна лудост. Освен това, имаше нещо вътре в мен, което не спираше да ми нашепва, че си струва да вървя в посока на изгряващото слънце. Много пъти се питах какво ме кара да вървя натам. Нямахе причина да го правя. Сякаш преследвах нещо, макар и да не знаех какво всъщност преследвам. Срецнах твоите хора там в равнините и ако бях пожелал да остана с тях, те щяха да ми позволят. Но аз не можех. Зовът на изгряващото слънце бе все още в мен и аз трябваше да ги напусна. Те ми казаха за голямата каменна къща и аз се запитах дали не беше тя онова, което търсех. Видях много каменни къщи по пътя си, но не влязох в тях. Моите хора не живееха в къщи. Ние се страхуваме от тях. Те издават шумове през нощта, въпреки че са пусти. Мислехме си, че са обитавани от призраци, може би призраците на хората, насила отведени оттам.

— Е, вече си тук. Надявам се да останеш за известно време. Няма да намериш нищо на изток. Само пустош, гори. Някои от нашите хора живеят там, но въпреки това горите са пусти. А тази къща не е

като къщите, които си видял. Тя не е празна. В нея живеят хора. Чувства се присъствието им.

— Роботите също са готови да ме приемат — каза той. — Те са много добри.

— Но те не са човешки същества. Надявам се, че искаш да си между хора. Чичо Джейсън и леля Марта, сигурна съм, че ще са доволни да им гостуваш. Или, ако поискаш, винаги ще има място за теб в нашия лагер.

— Чичо Джейсън и леля Марта в тази къща ли живеят?

— Да, но те в действителност не са ми леля и чичо. Така ги наричам, но само за себе си. Те не знаят, че ги наричам така. Чичо Джейсън и моят прадедо, разликата ни е много поколения, са били приятели цял живот. Били са млади по време на изчезването на хората.

— Може би трябва да продължа — каза той. — Зовът на изгряващото слънце може би още ме тегли. Но ще ми е приятно да си почина малко. Дойдох да те попитам за твоя разговор с дървото. Ти не ми каза нищо за това. С всички дървета ли говориш, или само с определено дърво?

— Може би няма да ме разбереш — каза тя. — Ние живеем заедно с дърветата, реките, цветята, животните и птиците. Ние сме едно с тях. Всеки от нас може да разговаря с тях.

— А ти най-добре от всички.

— Не знам. Ние не обсъждаме тези неща помежду си. Мога да говоря само за себе си. Мога да се разхождам в горите или покрай реката и никога не съм сама или самотна, защото срещам толкова много приятели и винаги има какво да си кажем.

— И те ти отговарят.

— Понякога — рече тя.

— Ти говориш с дърветата, а другите ходят по звездите.

— Ти май повярва за звездите.

— Започвам да вярвам, макар че е трудно за вярване. Попитах роботите за това и те ми обясниха, макар и да не мисля, че съм ги разбрал напълно. Те казаха, че от всички хора в тази къща са останали само двама. Другите са на звездите. Казват, че понякога се завръщат оттам да им погостуват. Вярно ли е?

— Да. И сега един се е завърнал от звездите. Братът на чичо Джейсън. Донесе тревожни новини. Той и чичо Джейсън слязоха в

лагера тази сутрин да говорят с моя працядо за това.

Избързвам твърде много, каза си тя. Може би на чичо Джейсън нямаше да му хареса, че казва това на един напълно чужд човек, появил се кой знае откъде. Просто и се изплъзна, чувстваше го като приятел. А всъщност не го познаваше. Беше го срещнала едва вчера, след като я бе проследил, и отново тази сутрин, когато се появи откъм манастира. Но сякаш го познавам от години, помисли си тя.

Той беше просто едно момче. Какво беше казал за многото лета, които лежали между него и неговия стар приятел? Може би точно това беше. Между тях двамата не лежаха години.

— Мислиш ли наистина — попита той, — че леля ти и чичо ти няма да имат нищо против да остана тук? Можеш ли да ги попиташ?

— Не сега — отвърна Вечерна звезда. — Леля Марта разговаря със звездите. Разговаря цяла сутрин. Но можем да я попитаме по-късно — или чичо, когато се върне от лагера.

17.

Той се почувства стар и самотен. За първи път от години се почувства самотен и за първи път въобще изпита усещането, че годините му тежат.

— Чудех се дали да ти кажа. Може би не трябваше да ти казвам, Джейсън, макар че трябва да знаеш. Те бяха толкова учтиви и разбрани — каза Марта.

— Дори малко се забавляваха — отбеляза той.

— Не мисля така — каза му тя. — Но не мога да си обясня защо си толкова разтревожен. Разбира се, че за тях Земята не може да е това, което е за теб. Някои от тях изобщо не са били тук. За тях Земята е само една стара, красива приказка. Всички те подчертаваха, че не възнамеряват да се върнат и да останат. Пътуването може да е просто само за да задоволи любопитството им.

— Работата е, че в действителност не ги е грижа — рече Джейсън. — Те имат звездите. За какво им е Земята? Както казваш, тя е само приказка за тях. Мислех да свикам конференция — някои от старите и доверени приятели и някои от по-младите, с които сме близки.

— Това все още е добра идея — увери го Марта. — Сигурна съм, че ще дойдат. Мисля, че всички ще дойдат, ако наистина се нуждаеш от тях. Може да е за добро. Толкова много нови неща са научили. Ние дори не можем да си представим колко.

— Не можем да разчитаме много на онова, което са научили — каза Джон. — Сумарно, те са придобили наистина много знания, откакто са заминали към звездите. Общата сума от познанията им сигурно е колкото или много по-голяма от всичко, което сме знаели на Земята преди преселването на хората. Но това знание е повърхностно. Те просто са научили фактите. Дали нещо е възможно и дали определено действие е с предсказуем ефект. Но те не са придобили истинско разбиране за нещата, защото не са си задавали въпроса какви са причините за онова, което се случва. И макар да знаят много

странни, невъобразими неща, ползата им е нищожна, защото не могат да се възползват от тях. А и много от придобитите познания са лишени от какъвто и да е смисъл за човека, тъй като са непонятни за нас. Голяма част от тях са толкова чужди на човешката представа за вселената, че не могат да бъдат разбрани, преди човек да овладее гледните точки на извънземните и интелекта, който притежават...

— Няма нужда да продължаваш — прекъсна го Джейсън с горчивина. — Знаем колко е безсмислено.

— Не исках да го изтъквам, защото знам, че няма да ти хареса. Но ако се случи най-лошото, ти и Марта можете да отпътувате към звездите.

— Джон, знаеш, че не мога да направя това — каза Джейсън. — А мисля, че и Марта няма да може. Земята е всичко за нас. Живяхме на нея толкова дълго. Станала е твърде важна част от нас.

— Често съм се питала, а и с толкова много хора съм говорила и те са ми разказвали разни неща, но ако се стигне до заминаване, мисля, че не бих могла да тръгна.

— Виждаш ли! — възкликна Джейсън — Ние просто сме двама стари егоисти.

И това си е самата истина, помисли си той. Егоизъм е да се вкопчиш в Земята, да претендираш, че е твоя, че цялата е твоя собственост. Когато поразсъждава, човек си казва, че хората имат право да се върнат на Земята, ако това е желанието им. Те не са напуснали Земята по своя воля. Те бяха похитени и отведени от нея. Ако можеха да намерят обратно пътя към дома, не съществуват законни и морални основания да се попречи на завръщането им. Най-лошото във всичко това, според него, щеше да е настояването им да споделят с останалите на Земята всичко, което са научили и придобили, всичките си технологични постижения, всичките си нови блестящи концепции, цялото си познание, решени да раздават с щедра ръка на потъналите в невежество хора на Земята богатата на човешкото наследство, което бяха умножили. Ами индианците, които не ги искат? Ами роботите? Макар че роботите може би ще посрещнат с интерес тяхното завръщане.

Той не знаеше как биха се чувствали роботите при такива обстоятелства, всъщност не можеше да предвиди реакцията им.

След ден-два щеше да е наясно. Утре сутринта той, Джон и Езекия щяха да тръгнат нагоре по реката с Червения облак и неговите хора.

18.

(Откъс от хрониката от 9 октомври 3935 г.)

... Не бях сигурен дали да приема тази работа с пътуването до звездите. Знаех, че го правят. Знаех, че е възможно. Виждах ги да заминават и след време да се връщат. И разговарях с тях за това. Обсъждахме го надълго и нашироко и тъй като сме хора, търсехме механизма, който го правеше възможно. Понякога, сега вече по-рядко, дори обсъждаме доколко е желателна тази способност, която бяхме развили. Самата употреба на думата „способност“ е показателна, защото подсилва факта, че не знаем съвсем нищо за това, как всъщност го правим или как сме я придобили.

Казвам, че се колебах дали да се съглася да замина към звездите и макар да знам, че това е малко объркващо изявление, не съм съвсем сигурен дали ще мога да го обясня. Разбира се, приех с разума и дори с чувствата си, че тази привидна невъзможност ме вълнува колкото и всеки друг. Сякаш са ми показали някакво невъзможно животно или растение (невъзможно по съвсем уместни и разумни доводи). Ако признаех, че съм го видял, трябваше да призная, че то наистина съществува. Ако се обърнех и си тръгнах, щях да престана да вярвам на очите си и повтаряйки си, че всъщност не съм го видял, да се върна, за да го видя отново. И дори когато си тръгнах втори път, трети, четвърти, пети път, аз все така нямаше да повярвам в това, което съм видял, и щеше да се налага да се връщам отново и отново, за да се уверявам в неговото съществуване. Но може би имаше и нещо друго. Колкото и да се опитвах, не можех да реша дали това е полезно и дори подходящо за едно човешко същество. Една вътрешна предпазливост, а може би и съпротива към всичко прекалено революционно (нещо не съвсем необичайно за моята биологическа възраст) ме гризеше постоянно, предупреждавайки ме за катастрофа в резултат на тази нова способност. Вътрешният ми консерватизъм не ми позволяваше да приема, че човешката раса може да бъде удостоена с такова голямо

предимство, без да се изисква нещо сериозно в замяна. Предполагам, че поради състоянието ми аз несъзнателно бях стигнал до самонадеяното предположение, че докато не призная безрезервно съществуването ѝ, тази способност няма да се прояви и че докато е така, издължаването може да бъде отклонено.

Разбира се, всичко това е доста егоцентрично, дори нещо повече, то си е чиста глупост и макар че всеки полага усилия да не изглежда глупак, от време на време аз се правех на такъв. Защото звездните пътешествия вече бяха станали практика от няколко години и до този момент почти всички бяха ходили поне по веднъж дотам. Аз не заминах, разбира се. Моите съмнения и резерви сигурно ми действаха като психологическа бариера и да мисля сега за това, си е чиста загуба на време, защото изобщо не възнамерявам да пътувам. Внукът ми Джейсън и прекрасната му жена Марта са от малкото, които също не се канят да пътуват, и това ме кара да се чувствам много доволен. Струва ми се, че усещам у Джейсън онази атавистична любов към земята, която аз самият изпитвам и съм склонен да вярвам, че тя ще го държи далеч от звездите, което, дори и да греша, не считам за трагедия. Брат му Джон обаче беше между първите, които тръгнаха и повече не се завърна. Заминаването ми причини безброй тревоги.

Смешно е, разбира се, да се инатя. Позицията ми е неразумна и старомодна. Каквото и да говоря или да мисля, човекът най-после бе преодолял, съвсем естествено и сякаш между другото, своята зависимост от Земята. А може би точно това е в сърцевината на моята тревога — безпокойството, че човекът, след толкова хилядолетия, най-после слага край на зависимостта си от Земята.

Къщата е пълна с неща от звездите. Тази сутрин Аманда донесе красив букет от най-странните цветя, които съм виждал. Сега те са на писалището ми, откъснати от планета, чието име вече не помня. Не е толкова важно, защото в действителност това не е име (ако въобще е имала име), а название, с което две човешки същества, Аманда и нейният приятел Джордж, са я обозначили. Тя е в посоката на една ярка звезда, чието име също съм забравил — не е планета като тази звезда, разбира се, а по-малък съсед, много по-слаб, така че дори и с голям телескоп нямаше да можем да различим светлината ѝ. Из цялата къща има странни неща — клонки с изсъхнали плодове, многоцветни скали и камъчета, парчета екзотична дървесина, фантастични антики,

взети от места, където някога са живели разумни същества; те са строили и изработвали предмети на бита и изкуството, на които сега ние попадаме. Нямаме снимки и е жалко, защото, макар и да се намират все още работещи фотоапарати, нямаме филми, с които да ги заредим. Някой ден може би отново ще открием начин да произвеждаме филми и тогава ще имаме снимки. Странно, аз съм единственият, който цени снимките. Никой от останалите не проявява интерес към тях.

В началото се страхувахме, че някои, завръщайки се от звездите, може да са претърпели промени или ако се завърнат, няма да са в естествената си форма или няма да са същите личности, което щеше да е изключително гаден номер, особено в последния случай. Сега си мисля, че не е трябвало наистина да се страхувам, защото, доколкото разбирам, преди да се насочи към следващата точка на своята материализация, завръщаният се пътешественик, вижда, сканира или по някакъв начин добива представа за ситуацията и условията на мястото, което е избрал. Трябва да си призная, че не ме бива в описанията, защото, макар и да са минали доста години, аз не разбирам какво точно става, което може да се дължи и на факта, че способността, която другите развиха, на мен явно не ми бе писано да притежавам.

През цялото време се каня да спомена за просторната бална зала на третия етаж, която беше отделена като място, където се материализираха завръщащите се пътешественици. Помещението бе забранено за останалите и според изискванията, беше абсолютно празно. Някои от по-младите наричаха тази зала Депото, връщайки се назад буквално към онези праисторически времена, когато автобуси и трамваи пристигали и потегляли от такива места, наречени депа. Отначало падна голяма веселба заради името, защото на някои от младежите то звучеше много смешно. Трябва да призная, че изобщо не ми се струва забавно, макар и да не виждам нищо лошо да си го наричат, както си искат.

Бях размишлявал върху всичко това и, въпреки някои от теориите, предложени от други, действително пътували (поради което приемам, че знаят повече от мен), аз вярвам, че нещата тук са нормален еволюционен процес — най-малкото, искам да мисля, че е така. Човекът израсна от примата до разума, стана производител на

оръдия на труда, ловец, фермер, творец на своята среда. Той се развиваше постоянно през годините, макар че прогресът, по общо признание, не винаги беше за добро, както за човека, така и за другите живи същества. Но смисълът е в това, че той се развива и пътешествията до звездите може да са само една еволюционна точка, която бележи по-нататъшния му логичен напредък...

19.

Джейсън не можеше да заспи. Не можеше да спре да мисли за Принципа. Той не знаеше какво го кара да мисли за него. Беше свикнал да прави едно и също упражнение, за да се освободи от това. Опита се да се върне мислено назад до точката, от която бе тръгнал. Тя обаче бе толкова замъглена, че не успя да стигне до началото и затова продължи да размишлява.

Трябва да поспя, каза си той. Тачър щеше да го събуди рано сутринта и с Джон щяха да тръгнат по пътеката за лагера на Хорас Червения облак. Той очакваше с нетърпение пътуването нагоре по реката, защото му беше интересно. От дълго време не се бе отдалечавал от къщи.

Но колкото и интересно да беше, щеше да е тежък ден и той имаше нужда от сън.

Опита се да брои овце и да събира колона от въображаеми числа, но овцете отказваха да скачат през оградата, а числата се стопяваха в нищото, от което ги бе извикал и той отново се предаде на тревожните си мисли за Принципа.

Ако вселената е в състояние на устойчивост, ако няма начало и край, ако винаги е съществувала и ще продължава да съществува, тогава, в каква точка от тази вечност се бе проявил Принципа. Или и той като вселената беше вечен? А ако вселената е резултат на еволюционен процес, започнал в определено време и място и обречен да свърши в определено време и място, съществувал ли е Принципа, една странна обособеност от нищото, скрит ли е бил, или се бе развил на по-късен етап? И от какво бе произлязъл? И защо, питаше се той, Принципа бе избрал да обитава точно тази галактика, когато имаше милиарди други галактики, които биха могли да му бъдат дом? В тази галактика ли се бе появил и останал и ако това е така, какви неповторими качества притежаваше тя, за да породи появата му? Или може би беше нещо по-голямо, надхвърлящо въображението? А може

би зад проявлението му в тази галактика се криеше нещо по-голямо в центъра?

Всичко това беше нелепо, разбира се. Нямахте начин да намери отговора. Не можеше дори да достигне до някакво логично предположение какво в действителност се бе случило. Той не разполагаше с данни; никой не разполагаше с данни. Единственият, който можеше да знае, бе самият Принцип. Джейсън знаеше, че цялата мисловна процедура е само едно идиотско упражнение. Нямахте причина, която да го принуждава да търси отговор. И все пак мозъкът му работеше непрестанно и той не можеше да го спре, отчаяно вкопчил се в една невъзможност, на която иначе никога не би обърнал внимание. Той неспокойно се размърда и се опита да зарови глава във възглавницата.

— Джейсън — повика го Марта в тъмното. — Заспа ли?

— Почти — отвърна той. — Почти.

20.

Беше излъскан и блестеше на утринната светлина. Казваше се Стенли и беше доволен, че бяха дошли. Разпозна трима от тях — Езекия, Джейсън и Червения облак — и им събщи, че слухът за пристигането им ги бе изпреварил. Когато го представиха на Джон, той изрази необичайно удоволствие от срещата си с човек, бил сред звездите. Беше любезен и благовъзпитан и каза, че са постъпили като добри съседни, посещавайки ги, макар и след всичките изминали години, и че е неутешим, защото не може да им предложи нито храна, нито напитки, тъй като роботите не използват нито едно от двете.

Очевидно бяха ги наблюдавали още, откакто флотилията им се появи иззад завоя на реката, защото той ги очакваше на върха на скалистия нос. Те изтеглиха канутата на брега и тръгнаха по стръмната пътека, оставяйки гребците да чакат долу.

Над носа се извисяваше мистериозна конструкция — огромна и виеща се прозрачност, която се разтваряше като камбана, с по-голям диаметър на върха, отколкото в точката, в която изникваше от земята, черна поради блясъка на многото метални пластини, които улавяха утринното слънце; огромна и виеща се прозрачност, която се издигаше към небето, по-скоро като фантастичен паметник или скулптура-мечта, отколкото като съоръжение. Когато човек я гледаше, тя му се струваше неразбираема. Разположена в кръг, тя не затваряше съвсем кръга, а оставяше един празен У-образен сектор, зеещ от едната и страна.

На известно разстояние от мястото, на което стояха, зад фуниевидната конструкция, лежаха руините на древния град, с порутени стени и метални скелети на сградите, които все още стърчаха над неравната земя и които за останалия свят изглеждаха като вкочанените ръце на труповете, от благоприличие заровени набързо и твърде плитко.

От другата страна на реката имаше още една осеяна с руини площ, но там разпадането на сградите не изглеждаше толкова

напреднало, защото на известни разстояния все още се забелязваха големи зидове. Стенли видя, че Джейсън гледа натам.

— Старият университет — каза той. — Много усилия положихме, за да запазим някои сгради.

— Използвате ли ги?

— Съдържанието им. Оборудването и библиотеките. Старите работилници и лаборатории. С годините пренесохме от другите образователни центрове това, което липсваше в тях. Макар че — продума той с известна тъга, — вече не е останало кой знае колко.

— Използвали сте познанията си, за да я построите — каза Джон, като посочи виещата се конструкция.

— Да — каза роботът Стенли. — Това ли дойдохте да чуете?

— Отчасти — каза Джейсън, без да му обърне внимание. — Но има и нещо друго.

— Разполагаме и с друго място — каза Стенли, — където може да се чувствате много по-удобно, отколкото тук, изложени на прерийните ветрове. Последвайте ме.

Те тръгнаха след него по отгъпкана пътека. Накрая стигнаха до полегат склон, който водеше надолу в пространството, затворено от виещата се конструкция. Докато вървяха надолу, те видяха, че по-малко от половината от конструкцията се издигаше над земята и гладките и страни потъваха в голяма дупка. Склонът се спускаше стръмно надолу, заобикаляйки в голяма извивка виещото се съоръжение.

— Стигнахме до скалната основа, за да е по-стабилно — каза Стенли.

— Това ли наричате Проект? — попита Червения облак.

Той проговори за първи път. Джейсън го бе видял да замръзва в състояние на ярост, когато блестящият робот излезе да ги посрещне и за миг бе затаил дъх, уплашен от това, което неговият стар приятел можеше да каже. Но той бе замълчал и Джейсън почувства прилив на обич и възхищение към него. През годините, в които Червения облак идваше в къщата, между него и Тачър се бе установило нещо като предано уважение, но Тачър беше единственият робот, когото старият вожд би удостоил повторно с поглед. А ето го тук това крачещо, компетентно, самоуверено конте да се държи като техен домакин.

Джейсън можеше да си представи как бе кипнал старият индианец при вида му.

— Така го наричаме, сър — кимна Стенли. — Така го нарекохме, когато го започнахме. Свикнахме да го наричаме така и никога не променихме името. Което е добре, разбира се. Това е единственият проект, който имаме.

— А целта му? Трябва да има някакво предназначение?

Начинът, по който Червения облак го изрече, не оставяше съмнение, че се съмняваше в целесъобразността му.

— Веднъж да стигнем там, където сме се запътили — каза роботът, — ще ви разкажа всичко, от което се интересувате. Тук ние нямаме тайни.

По пътя си срещнаха други роботи, които изкачваха склона, но те нито ги поздравяваха, нито се спираха. Ето това обяснява, помисли си Джейсън, докато крачеше надолу, устремеността на забързаните „подивели роботи“, които бяха виждали през вековете — изцяло отдадени на задачата си, щъкащи във всички посоки, за да си набавят необходимите материали за този строеж.

Накрая те стигнаха в подножието на склона. Тук кръгът на конструкцията наистина беше много по-малък, отколкото на върха. В пространството на основата имаше нещо, което изглеждаше като открита сграда, като покрив, поддържан върху стабилни колони, приютил под себе си маси, бюра и столове, както и картотечни шкафове и някои доста странни машини. Джейсън реши, че това е комбинация от оперативен център и строителен полигон.

— Господа — обърна се към всички Стенли, — ако обичате, намерете си места за сядане. Ще изслушам въпросите ви и ще се опитам да ви обясня всичко, което пожелаете. Мога да повикам и други...

— Един от вас стига — прекъсна го грубо Червения облак.

— Мисля, че не е нужно да безпокоим другите — побърза да смекчи думите му Джейсън. — Нали сте в течение на нещата.

— Казах ви, че нямаме тайни — започна роботът. — Ние всички сме един разум или нещо много близко до това. Мога да извикам другите, ако стане нужда. Предполагам, че не е необходимо да ви казвам, че познавам всички, с изключение на господина от звездите. Вие се ползвате с добра репутация. Вожда, когото познаваме и от

когото се възхищаваме, макар да усещаме враждебността на неговите хора към нас. Можем да разберем корените на това отношение, въпреки че съжаляваме за него, и сме приели, сър — обърна се той към Червения облак, — да не ви се натрапваме.

— Думите ти са прекалено любезни — погледна го Червения облак, — но признавам, че сте се държали настрана от нас.

— Господин Джейсън — каза роботът, — гледахме на вас като на голям, добър приятел. Много се гордеем с Езекия и работата, която той върши.

— Щом е така — каза Джейсън, — защо никога не дойдохте да ни видите?

— Смятахме, че не би било съвсем редно. Може би сте разбрали отчасти как се чувствахме, когато внезапно вече нямаше хора, на които да служим, когато самият смисъл на нашето съществуване ни бе отнет, буквално за един миг.

— Но други идваха при нас — прекъсна го Джейсън. — Заобиколени сме от безброй работи, за което сме им много благодарни. Грижат се чудесно за нас.

— Вярно е — отвърна Стенли, — но вие имахте всичко, от което се нуждаехте. Дори много повече. Нямахме желание да ви досаждаме.

— Тогава да приемем ли — намеси се Джон, — че ще бъдете доволни, ако чуете, че хората се завръщат.

— Хората! — извика роботът, изтръгнат от своята самоувереност. — Хората се връщат?

— Те са били на други планети — каза Джон. — Открили са местонахождението на Земята и един разузнавателен кораб идва насам. Много скоро може да пристигне.

Стенли видимо се бореше със себе си. Когато накрая проговори, бе си върнал предишния тон.

— Сигурни ли сте в това?

— Абсолютно сигурни — отвърна Джон.

— Питате дали ще сме доволни? — изгледа го Стенли. — Не мисля, че ще бъдем.

— Но нали каза...

— Така беше в началото. Преди пет хиляди години. Неизбежно е да не са настъпили промени през един толкова дълъг период. Вие ни наричате машини и предполагам, че сме машини. Но за пет хиляди

години дори една машина може да се промени. Не като механика, разбира се. Но вие ни направихте машини с мозък, а мозъкът търпи развитие. Гледните точки се променят. Могат да се появят нови ценности. Някога работехме за човека. Това бе целта и смисълът на живота ни. Ако имахме избор, нямаше да променим нещата. Ние получавахме удовлетворение от нашата служба. Бяхме създадени така, че да сме доволни от живота си, отдаден в служба на човека. Лоялността беше израз на нашата любов към човешката раса и ние не искахме награда за нея, защото тя просто бе вградена в нас.

— Но сега — намеси се Езекия, — вие работите за себе си.

— Ти можеш да го разбереш, Езекия. И ти, и твоите приятели също работите за себе си.

— Не — рече Езекия — Ние още работим за човека.

Стенли не обърна внимание на думите му.

— В началото се чувствахме объркани и изоставени. Не въобще, а всеки един от нас поотделно. Защото никога не сме били общност, народ. Не е имало УниеФ. Просто всеки от нас вършеше, каквото се очакваше от него, за каквото бе конструиран и бе щастлив от това. Нямахме свой собствен живот и мисля, че точно това ни хвърли в паника, когато хората изчезнаха. Защото внезапно всеки от нас откри, че има собствен живот, че може да живее без своя човешки господар и че все още може да функционира, стига да има какво да върши. Много от нас останаха за известно време, в някои случаи и доста дълго, в старите домакинства, извършвайки задачите, за които бяха програмирани — сякаш хората просто бяха заминали на пътешествие и щяха да се върнат скоро. Макар че и най-глупавите от нас, мисля, разбираха, че случаят е друг, защото не само нашите господари, а всички хора бяха заминали и това бе най-странното, защото никога по-рано те не бяха заминавали всички едновременно. Мисля дори че повечето от нас веднага схванахме какво се е случило, но продължавахме да се преструваме, че не е така, че след време хората ще се върнат у дома и, верни на предназначението си, продължавахме да си вършим работата, която вече не беше същинска работа, а лишени от смисъл движения. С времето се отказахме да се преструваме, но не всички отведнъж, разбира се. Най-напред неколцина, по-късно и други, а накрая всички. Втурнахме се да търсим нови господари, работа, която да не е безсмислена. Не открихме човешки същества, но

открихме себе си, открихме се един друг. Разговаряхме, съставихме си краткосрочни планове за действие, като се консултирахме с други от нашия вид. В началото търсехме хора, а накрая, когато разбрахме, че хората просто са изчезнали и няма кой да ни наеме на работа — защото вашите хора, господин Джейсън, си имаха работи, вашите хора, господин Червен облак, не ни искаха, а малката група хора, далеч на запад, по крайбрежието, се плашеха от всичко, дори и от нас, когато се опитвахме да им помогнем...

Червения облак погледна многозначително Джейсън.

— Това ще е племето, от което е вашият странник. От какво казва той, че се страхуват? От Черния скитник, нали?

— Те са били земеделци — отвърна Джейсън. — Той не употреби тази дума, може би не я знае, но от това, което ми каза, става ясно, че обработват земята. Земеделци, които постоянно са на полето, засяват, отглеждат и събират реколтата. Смазани от бедност, живеейки ден за ден, свързани толкова силно със земята, че самите те са заприличали на пръст. Те нямали работи, разбира се. Може и да са виждали работи отдалече, но навярно не са проумели какво представляват. Невежеството им ги е карало да се страхуват от тях.

— Те бягаха от нас — каза Стенли. — Не от мен, аз не съм бил там, но от събратята ми. Опитвахме се да ги накараме да разберат, но те продължаваха да бягат от нас. А ние изобщо нямахме желание да ги плашим.

— Какво си мислиш, че са видели? — попита Червения облак. — Този техен Черен скитник...

— Сигурно нищо — каза Джейсън. — Той е бил, както подозирам, тема за дълго битоващ фолклор. Вероятно са били суеверни. За хора като тях суеверието е вид забавление и може би надежда...

— Но може и да са видели нещо — настоя Червения облак. — В нощта, когато това се случи, сигурно е имало някой на Земята. Може да са били ловци, които са отнесли хората в мрежите си. В минали времена и моите хора са разказвали разни невероятни истории за неща, движещи се по Земята, а ние, с нашето ново мислене, сме готови да ги пренебрегнем. Но когато живееш толкова близо до Земята като нас, започваш да разбираш, че някои от старите приказки могат, да съдържат и истина в себе си. Знаем например, че сега понякога

извънземните посещават Земята, а кой може да каже, че те не са идвали на Земята и в миналото, преди белият човек да наложи бесния си ритъм на живот, когато континентът е бил по-спокоен и не толкова бурен?

Джейсън кимна.

— Стари приятелю, може и да си прав.

— Настъпи време — продължи Стенли, — когато разбрахме, че няма човеци, на които да служим, стояхме със скръстени ръце, но не можехме нищо да направим. През вековете обаче се появи и се разви, бавно в началото, а после все по-мощно, идеята, че щом не можем да работим за хората, трябва да работим за себе си. Но какво може един робот да направи за себе си или за другите работи? Да създаде цивилизация? Цивилизацията е без значение за нас. Да натрупа богатства? Но откъде да ги вземем и за какво да ги употребим? Нямахме мотив за печалба, не преследвахме материален и социален статус. Можехме да се образуваме и дори да се радваме от постигнатото, но това щеше да е задънена улица, защото не бихме имали полза от познанията, освен в името на едно съмнително самоудовлетворение. Човеците използваха образованието за своето самоусъвършенстване, за да печелят повече, да са полезни на обществото, да си осигурят повече естетическа наслада. Те го наричаха самоусъвършенстване и това бе достойна цел за всеки човек, но как един робот да се самоусъвършенства? С каква цел и по какви причини? Отговорът е, че не бихме могли да се самоусъвършенстваме сами. Никой робот не може да направи от себе си нещо забележимо по-добро, отколкото е. Той е ограничен от вградените от неговия производител параметри. Възможностите му са определени предварително от материалите и програмите, които са заложени в него. В зависимост от задачите, за които е създаден, той ги изпълнява перфектно. Нямахме нужда от ново поколение работи. Но, изглежда, нямаше съмнение, че такива работи можеха да бъде създадени. Веднъж стигнал до тази мисъл, за един робот очевидно нямаше граници. Той никога няма да спре и да каже, ето, това е най-добрият робот, който може да бъде създаден. Няма значение колко гениално един робот може да е проектиран, винаги е възможно да бъде проектиран още по-добър. Какво ще стане, питахме се ние, ако се

създаде един отворен робот, робот, който в действителност не е завършен...

— Опитваш се да ни кажеш, че това, което правите тук, е тъкмо такъв робот, така ли? — попита Джейсън.

— Господин Джейсън — натърти Стенли, — точно това се опитвам да ви кажа.

— Но каква е целта ви?

— Не знаем — отвърна Стенли.

— Не знаете?! Но нали вие го строите...

— Вече не — въздъхна Стенли. — Той пое ръководството. Той ни казва какво да правим.

— Каква е ползата от него? — попита Червения облак. — Той е закотвен тук. Не може да се движи. Не може да прави нищо.

— Той има цел — заинати се роботът. — Трябва да има цел...

— Задръж за минута — прекъсна го Джейсън. — Казваш, че той ви нарежда какво да правите. — Искаш да кажеш, че той е поел ръководството на собственото си създаване? Че ви казва как да го конструирате?

Стенли кимна.

— Започна преди повече от двадесет години. Разговаряхме с него...

— Разговаряхте с него. Как?

— С разпечатки. От нас към него и обратно, като старите компютри.

— Това, което сте построили, е всъщност един голям компютър.

— Не. Не е компютър. Робот е. Още един от нас, само че е толкова голям, че не може да се движи.

— Дрън-дрън! — ядоса се Червения облак. — Роботът не е нищо друго освен ходещ компютър.

— Има разлика — каза Джейсън кротко. — Хорас, точно това е, което вие отказвахте да видите толкова години. Вие мислите за работа като за машина, а той не е. Той е биологична концепция, изразена механично...

— Ти се измъкваш — рече Червения облак.

— Мисля, че няма да стигнем доникъде — каза Джон — дори и да си привеждаме най-добронамерено аргументи. Всъщност, ние не дойдохме, за да разберем какво строите тук. Дойдохме да разберем как

роботите ще реагират, ако хората, вероятно, голяма част от тях, милиони от тях, се завърнат на Земята.

— Мога да ви кажа без никакви увъртания как ще реагират повечето от нас — отвърна Стенли. — Ще погледнем на това с известни резерви. Защото те ще ни вземат отново на служба, или, още по-лошо, няма да имат нужда от нас. Някои, и може би доста от нас, ще посрещнат с готовност възможността да се върнат на служба, защото през всичките тези години ние чувствахме липсата на някой, комуто да служим. Някои от нас ще се върнат на старите си места, защото за нас те всъщност никога не са били тежба. Но също така мисля, че повечето от нас сега чувстват, че сме тръгнали по път, по който можем да създадем за себе си нещо, приближаващо се до човешката съдба — не точно същата съдба, разбира се, защото тя няма да ни подхожда, а и ние не я искаме. Поради тази причина не желаем хората да се завърнат. Те ще ни попречат. Няма да устоят и ще се намесят. Невъзможно е да не се намесят в работи, които ги засягат, макар и не пряко. Но това не е решение, което ние можем да вземем сами. Решението е от компетентците на Проекта...

— Имаш предвид чудовището, което сте построили? — намеси се Езекия.

Стенли, който седеше през цялото време, бавно се приведе на стола си, извърна глава и прониза с поглед Езекия.

— Нима не го одобряваш? — попита той. — Нима не разбираш? Мислех, че от всички тях ти най-вече ще разбереш.

— Извършили сте светотатство — произнесе Езекия строго. — Създали сте нещо отвратително. Самозабравили сте се в стремежа си да се поставите над своите създатели. Прекарах много самотни, ужасни часове, питайки се дали аз и моите братя не вършим светотатство, посвещавайки времето и усилията си на изследвания и задачи, които са типични за човека и са негово задължение, но все пак ние работим за доброто на човечеството...

— Моля те — прекъсна го Джейсън. — Да не спорим за това сега. Кой от нас може да каже, че е непогрешим в своите действия? Стенли казва, че Проекта трябва да реши...

— Проекта знае — съгласи се Стенли. — Той има много повече допълнителни познания от всеки от нас. Пътувахме много през годините, за да придобием материала, който е въведен в паметта му.

Дали сме му цялото познание, до което сме могли да се доберем. Той е вещь във философията, историята, естествените науки, изкуството. А сега и сам придобива познание. Разговаря с нещо много далечно в космоса.

Джон подскочи.

— Колко далечно? — попита той.

— Не сме сигурни — каза Стенли. — Но мислим, че е нещо в центъра на галактиката.

21.

Той почувства въпиещата нужда на съществото в тясната долчинка, липсата на нещо, което то търсеше, и проклятието да не го намери. Той спря толкова бързо, че Вечерна звезда, която вървеше подире му, се блъсна в него.

— Какво има? — прошепна тя.

Той не отговори. Стоеше напрегнат, усещайки чуждата липса и нужда и не отговори. Приливът на чувството, което идваше от долчинката, го обля и проникна в него — безнадеждност, съмнение, копнеж. Дърветата се възправяха мълчаливи в безветрения следобед и за момент всичко в гората — птиците, малките животни, насекомите — замлъкнаха. Нищо не помръдваше, нищо не шумеше, сякаш цялата природа бе затаила дъх, за да чуе съществото в долчинката.

— Нещо не е наред ли? — попита Вечерна звезда.

— Някой страда — каза той. — Не усещаш ли болката? Точно там, пред нас.

— Чуждото страдание не може да се усети — каза тя.

Той се придвижи напред, предпазливо в настъпилата тишина. То беше там, съществото — ужасна кутия с червеи, притулена в гнездото от огладени речни камъни под свода на брезата. Но той не виждаше кутията с червеи, долавяше единствено зова на нуждата. Нещо се преобърна в него и за един миг той успя да постави този зов под контрола на своя разум.

Вечерна звезда се отдръпна и се подпря на грубата кора на един дъб, встрани от пътеката. Кутията с червеи се променяше непрекъснато, точно както се движат червеите в една кутия, пълзейки един през друг в кипящия фермент на неизвестна, безсмислена необходимост. И от тази кипяща маса дойде вик на доволство и облекчение — неведом вик, по странен начин примесен с усещането за състрадание и сила, които нямаха нищо общо с кутията с червеи. А над всичко това се простря, като плащ на надеждата и разбирането, това, което големият бял дъб каза, или се опита да каже, или не успя да

каже, но вътре в душата и вселената се отвори като цвете под лъчите на изгряващото слънце. За миг тя усети и опозна (не видя, не чу, нито разбра, защото това, което ставаше в нея, надхвърляше нормалната сетивност и възприятие) вселената до самата и сърцевина и до най-отдалечените и краища — механизма и смисъла на нейното съществуване и мястото, което имаше в нея всяко нещо, докоснато от живота.

Само миг, частица от секундата, за да разбере, да познае и да изгуби познанието, после тя отново се завърна в себе си, в несъвършената, незначителна форма на живот, която се подпираше на дървото, усещаше грубата кора на масивния дъб зад раменете и гърба си и Дейвид Хънт, изправен край нея на пътеката. А в долчинката кутията с гърчещи се червеи сияеше, обляна от божествена светлина, толкова ярка и ослепителна, че бе неземно красива, така както никоя кутия с червеи не би могла да бъде. В нея напираше вик на мъка, непонятна мъка, дошла незнайно откъде.

— Дейвид! — изтръгна се от душата ѝ. — Какво направихме? Какво стана?

Тя знаеше, че нещо велико се бе случило, или може би велики неща и се почувства обърквана. Ала в объркването и имаше нещо едновременно щастливо и удивително. Тя продължаваше да се обляга на дървото, а вселената сякаш се надвесваше над нея. Усети нечии ръце да се сключват около нея, да я повдигат и тя се озова в прегръдките на Дейвид. Никога досега не се бе притискала към някого, доволна, че той бе там в този велик момент от нейния живот, сигурна в силата на изтощеното му, но яко тяло.

— Ти и аз — шепнеше той. — Ти и аз заедно. Между нас двамата...

Гласът му секна и тя разбра колко беше уплашен. Обви ръце около него и го притисна с цялата нежност, която имаше.

22.

Те чакаха на брега на реката, до изтеглените на скалистия бряг канута. Някои от мъжете клечаха около малък огън, стъкнат с довлечени от водата дървета, и варяха риба, която бяха уловили, други седяха наоколо и разговаряха, а един беше заспал върху речния чакъл, който за Джейсън би бил най-неудобното легло.

Реката тук беше по-малка, много по-малка, отколкото при стария лагер, откъдето бяха тръгнали. Тук имаше бързей. Водите, искрящи на слънцето в късния следобед, бягаха между високите скали от двете страни и се събираха надолу в едва забележим улей.

Над тях се издигаше голямата виеща се конструкция на Проекта от черен, тънък метал, който изглеждаше едновременно масивен поради големите си размери и ефирнопрозрачен, така че човек се чудеше как не се развява на вятъра.

— Същото ли си мислиш като мен? — обърна се Джон към Джейсън. — Искаш да кажеш, че Проекта говори с него, каквото и да е то?

— Точно така — каза Джон.

— Мислиш ли, че е възможно? Може ли един суперробот или един изключително сложен компютър или каквото и да е онова нещо там, да установи контакт с Принципа?

— Той може само да го слуша, да го усеща или да извлича някаква информация от него. В действителност може да не разговаря с него.

— Не е задължително да е Принципа — каза Джон. — Може да е друга раса или дори няколко други раси. Открихме някои от тях, но много са малко ония, с които можем да общуваме, защото нямаме обща база за разбиране. Някаква биолого-механична измишльотина, като това нещо там обаче, може да има такава база. Може да има душа, ако това изобщо може да се нарече душа, и тя да е много по-гъвкава от нашите. Няма съмнение, че е равностойно на човечеството като интелект, способен на контакт. От стотици години роботите са

всмуквали в паметта си толкова човешко познание, до колкото са могли да се доберат. Той е може би най-образованият обект, съществувал някога на Земята. Той е равностоеен на образованието, получавано в няколкостотин университета или колежи. Голото въздействие на познанието — цялото, непокътнатото, неподвластно на забравяне като при човешките същества познание, може да му е дало много по-широк поглед, отколкото всяко друго същество е постигало някога.

— Каквото и да е това, с което разговаря — каза Джейсън, — то е нещо, което ни надминава. Малко са разумните същества в космоса, с които сме били в състояние да установим някакъв вид комуникация, да не говорим за значимо общуване. А връзката, която този суперробот е установил, е много значима, както разбирам.

— Значима поради две причини, може би — каза Джон. — Първо, той може да е способен да дешифрира символите на езика...

— Функцията на добрия компютър — уточни Джейсън.

— И второ, добрият компютър може да осъществява не само по-добро и разностранно разбиране, но и по-обхватно. Той може да притежава по-широк спектър на разбиране, отколкото е възможно при човека. Неспособността ни да установим връзка в много случаи се дължи на неумението ни да разбираме различни от нашите начини на мислене и комплекс от ценности.

— Много време изтече — възропта Червения облак. — Мислите ли, че онова чудовище там горе е затруднено при вземането на решението? Макар че според мен няма значение какво ще каже то. Съмнявам се, че може да ни помогне.

— Това не е чудовище, сър — реагира Езекия. — Това е сложна логическа конструкция, които такива като мен трябва да строят, въпреки че аз, бързам да добавя, никога не бих сътворил такава. Може и да е подчинена на строго научни правила, но е едно отвратително творение на греховна гордост. Въпреки това, сигурен съм, че ако реши, може да бъде полезна. Защото, основана на логическата мисъл, тя ще действа логично...

— Скоро ще разберем — прекъсна го Джейсън. — Стенли идва насам.

Те се изправиха на крака и зачакаха бляскавия робот. Той слезе по пътеката, пресече брега и спря пред тях.

— Новините са лоши за вас — каза накрая той.

— Значи, няма да ни помогнете? — не повярва Джейсън.

— Искрено съжалявам — каза роботът. — Личното ми предпочитание бе да си сътрудничим с вас по всеки възможен начин. Ние построихме Проекта като един от нас, но се оказа по-съвършен от нас. — Той кимна към Хорас Червения облак и продължи: — Като наш вожд, трябва да се съобразим с преценката му, защото, какъв е смисълът да имаш вожд, ако не му се доверяваш и не го следваш?

— Но на каква основа е направена преценката? — попита Джейсън. — Може би, че не ни вярвате. Или проблемът, според вас, е по някакъв начин не толкова важен, колкото го представихме?

Стенли поклати глава.

— Нито едно от двете — отвърна той.

— Вие, разбира се, си давате сметка, че ако хората дойдат, те ще се наложат над вас. И над Проекта.

— Забравяте, че дължите на тези господа учтивост... — намеси се Езекия.

— Стой настрана! — срязва го Стенли.

— Няма да стоя настрана — отвърна Езекия и думите му застъргаха от нехарактерен за него гняв. — Това са съществата, които са ни създали. Те са нашите бащи. Дължим им лоялност. Дори Проекта им дължи лоялност, защото вие използвахте не само интелигентността, с която човечите ви надариха, за да замислите и реализирате Проекта, но се сдобихте от техния свят и с материалите, с които да го построите, знанието, с което да го защитите.

— Ние не изискваме вече лоялност — смекчи тона си Джейсън. — Може би не би и трябвало. Понякога си мисля, че ви дължим извинение за това, че изобщо сме ви създали такива. Наистина не ви дадохме свят, за който да ни бъдете благодарни. Но сега, както излиза, всички сме засегнати. Ако хората се върнат, за да завладеят отново планетата, и вие ще пострадате.

— Какво всъщност искате? — попита Стенли.

— Само вашата помощ, разбира се. Но тъй като не можете да ни я дадете, мисля, че имаме право да попитаме защо ни отказвате?

— Няма да ви е приятно да разберете.

— Не се притеснявайте за това?

— Добре — каза Стенли. — Щом настоявате. Но не мога да го изрека. Затова...

Той посегна към торбичката, провесена на кръста му, извади сгънато листче, разгъна го и го изглади с длан.

— Това — каза той — е отговорът, който ни даде Проекта.

Роботът подаде листчето на Джейсън. На него имаше три отпечатани реда:

Описаната ситуация е несъществена за нас.

Можем да помогнем на човечеството, но няма причина да го правим.

Човечеството е временен фактор и не ни интересува.

23.

Чичо Джейсън ѝ бе казал, че като начало трябва да четете история. И да започне с общата история. Това щяло да ѝ даде основата да разбере всичко останало.

Сега, седнала зад писалището в библиотеката, докато навън вятърът мърмореше в стрехите и дебелата свещ догаряше в подложката си, Вечерна звезда размишляваше уморено за нуждата от разбирателство. Дори то да бъде постигнато обаче, загрижените бръчки от лицето на чичо Джейсън нямаше да изчезнат, защото никой не можеше да им гарантира, че когато хората се върнат, горите и равнините с бизони, ловните полета на нейното племе ще останат непокътнати. Нямаше и кой да ѝ обясни какво се бе случило с Дейвид Хънт.

Последната мисъл, призна си тя, лично за нея беше най-важната от всички. Той я бе прегърнал и целунал в онзи ден, когато зърнаха онова странно същество в долчинката. Бяха се върнали заедно, ръка за ръка, до дома. И това бе последният път, когато видя Дейвид, когато изобщо някой го беше видял. Беше обиколила горите, надявайки се, че ще открие или него, или някакъв знак къде е отишъл, дори бе слязла, спомни си тя, изчервявайки се от срам, чак до манастира, за да попита дали е бил там. Роботите почти не се разтревожиха. Бяха любезни, но само толкова. Докато вървеше обратно към къщата, тя се почувства в известен смисъл опозорена, сякаш бе разголила тялото си пред тези бездушни мъже от метал.

От нея ли беше избягал, питаше се Вечерна звезда. Или тя бе видяла в случилото се онзи ден нещо повече, отколкото бе в действителност? И двамата бяха разтърсени от събитията в долчинката и връхлитащите ги емоции може би бяха намерили своя отдушник, тласкайки ги един към друг, което, с оглед на настоящия сериозен момент, бе твърде маловажно. Не мислеше обаче, че нещата стоят точно така. Оттогава все се връщаше към случилото се и отговорът, който намираще, беше, че събитията задействаха нещо, което тя

чувстваше със сигурност, но не разбираше — факта, че тя обичаше този странник, дошъл от запад. Но той, питаше се тя, задаваше ли си той същите въпроси и дали не намираше друг отговор?

Избягал ли беше? Имаше ли нещо друго, което трябваше да открие след всичките тези месеци и километри, които бе извървял в търсене? Дали продължаваше още да търси? Беше ли убеден, че каквото бе преследвал — даже и да не знаеше какво точно преследва — не лежи в тази къща или в него самия? Дали не беше се придвижил още по на изток в това безкрайно лутане? Тя отблъсна книгата от себе си и продължи да седи в тишината на изпълнената със сенки библиотека, с нейните полици с книги, с танцуващия пламък на свещта, която догаряше. Зимата щеше да дойде скоро, помисли си тя. Щеше да му бъде студено. Имаше одеяла, които можеше да му даде, имаше дрехи, които щяха да го топят. Но той не и бе казал, че ще заминава, а тя нямаше как да научи.

Още веднъж изживя онзи ден, когато намериха странното същество. Всичко беше толкова объркващо и тя все още не можеше да сглоби детайлите, да подреди последователно събитията. Те всички бяха така комбинирани, сякаш се бяха случили едновременно, без ни най-малкия промеждутък между тях, но тя знаеше, че не е така, че съществува ход на събитията, макар да бяха протекли мигновено в алогичен ред. Най-странното беше, че тя се затрудняваше да отдели стореното от Дейвид от стореното от самата нея. И отново се запита дали, щом не бе възможно да са го направили заедно, единият от тях не би могъл да го предизвика, като накара и двамата да направят онова, което всеки от тях в крайна сметка бе направил.

И какво точно бе направила тя? Какво се бе случило с нея? Опитвайки се да си спомни, в съзнанието и изплуваха само фрагменти от случилото се, а бе сигурна, че когато нещата ставаха, нямаше накъсаност и че фрагментите, които си спомняше, бяха само късчета от цялото. Светът се бе открил, вселената също или това, което по-късно тя мислеше, че трябва да е било вселената. Цялата разгърната пред нея, открила всяка своя ниша, цялото си познание, целия си разум — една вселена, в която времето и пространството бяха изключени, защото те съществуваха, за да попречат на когото и да било да я овладее. Зърната за миг, полудоловена, проблясък на прозрение, изчезнал, преди да има време да се запечата в мозъка, усетена и опозната само за един миг и

после изчезнала толкова бързо, че бе оставила само впечатление, без ясни спомени и без конкретно знание, проблясък на светкавица, който след миг тъмнината поглъща.

Беше ли преживяването ѝ, можеше ли да бъде то реализация на онова, което искаше да каже на Стария дъб, знаейки, че нещо става вътре в нея, че бе на прага на някаква промяна, без да осъзнава каква, а вместо това, казвайки му, че може да замине отново, макар и в различен смисъл от заминаването и за страната на дивия ориз? Ако е така, каза си тя, ако това е така, ако това бе нова способност, подобна на пътуването до звездите, а не само нещо, което си бе въобразила, никога вече нямаше да е нужно да ходи някъде, тъй като вече бе там, навсякъде, където си поискаше.

Тя за първи път мислеше за това като за способност. Почувства се объркана и изплашена, но не толкова от изводите, колкото от това, че въобще бе мислила в тази насока, че тя, макар и подсъзнателно, си е позволила да мисли за това. Седеше изправена и напрегната в сенките на стаята с колебливия пламък на догарящата свещ и сякаш отново чуваше мърморенето и шумоленето на всички онези призраци, които се тълпяха тук, единственото и последно място, останало им на Земята.

24.

(Откъс от хроника от 29 ноември 5036 г.)

... В последните няколко столетия усещам известно влошаване на физическото ми състояние и сега понякога (в дни като днешния) усещам тежестта на годините. Изпитвам умора, която не може да бъде обяснена с обичайното натоварване, защото никога не съм се претоварвал, а в последните години и въобще не се натоварвах. Вече влача крака, а ръката ми, някога твърда, е загубила известна координация и записките в този дневник изглеждат като несигурни драсканици. Има моменти, когато написвам дума, която съм нямал намерение да употребя — много близка до думата, която съм искал да напиша, но не същата. В други случаи, когато не мога да се сетя за думата, която ми трябва, се налага да седя, пресявайки паметта си, за да я открия, по-скоро натъжен, отколкото ядосан, че не мога да се сетя. Понякога греша в правописа, което по-рано никога не ми се е случвало. Станал съм, мисля си, като старо куче, дремещо на слънцето, с тази съществена разлика, че старото куче вече не очаква нищо от себе си.

Алисън, жена ми, почина преди петстотин години и макар че не мога да си спомня много, спомням си, че смъртта ѝ беше спокойна и предполагам, че и моята ще е същата. При живота, който водим като човешки същества, смъртта настъпва поради износване, а не поради болестни поражения и това, повече отколкото дългият живот, е истинското благоволение, на което се радваме. Понякога се питам доколко по-дългият живот — баснословно по-дългият живот — е благодат за човечеството. Тъй като подобни мисли спохождат всеки остаряващ човек, затова не бива да им се отдава голямо значение.

Едно нещо наистина си спомням и оттогава то винаги ме е преследвало. Когато Алисън умря, дойдоха много хора чак от звездите. Имаше служба и тук в къщата, и навън, на гроба. Тъй като нямаше човек, който да изпълни религиозната церемония, внукът ми Джейсън

прочете някои текстове от Библията и каза думите, които обичаят изисква да бъдат казани. Всичко бе много тържествено и в много отношения удовлетворяващо. Човеците бяха наобиколили гроба, цяло множество, а малко по-далеч стояха роботите, не защото по някакъв начин бяхме показали, че би трябвало да са отделно, а по техен собствен избор и в съответствие с древния обичай.

След като церемонията приключи, ние се върнахме в къщата, а след известно време аз се оттеглих в библиотеката. Никой не ме обезпокои, защото разбираха нуждата ми да остана сам. След известно време на вратата се почука и когато извиках на онзи, който чукаше, да влезе, вътре се вмъкна Езекия, роботът монах от манастира. Беше дошъл да ми каже, че той и братята му не са били на погребението (факт, който бях пропуснал да забележа), защото по същото време отслужили литургия в нейна памет в манастира. След като каза това, той ми предостави копие от службата. Прощалните слова бяха написани четливо и красиво, с цветни калиграфски главни букви и винетки по полетата на страниците — по същия изпипан в детайлите маниер, както в ръкописите, които откривахме в скрипториумите от Средновековието. Откровено казано, не знаех как да реагирам. Беше дръзко от негова страна, разбира се, а според мен и лишено от добър вкус. Но беше очевидно, от друга страна, че това, което той и братята му бяха направили, не бе извършено поради дързост и невъзпитание, а като акт на най-голямо милосърдие. Затова му благодарих, но се опасявам, че бях някак си рязък и съм сигурен, че той го усети. В същото време аз не записах случилото се в дневника и не казах на никого. Всъщност се съмнявах, че някой изобщо е забелязал посещението на работа. С годините аз съм станал много стриктен в регистрирането на всичко случило се. В началото започнах дневника, за да предам на поколенията истината за това, което се бе случило на човешката раса и по този начин да не се превърне в мит и легенда. Мисля, че на времето нямах друга причина и не смятах да продължавам да го водя, но до такава степен бях свикнал да записвам всичко, че продължих да регистрирам всички събития от деня, колкото и дребни да бяха те, като понякога записвах дори мислите си. Защо навремето не записах случилото се между мен и Езекия — това ме е озадачавало през всичките последвали години. То едва ли имаше толкова голямо значение, а и не беше кой знае какво нарушение на

етикета, че да бъде скривано. В началото, а и после, все го отхвърлях като мисъл, но от известно време този въпрос доста ме занимава.

През последните години си задавам много въпроси относно този епизод, защото сега остротата на срещата се е притъпила и аз мога да мисля обективно за нея. Хрумна ми, че тогава можехме да поканим Езекия да извърши опелото, вместо Джейсън да чете словата на утеха и раздяла, макар че дори и сега изтръпвам при тази мисъл и знам, че то беше невъзможно. И все пак истината е, че роботът, а не човекът, бе съхранил не само християнството, но и самата идея за религията. Разбрах, че може и да не е напълно вярно, защото хората на Червения облак имат набор от вярвания и модел на поведение, които могат да бъдат наречени религия. Както разбирам, тази религия не е формална, а жива и действена, защото усъвършенства поведението и укрепва морала, а не показната ритуалност, в която се бяха превърнали другите религии. Основното според мен беше, че ние или трябваше да изповядваме нашата религия, или напълно да се откажем от нея. Ние я оставихме да отмре, защото вече не ни беше грижа и бяхме се уморили да се преструваме, че вярваме. И това не се отнася само до последните няколко хилядолетия. Дори и преди изчезването на хората вярата ни бе мъртва, така че аз използвам думата „вяра“ в най-ограничения смисъл на официална религия.

Мислих доста върху това последните години, докато седях в задния двор и наблюдавах как се сменят сезоните. С времето станах изследовател на небето, познавам всички облаци по него и твърдо съм фиксирали в представите си различните нюанси на синьото, които небето може да покаже — измитото, бледнеещо синьо на горещ летен ден; омекотеното синьо като яйце на червеношийка; почти зеленикавото синьо на късна пролетна привечер; по-тъмното, почти виолетово-синьо на есента. Бях станал познавач на окраската, която листата намятат през есента и познавам всички гласове и настроения на горите и речната долина. В известна степен бях се включил в общността на природата и по този начин бях тръгнал по стъпките на Червения облак и неговия народ, макар и да съм сигурен, че тяхното разбиране и техните чувства са много повече в хармония, отколкото моите. Но бях виждал кръговрата на сезоните, раждането и смъртта на листата, блещукането на звездите в повече нощи, отколкото бих могъл да преброя и само от това, а не от нещо друго, бях придобил усещането

за цел и подреденост, което според мен не би могло да бъде плод на случайността.

Като мисля за това, започва да ми се струва, че трябва да има някаква универсална схема, която кара електроните да кръжат около ядрото и задвижва по-бавната, по-величествена орбита на галактиките една около друга, до самия предел на пространството. Вероятно съществува замисъл, който започва от електроните и обхваща цялата вселена, но какъв е той и чие дело е, е непосилно за моя разум. Но ако търсим нещо, на което да се опрем във вярата си — и, разбира се, в надеждите си, — това нещо може да е точно този замисъл. Струва ми се обаче, че твърде малко разсъждаваме върху него и прекалено много се страхуваме...

25.

Концертът завърши зашеметяващо и музикалните дървета замлъкнаха под есенната лунна светлина. Надолу по речната долина бухалите се кискаха един на друг, а слабият бриз шумолеше в листата. Джейсън се размърда на стола си, поглеждайки през рамо към голямата антена, инсталирана върху покрива, после отново се отпусна назад. Марта се надигна от стола си.

— Прибирам се — каза тя. — Идваш ли, Джейсън?

— Мисля да поседя още малко — отвърна той. — Няма толкова много нощи като тази по това време на годината. Жалко е да се пропуска. Случайно да знаеш къде е Джон? Не слезе тази нощ.

— Чакането го изнервя. Някой ден пак ще тръгне към звездите. Предполагам е усетил, че домът му вече не е тук. Твърде дълго е отсъствал.

— Никое място не може да стане дом за Джон — измърмори Джейсън. — Той няма дом. И не иска дом. Просто иска да пътува. Той е като всички останали. Не го е грижа какво става на Земята.

— Те всички ни съчувстват много. Поне тези, с които говорих. Казват, че ако могат да направят нещо...

— Знаеш, че нищо не могат да направят — прекъсна я Джейсън.

— Може и така да е. Не го вземай толкова навътре, Джейсън. Тревожиш се за нещо, което вероятно никога няма да се случи.

— Не се тревожа за нас, а за Червения облак и за роботите. Да, дори за роботите. Поставили са ново начало за своя вид. Трябва да им се даде шанс. Една намеса не би била добра за тях.

— Но те отказаха да ни помогнат.

— Те инсталираха радиото и лъча — напомни и той.

— Но реално не ни подкрепиха.

— Да, така е — съгласи се той. — Не мога да ги разбера. Никога не съм бил в състояние да ги разбера.

— Нашите собствени работи...

— Нашите собствени работи са различни — каза Джейсън. — Те са част от нас. Те вършат онова, за което са предназначени. Те не са се променили, за разлика от другите. Например Езекия...

— Наложило им се е да се променят — каза Марта. — Не са имали избор. Не са могли да седят и да чакат.

— Предполагам, че си права.

— Прибирам се. Не оставай дълго навън. Застудява се...

— Къде е Вечерна звезда? И тя не слезе тази вечер.

— Вечерна звезда е разтревожена. За онова забавно момче. Не знам какво намира в него.

— Няма ли представа какво му се е случило? Къде може да е отишло?

— Ако знаеше, нямаше да се тревожи. Предполагам си мисли, че е избягало от нея.

— Говори ли с нея?

— За момчето ли? Не.

— Стори ми се някак странно — каза Джейсън.

— Е, аз се прибирам. Скоро ли ще дойдеш?

Той кимна и продължи да седи. Заслуша как стъпките и заглъхват, докато прекосява вътрешния двор. Вратата се хлопна.

Странно момче, помисли си той, да изчезне така. И извънземното в долчинката бе изчезнало. Той бе отишъл да го види и да си поговорят, но там нямаше и следа от него. Дали се бе уморило да чака и си е заминало, питаше се той. Или имаше връзка между неговото изчезване и това на Дейвид Хънт? Изглеждаше невъзможно да е така. Дейвид Хънт не знаеше за съществуването. По-скоро изчезването му се дължеше на онази история с Черния скитник, която Вечерна звезда му разказа. Беше съвсем очевидно, че той се страхува. Може вече да е пресякъл континента, опитвайки се да се измъкне от него. Той може би още бягаше — от нещо, което най-вероятно не съществуваше. Но това не е толкова странно, каза си Джейсън. Момчето няма да е първото, което бяга от нещо несъществуващо.

А дали не бе възможно и неговият собствен страх да се основава на несъществуващо обстоятелство? Възможно ли бе един изследователски кораб с представители на хората да бъде заплаха за Земята? А дори и да вещаеше промяна, кой беше той да определя това като заплаха? Сигурно греша, помисли си той. Най-вероятно греша.

Заплаха не за хората, които бяха заминали към звездите, защото те бяха прекъснали връзките си със Земята. Вече не се интересуваха от нея и каквото и да ѝ се случеше, то нямаше да им повлияе. За него бе истински шок да осъзнае това. През всичките тези години бе живял с мисълта, че е човекът котва на Земята, че съхранява дома база на човечеството. Сега това изглеждаше като само подхранвана илюзия, с която да поддържа чувството за собствената си значимост. Дотолкова, доколкото обитателите на тази къща бяха засегнати, само неговите и на Марта интереси можеха да бъдат накърнени от евентуалното решение на хората да колонизират отново Земята. Без значение беше доколко той се бунтува срещу тази мисъл, но на тях двамата това нямаше да им струва толкова много. Що се отнася до него и Марта, хората можеха да бъдат държани на разстояние. Те можеха да не се месят в тази къща и нейните няколко акра земя, ако им дадяха ясно да разберат, че не са желани. Самата мисъл, че скоро те щяха да бъдат тук, на планетата, му горчеше като жлъч на езика, но това си бе егоизъм, крайна арогантност и себелюбие.

Това, което имаше значение, каза си той, бяха индианците, потомците на далечните аборигени, които някога бяха наричали този континент своя земя, както и роботите. Никой от тях не бе искал културата и цивилизацията, които им бяха наложени. А роботите дори не бяха искали да съществуват. Достатъчно неправди ги бяха споходили в миналото. Да бъдат отново жертви на нова несправедливост, бе повече, отколкото можеха да понесат. Те трябваше да имат своя шанс. А ако хората дойдеха, щяха да им го отнемат.

Каква беше тази фатална болест, която неговата собствена раса носеше? Фатална не за самата нея, а за всички други, с които бе в съприкосновение, макар да се бе оказала фатална и за самата нея накрая. Всичко е започнало, каза си той, когато първият човек разровил земята и посял семена. А после е трябвало да си осигури повече земя, в която да засява семената. Започнало е с идеята за собствеността — собственост върху земята, собственост върху природните ресурси, собственост върху труда. И от идеята за сигурността, от издигането на огради срещу житейските несгоди, от необходимостта да защити своята позиция, от амбицията да я подобрява. А когато постигне всичко това, да го защити така добре от своите съседи, че те никога да не могат да му го отнемат. Да, идеята за

сигурността бе производна на идеята за собствеността. Двете имаха един и същ корен, всъщност бяха едно и също. Човекът, който я притежавал, е бил в безопасност.

Индианците не притежаваха и педя земя. Те се отнасяха с презрение към собствеността, защото тя щеше да ги прикове към това, което притежават. А роботите, питаше се той — дали по някакъв начин и те нямаха своя концепция за собствеността? Доста се съмняваше в това. Тяхното общество навярно бе още по-комунистическо, отколкото това на народа на Червения облак. Само неговите хора държаха на собствеността и това бе тяхното проклятие. И точно на тази нездрава основа през вековете бе изградена най-сложната социална структура.

Сега на Земята тази структура, пометена от изчезването на хората, можеше да бъде възпроизведена, но какво можеше да се направи? Какво можеше той, Джейсън Уитни, да направи, за да попречи на това? Нямахше отговор. Поне той не можеше да намери такъв.

Роботите бяха загадка. Стенли беше казал, че той и неговите другари са дълбоко обезпокоени и въпреки това, когато Проекта бе решил да не им оказват помощ, те приеха решението му, без да го оспорват. Макар че съумяваха да бъдат полезни, и то в най-важни моменти. Те бяха доставили и инсталирали насочения лъч и радиото, както и батериите, които ги захранваха с енергия. Без такова устройство щеше да е невъзможно да се влезе в контакт с хората, когато те пристигнат. Без насочения лъч щеше да е много вероятно те да пристигнат и да си тръгнат, без да разберат, че на планетата има хора. Те може би щяха да се приземят на няколко места, да извършат наблюденията си и да се завърнат на своите планети, за да съобщят, че Земята не е населена. А беше важно, ужасно важно, да разговаря с тях. Той нямаше представа какво може да постигне с този разговор, — но трябваше поне да има възможност да говори с тези хора от кораба, които сега сигурно бяха на път към Земята. По насочващия лъч, достигащ далечни пространства, те щяха да разберат, че тук още има хора и по този начин да ги открият. Джейсън седеше свит на стола си. Почувства се самотен и изоставен. Още веднъж се запита дали е възможно да греши, но скоро прогони тази мисъл. Да сгреша по отношение на себе си, да, дори и по отношение на роботите, но в

никакъв случай не и за Червения облак и неговите хора. А може би не грешеше и за себе си, и за роботите.

Той се опита да се успокои. Навярно, ако можеше да го стори и за известно време се освободи от тревогата, щеше да мисли по-адекватно, когато настъпеше моментът за това. Той се отпусна, като се стараеше да прогони мислите и да се освободи от напрежението си. Видя луната да се отразява по покривите на манастирските сгради и да превръща музикалните дървета в издължени бели призраци. Последните няколко нощи, помисли си той, дърветата бяха направо виртуозни, почти толкова или дори повече отколкото в старите времена. Промяната се бе усетила, спомни си той, по средата на концерта онзи ден вечерта, когато пристигна брат му. Още тогава го забеляза и се учуди, но имаше толкова много работа, толкова много тревоги, че нямаше време кога да мисли за това. През нощта на същия ден, когато Джон се завърна у дома, помисли си той. Този факт едва ли можеше да има нещо общо. Завръщането на Джон у дома нямаше как да бъде усетено от музикалните дървета.

Той чу стъпки по плочника и рязко обърна глава. Тачър бързаше към него.

— Господин Джейсън — извика роботът, — някой се обажда по радиото. Казах му да изчака, докато ви свържа.

Джейсън стана от стола. Усети слабост в коленете и немощ в стомаха си. Това е то, каза си той, това е. Не беше готов и никога нямаше да бъде.

— Благодаря ти, Тачър. Бих искал да направя нещо за мен.

— Каквото поискате, сър! — Тачър беше развълнуван. Джейсън го погледна с любопитство. Никога не си бе помислял, че може да види Тачър развълнуван.

— Би ли изпратил един от роботите до лагера на Червения облак. Кажи му какво е станало. Кажи му, че имам нужда от него. Питай го дали ще дойде.

— Веднага, сър! — отзова се Тачър. — Сам ще отида дотам.

— Чудесно. Надявах се да го направя. Хорас те познава. Може да се разсърди, ако друг робот го събуди.

Тачър се обърна и тръгна.

— Един момент — спря го Джейсън. — Има и още нещо. Би ли помолил Червения облак да прати някого нагоре по реката да доведе

Стенли. И той трябва да е с нас. Езекия също. Поръчай на някой от другите работи да намери Езекия.

26.

Той беше убил онази мечка, макар че тя бе толкова близо, че нямаше време да се прицели. Беше убивал и други — толкова, колкото бяха ноктите на огърлицата, която висеше на врата му. Някои от тях, а може би всичките, бяха убити с неговия лък, от неговите стрели — яки, остри, с добре поставени пера, изхвърлени от мощна тетива. Но сега не беше сигурен, че стрелите бяха причината, вече не беше абсолютно сигурен. Макар че не притежаваше само способността да убива, а и способността да лекува.

Той беше убил мечките, но бе излекувал дърветата. Навремето само си бе мислил така, но сега бе вече сигурен. Бе усетил, че нещо не е наред с тях и го бе поправил, въпреки че не разбра какво изобщо им имаше.

Извънземното се появи, накуцвайки между осветените от луната дървета и се прислони близо до него. Червеите в кутията пъплека неистово един през друг. От дни го следваше и той се чувстваше уморен от него.

— Махай се оттук! — изкрещя той. — Махай се!

То не му обърна внимание. Стоеше там, пренареждайки червеите. Понякога се изкушаваше да приключи с него, както бе направил с мечките. Но си каза, че няма да е справедливо, ако постъпи така с извънземното. То не беше истинска заплаха или поне той не мислеше, че е. Беше просто досадно. Извънземното се загърчи още по-близо до него.

— Дадох ти, каквото искаше — изкрещя му Дейвид Хънт. — Оправих, което не ти беше наред. Премагнах болката ти. Сега ме остави на мира.

Извънземното отстъпи назад.

Дейвид се облегна на ствола на близката бреза и се опита да размисли — макар, всъщност, да нямаше кой знае какво за обмисляне. Фактите бяха прекалено ясни: той беше излекувал дърветата, беше излекувал и това странно същество, което непрекъснато го следваше

по петите, беше излекувал счупеното крило на една птица и болния зъб на една стара мечка и беше прочистил една леха с астри от нещо ужасно, което изсмукваше живеца им (и не беше съвсем спокоен в този случай, тъй като, помагайки на астрите, бе убил друга форма на живот — примитивен живот може би, но все пак живот). Сякаш огромно състрадание се изливаше от него към всички страдащи, караше ги да се почувстват добре и все пак, странно, не изпитваше искрено състрадание. По-скоро усещаше някакво безпокойство, когато доловеше болно или страдащо същество и като че ли се чувстваше задължен да му помогне. За да престане да го безпокои, може би. Така ли трябваше да живее, питаше се той, усещайки всяка нередност в света? Всичко беше наред с него до онази нощ, когато чу дърветата и усети нещо нередно в тях. Дотогава той не го знаеше и си живееше съвсем безгрижно. Нещо в музиката, каза си той. Нещо в работа, застанал до него. И какво означаваше да премине през живота си, долавяйки всяка дребна тревога, всяка незначителна болка, и да няма покой, нито отдих, докато не ги отстрани.

С крайчеца на окото си Дейвид Хънт забеляза извънземното да припълзява още по-близо. Размаха като в пантомима ръце, сякаш можеше да го прогони.

— Махай се оттук! — изкрещя той.

27.

Джейсън вдигна микрофона и натисна превключвателя. Какво казва човек в такива случаи, питаше се той. Имаше ли някаква установена практика за разговор по радио? Дори и да имаше такава, той не я знаеше. Накрая се осмели.

— Тук е Джейсън Уитни от планетата Земя. Извън Земята ли сте още?

Той зачака и след кратка пауза до него достигна глас.

— Джейсън кой? Моля, идентифицирайте се.

— Джейсън Уитни.

— Уитни. Човек ли сте или робот?

— Аз съм човек — каза Джейсън.

— Упълномощен ли сте да разговаряте с нас?

— Само аз мога да разговарям с вас. Аз съм единственият човек тук.

— Единственият...

— Има и други човеци. Не много на брой. Но в момента не са тук.

Гласът бе озадачен, но продължи:

— Разбрахме. Знаем, че има малко човеци. Малко човеци и няколко робота.

Джейсън прехапа езика си, за да не изстреля въпросите, които напиреха на устните му. „Откъде знаеш? Кой ти каза, че има хора?“ Със сигурност не Джон. Ако някои от другите там, далече, бяха открили хората, те щяха незабавно да се завърнат на Земята и възможно най-бързо да донесат новината, както направи Джон. Невъзможно бе някой да открие хората, да разговаря с тях и след това да си тръгне, без да го съобщи на Земята.

Дали трябваше да им каже, че идването им е било очаквано? Нещо от рода на: „Какво стана, че се забавихте толкова? Очаквахме ви по-рано.“ Това щеше да ги стъписа, точно както и той се бе стъписал.

Но нищо не биваше да им казва засега. Можеше да се окаже предимство за Земята, ако не знаеха.

— Не сме очаквали — прозвуча гласът, — да намерим насочващ лъч и радио. Веднъж открили лъча, разбира се...

— Нашите роботи — побърза да обясни Джейсън — използват радиото, за да си предават съобщения.

— Но лъчът...

— Не виждам причина да го обсъждаме повече — прекъсна го Джейсън меко. — Особено когато нямам представа кои сте.

— Но лъчът...

— Инсталирали сме го, в случай че някой поиска да ни посети. Не се изисква много труд да го поддържаме в действие. Сега, моля, вие се идентифицирайте. Кажете ми кои сте.

— Някога сме живели на Земята — произнесе гласът. — Били сме евакуирани оттук отдавна. Сега се завръщаме.

— Тогава — каза Джейсън спокойно — вие трябва да сте хората. През всичките тези години се чудехме какво е станало с вас.

— Хората?

— Така ви наричаме, ако вие сте тези, които някога изчезнаха от Земята.

— Ние сме.

— Е, добре дошли — каза Джейсън.

Той се усмихна на себе си. Сякаш те току-що бяха пресекли пътя, за да се видят с приятелите си, макар и малко позакъснели. Сигурно не бяха подготвени за това. Най-вероятно бяха очаквали неописуема радост, че са намерили пътя към Земята и че след толкова години горките същества, които са били изоставени, отново ще се срещнат със своята раса.

— Мислехме, че ще се наложи да ви търсим — произнесе гласът. — Страхувахме се всъщност, че няма да ви намерим.

Джейсън се засмя.

— Този страх ви е спестен. Да ни видите ли идвате? Не знам как ще се приземите. Нямаме площадка за кацане.

— Не се нуждаем от площадка. Ще изпратим спускаем апарат с двама души. Той може да кацне навсякъде. Стига лъчът да работи. Ще се ориентираме по него.

— Близко до къщата има царевична нива — осведоми го Джейсън. — Ще я разпознаете по кръстците. Можете ли да кацнете там?

— Да.

— Кога да ви очакваме?

— На зазоряване.

— В такъв случай — каза Джейсън, — ще заколим агнето.

В гласа зазвуча тревога.

— Какво ще направите?

— Няма значение — измърмори Джейсън. — Просто поговорка. Ще ви посрещнем като скъпи гости.

28.

Дъбовият дънер най-после догоря и се разпадна, рухвайки сред вихър от искри, който се изви през комина. Вятърът проеца през отвора и до тях достигна стенанието на стрехите. Те седяха край камината и чакаха. Тримата — Марта, Джон и Джейсън.

— Притеснява ме едно — продума Джейсън. — Как са разбрали? Как са могли да научат, че тук има някой? Съвсем естествено е за тях да приемат, че цялата раса е била отведена. Би трябвало да си мислят, че идват на безлюдна планета. Трябваше да знаят, или поне да предположат, че роботите са били оставени, и да се досетят, че се борят за оцеляване. Логично е да са очаквали да намерят цивилизация на работи, но нямаше как да знаят...

— Не се тревожи за това — успокои го Джон. — Съвсем скоро ще знаем отговора. Важното е, ти се справи много добре. Остави ги да гадаят. Трябва да са силно озадачени. Реакциите ти не бяха типични за ситуацията и това ги разтревожи. Не знаят какво да мислят. Те са там горе сега, мъчейки се да направят психологически анализ.

— Няма значение какво е станало — намеси се Марта. — Не бива да го приемате така трагично. Това не е въпрос на живот и смърт.

— За мен е — каза Джейсън. — Както и за Червения облак. Не можем да ги оставим да поставят всичко под контрол.

— Но те може би нямат намерение да го правят — възрази Марта.

— Още една планета, която да овладеят — напомни и Джейсън. — Мислиш ли, че те ще пропуснат такъв шанс?

— Но планета — подхвърли Джон — с изчерпани ресурси. Те знаят, че планетата не разполага с ресурси. Нали те ги изчерпаха.

— Полезните изкопаеми, да — уточни Джейсън. — Полезните изкопаеми са изчерпани и по-голямата част от твърдите горива. Макар че те вероятно могат да използват минералните отпадъци от руините — не всички са се разпаднали от ръжда. Градовете ще бъдат като каменоломни за строителни материали. От изчезването им насам

горите отново са се възстановили. Днес те са също така девствени както когато европейците са стъпили на континента. Същото важи и за останалата част от света. Земята се е върнала назад към праисторическите лесовете. Огромно количество дървен материал за градеж и за огрев. Земята се е обновила. Тя отново е плодородна, каквато е била, преди човекът да направи първата бразда и да хвърли в нея семена. Морето е пълно с риба.

— Можем да се спогодим с тях — каза Марта. — Ако поговорим...

— Няма за какво да се договаряме — прекъсна я Джейсън с горчивина. — Можем да апелираме към доброто у тях, но не се надявам да откликнат.

По коридора се чува провлачени стъпки. Джейсън скочи на крака.

— Езекия е — успокои го Марта. — Тачър го повика.

Езекия влезе в стаята.

— Нямаше кой да съобщи за пристигането ми — каза той. — Надявам се не греша като влизам.

— Разбира се, че не грешаш — каза Марта. — Благодаря ти, че дойде. Няма ли да седнеш?

— Няма нужда да сядам — отвърна Езекия с официален тон.

— По дяволите, Езекия! — ядоса се Джейсън. — Престани с тази твоя превзетост. Тук ти си един от нас.

— Благодаря ви, господин Джейсън — каза Езекия и седна на дивана. — Трябва да призная, че съм пристрастен по отношение на този човешки навик. В моя случай няма причина за това, но ми е приятно, макар и да подозирам, че моята радост е малко греховна. Казаха ми, че сте се свързали с хората, които пътуват насам. Като изключим проблема, възникващ с тяхното непосредствено пристигане, безкрайно съм заинтригуван от възможността да получа от тях известна информация как се е развила религията им и какъв е обектът на тяхната вяра. Ще бъде добре...

— Няма да бъде добре — сръза го Джон. — Не бива да се надяваш на нищо подобно. Не открих никакви свидетелства за религиозни вярвания докато бях на планетата им.

— Никакви свидетелства ли, сър?

— Никакви — кимна Джон. — Няма църкви, няма места за поклонение, нито питаят чувство на преклонение към някого или към нещо. Няма свещенослужители, нито проповедници, нито жреци. И недей да се изненадваш толкова. Доказано е, че едно общество може да съществува и да благоденства, при това без каквато и да било религия. Фактически, преди изчезването на хората, ние вече живеехме почти без вяра. И ако продължаваш да се съмняваш, няма никакви доказателства, че липсата на религиозна вяра има нещо общо с изчезването на хората.

— Не ни интересува толкова в какво вярват или не вярват — каза Джейсън. — Нека да не се отклоняваме. Как можаха хората да разберат, че тук е останал някой. Това е въпросът. Джон, нали не си споменал случайно...

— Не. Сигурен съм, че не съм. Положих всички усилия да не им дам повод да мислят, че съм от Земята. Знаем, че не съм се изпуснал...

— Но откъде тогава знаят? Никой от нашите хора не е бил там. Ако са били, щяха да ни кажат. Не е нещо, което биха скрили от нас. През всичките тези години се питахме какво ли е станало с хората. Това е въпрос, който винаги сме си задавали.

— Не ти ли идва наум, че хората може да са го научили от някои други разумни същества? Не сме си правили труда, докато пътувахме из галактиката, да крием откъде идваме или как пътуваме...

— Значи мислиш, че могат да знаят също така и за звездните ни пътешествия?

— Възможно е — предположи Джон. — Не забравяйте, че хората също са звездни скитници. Те имат своите кораби. Може да са посетили много планети. Знаем, че са пътували между звездите. По време на своите пътувания може да са осъществили контакт с други разумни същества, между които и с такива, с които и ние сме били в контакт.

— Нашите контакти не бяха задоволителни.

— Може и техните да не са били. Но ако са установили някакъв контакт въобще с разумните същества, с които ние сме се срещали, едно от първите неща, които щяха да научат, е, че други като тях са посещавали планетата им, при това по съвсем различен начин от техния. Тези хора не са глупаци, Джейсън. Могат да съберат две и две.

— Но нали не си чул нищо такова? Дори и намек за това? През цялото време, докато си бил на планетата, не си чул нищо, нали?

Джон поклати глава.

— Само че все пак са открили Земята и няколко месеца след това са изпратили изследователски кораб да я посети. Трябва да разберете обаче, че не успях да проникна в техните държавни или научни кръгове. Всичко, което чух, беше мнението на обикновените хора.

— Мислиш ли, че ако правителството им е знаело за това, то е могло да го запази в тайна?

— Сигурно. Не знам по каква причина, но е напълно възможно. В света винаги е съществувала секретност.

Леко течение достигна до тях откъм коридора.

— Това е Червеният облак — надигна се Джейсън и отиде да посрещне стария си приятел, който в този момент влезе в стаята.

— Съжалявам, че те измъкнах така, Хорас — каза той, — но ги очакваме призори.

— За нищо на света не бих пропуснал такова бдение — каза Червения облак.

— Бдение?

— Разбира се. Обичай на старите варвари отвъд Голямата вода, а не приумица на индианците.

— Имаш предвид бдението до леглото на смъртника?

— Ала този път — каза Хорас, — смъртникът е една планета и един народ. Моята планета и моят народ.

— Възможно е да са се променили — обади се Марта. — Разполагали са с хиляди години, за да развият нов начин на мислене и нов морал, малко да поузреят. Това може да е — вече различна култура.

Джейсън поклати глава.

— От това, което ни каза Джон, не личи да е така. Той е прекарал известно време с тях и според него това е същата култура, малко по-напреднала може би, малко по-прецизна в действията си. Стереотипите трудно се променят. Една машина винаги влияе зле на човека. Тя го прави по-брутален. Той служи като буфер между себе си и обкръжението си и това е пагубно за него. Това поражда опортюнистични инстинкти и алчност, което дехуманизира човека.

— Изплашен съм — продума отново той, — ако това е, което искате да чуете от мен.

— Изпратих кану нагоре по реката — каза Червения облак — да съобщи на Стенли. Нали така се казваше? Не разбирам защо си

създаваме грижи с него...

— Проблемът засяга всички нас. Той има право да бъде тук, стига да пожелае. — Спомни си каква измишльотина каза. Били сме „временен фактор“...

— Сигурно е прав — промълви замислено Джейсън. — Трилобитите също са били временен фактор. Както и динозаврите. Роботите имат всички основания да вярват, че ще ни надживеят.

— Ако е така — каза Червеният облак, — пада им се.

29.

Те пристигнаха призори и малкият им летателен апарат кацна меко в царевичната нива. Докато се приземяваше, машината помете и разпиля един кръстец и размаза три тикви. Малката група посрещачи, състояща се от четирима човека и един робот, ги чакаше в самия край на нивата. Джейсън знаеше, че наоколо са се изпокрили и други роботи, които наблюдаваха със страхопочитание машината, слязла от небето. Когато люкът се отвори, двама мъже се подадоха навън. Бяха високи и слаби, облечени в прости сиви панталони и якета, с кепета на главата.

Джейсън закрачи през нивата към тях. Те се упътиха да го посрещнат.

— Вие сте Джейсън Уитни, нали? — каза единият от тях. — Този, с когото разговаряхме снощи.

— Да, аз съм — отвърна Джейсън. — Добре дошли отново на Земята.

— Казвам се Ренълдс — каза единият от пришълците и протегна ръката си. — А това е Харисън.

Джейсън им стисна ръцете.

— Ние не сме въоръжени — каза Харисън, — но имаме защита.

Речта му звучеше почти ритуално.

— Нямаме нужда от защита тук — успокои го Джейсън. — Ние сме високо цивилизовани. Не сме склонни към насилие.

— Никога не се знае — измърмори Харисън. — В края на краищата ние сме били разделени няколко хиляди години, време, достатъчно, за да се променим. Разбира се, срещата не е като с извънземни, макар и да не е много по-различна в някои отношения. Миналата нощ, господин Уитни, се опитахте да ни заблудите.

— Не разбирам...

— Думите ви целяха да ни накарат да повярваме, че не сте бил уведомен за нашето пристигане. Не знам как е станало, но очевидно сте знаели. Вие не показахте никаква изненада, а ако не знаехте, щяхте

да сте изненадан. Опитайте се да представите пристигането ни като нещо с незначителни последици.

— А със значителни ли последици ли ще бъде? — не се стърпя Джейсън.

— Можем да ви предложим много.

— Ние сме доволни и от малкото, което имаме.

— Лъчът — продължи Харисън. — Лъчът нямаше да е включен, ако не вярвахте, че там има някой. В тази част на галактиката няма голямо движение.

— Вие, господа, изглежда, сте напълно убедени във вашите умозаклучения, щом си позволявате да бъдете груби.

— Не искаме да бъдем груби — намеси се Ренълдс. — Държим на разбирателството. Вие се опитайте да ни заблудите и си помислихме, че ако ви кажем, че ситуацията ни е ясна, това може да разчисти пътя за по-нататъшни разговори.

— Вие сте наши гости — каза Джейсън, — и аз нямам намерение да споря с вас. Ако вярвате в това, което казвате, тогава няма начин да ви убедя в обратното, а и наистина няма причина да го правя.

— Ние малко се изненадахме — небрежно подхвърли Харисън, — когато преди известно време научихме, че на Земята все още има хора. Допускахме, разбира се, че трябва да има роботи, защото това, което ни отведе, подмина роботите. Но мислехме, че не са останали човешки същества. Мислехме, че те са ни евакуирали всичките.

— Те? — учуди се Джейсън. — Значи знаете кой го е направил.

— Съвсем не — каза Харисън. — Като казвам „те“, мога да бъда обвинен в персонифициране на някаква сила, която въобще не е персонална. Надявахме се, че вие може да имате някаква представа. Знаем, че пътувате надалече. Много по-надалече от нас.

Значи те знаеха за звездните пътешествия, помисли си Джейсън мрачно. Прекалено много искаше, надявайки се да не са научили.

— Не и аз — каза той. — Никога не съм напускал Земята. Останах си въкъщи.

— Но другите я напуснаха.

— Да — кимна Джейсън. — Мнозина го сториха.

— И вие поддържате връзка с тях? Посредством телепатия ли?

— Да, разбира се.

Нямаше смисъл да отрича. Бяха узнали цялата история. Може би не бяха я чули наведнъж. Едва ли някой им я бе разказвал. А може би бяха научили само малки късчета от нея и ги бяха сглобили. Една шепа факти, и ето ти историята. Нова способност ли е това, помисли си той, или са станали по-добри психолози и прогностици?

— Трябваше по-рано да се съберем — каза Харисън.

— Не разбирам...

— Е, човече — рече Харисън. — Вие сте се справили и ние сме се справили. А заедно...

— Моля — прекъсна го Джейсън. — Другите ни чакат. Не можем да стоим тук и да си говорим. След като се запознаете с тях, ще закусим. Тачър приготвя палачинки.

30.

(Откъс от хрониката, 23 август 5152 г.)

... Когато един човек остарява (а аз остарявам), изглежда като че ли той изкачва планина и оставя другите зад гърба си, макар да подозирам, че ако спре и се замисли над това, ще разбере, че всъщност той е изоставеният. В моя случай ситуацията не е точно такава, защото аз и другите бяхме изоставени преди три хиляди години. Но в нормалната човешка общност, каквато бяхме преди изчезването на хората, старците се чувстваха изоставяни. Старите им приятели умираха, местеха се или просто заминаваха, толкова тихо и незабелязано, подобно на сухи листа, отнесени от вятъра, че не липсваха никому до онзи момент, в който откриваха с известна тъга и удивление, че не могат да ги намерят никъде, че от дълго време вече ги няма. Той (старият човек) може да пита някого къде са отишли или какво им се е случило, ала когато не получи отговор, ще спре да пита повече. Защото възрастните в действителност не обръщат внимание на тези неща. По един странен начин те остават затворени в себе си. Нуждаят се от прекалено малко и се интересуват прекалено малко. Изкачват планината, която никой друг не вижда, и докато се изкачват, ценните неща, на които са държали през целия си живот, започват да губят значение за тях. Докато се катерят все по-високо и по-високо, раницата на гърба им се изпразва, но сигурно не става по-лека откогато и да било и те откриват развеселени, че малкото останало в нея са тъкмо онези незаменими неща, които са събирали през целия си живот. Когато разсъждават за това, те много се изненадват, че на възрастните се пада да отсяват плевата, която са мъкнали цял живот, уверени, че е някаква ценност. Когато достигнат до върха на планината, те откриват, че виждат по-далеч и по-ясно, отколкото преди. И ако до това време не са изгубили чувствителността си, започват да се окайват, че е трябвало да стигнат до края на живота си, преди да прогледнат — способност, от

която на тази възраст малко се нуждаят, но която в по-младите години е можела да им бъде изключително полезна.

Докато седя тук и си мисля за това, аз осъзнавам, че в тази идея няма толкова въображение, както би могло да се стори на някой в по-млада възраст. Струва ми се, че и сега мога да виждам по-надалеч и с по-голяма яснота, макар вероятно не чак толкова далеч, нито чак толкова ясно, както ще бъде, когато краят ми приближи.

След изчезването на хората ние поехме различен път от онзи, който човекът бе следвал през хилядолетията. Всъщност, бяхме принудени да поемем по друг път. Не можехме повече да продължаваме както дотогава. Старият свят с трясък се срина около нас и от него остана много малко. В началото мислехме, че сме загубени и наистина бяхме, ако под загуба разбираме загубата на една култура, която толкова усърдно бяхме изграждали. И все пак с времето ние осъзнахме, че тази загуба не е чак толкова голяма — и може би беше за добро. Защото това бе загуба на неща, без които наистина се чувстваме по-добре. Вместо да загубим, ние спечелихме шанс за втори старт. Трябва да призная, че съм малко объркан от това, което направихме при този втори старт, или по-скоро, от това, което вторият старт направи от нас. Защото, наистина, то не бе плод на нашите съзнателни усилия. То просто се случи, не на мен, разбира се, а на другите. Подозирам, че бях твърде стар, твърде незначителен в предходния си живот, за да се случи и на мен. Останах встрани не защото особено много ми се искаше, а защото нямах избор.

По-важният аспект на тази ситуация, според мен, е, че това пътуване до звездите и разговорите из галактиката (Марта прекарва по-голямата част от следобедите си в сладки приказки, преодолявайки светлинни години) е само начало. Може да се окаже, че звездните пътешествия и телепатията са наистина само началото на това, което ни очаква. Те може би са първите лесни стъпки, както оформянето на каменната брадва е било първата крачка към висшите технологии, които по-късно бяха създадени.

Коя е следващата стъпка, питам се аз и не мога да си отговоря. Изглежда като че ли в тези неща няма логика и причината е, че сме прекалено невежи, за да разберем какво влекат след себе си. Праисторическият човек, който започнал да обработва кремъци, нямал представа, когато за първи път ударил по повърхността на камъка,

защо каменният блок се разцепва по точно определен начин. Той знаел как да го направи, но не знаел защо става така и, предполагам, не е губил много време, за да си го изясни. Но както разцепването на кремъка става понятно за хората от по-късните епохи, така и механизмът на парасихичните способности ще стане понятен за хората едва след хилядолетия.

Както стоят нещата сега, мога само да размишлявам върху това. Размишлението е безплодно усилие, съзнавам го, но не мога да се въздържа. Застанал на моя планински връх, аз напругам очи, за да прозра в бъдещето. Дали ще дойде време, когато, навярно, една раса от богоподобни хора ще може да влияе върху самия строеж на вселената? Ще могат ли да пренареждат атомите, подчинявайки структурата и енергията им само със силата на разума? Дали ще могат да спасят една звезда, придвижвайки я непосредствено в началната и фаза от нейната собствена еволюция, като направят възможно нормалното ѝ и стабилно съществуване? Дали ще могат да проектират планета, превръщайки я от безполезен къс материя в люлка на живот? Дали ще могат да променят генетиката на живите организми само със силата на разума, премоделирайки ги в по-значими и по-съвършени форми на живот? А може би най-важното е дали ще могат да освободят разума на различните проявления на космически интелект от веригите и ограниченията, които мъкне от незапомнени времена в хода на еволюционния цикъл, за да стане по-благоразумен и по-състрадателен?

Приятно е да се мечтае и, разбира се, има надежда човекът да се прояви накрая като фактор в установяването на по-голям порядък във вселената. Но не виждам пътя, по който ще стигнем до това време. Мога да видя началото и да мечтаю за желаниния край, но това, което е между тях, ми убягва. Преди да се стигне дотам, е необходимо да се извърви дълъг път на развитие. Именно законите на това развитие не мога да установя. Разбира се, трябва не само да опознаем, но и да разберем вселената, преди да започнем да ѝ влияем. До способността ни да ѝ въздействаме трябва да ни изведе път, за който нямаме карта. Всичко, по необходимост, става бавно. Трябва да изминем този непознат път стъпка по стъпка. Трябва да израснем качествено и да придобием способност да караме нещата да се случват без помощта на примитивни механични приспособления, а това развитие няма да бъде бързо.

В далечна перспектива, от „планината“ на моята възраст като че ли виждам край, точка, отвъд която не можем или може би няма да поискаме да отидем. Отвъд която, може би, няма да дръзнем да отидем. Но си мисля, че крах, какъвто преживяха технологиите, вече няма да има, ако не настъпи ден, в който някой не се намеси и не прекрати това тук, което става на тази планета. Оставен сам на себе си, човек не би сложил точка. Човек винаги трябва да прави следващата крачка и да открива едва след като я е направил, че тя не е последна. Днес мога да си представя бъдещето само дотам, защото не разполагам с данни да разпростра въображението си отвъд определена точка. Но когато човекът достигне тази точка, където моето въображение е безсилно, той ще разполага с информацията, която ще му позволи да измести тази точка далеч в бъдещето. Няма да има спиране. Ако човекът упорства докрай, няма да бъде спрян. Въпросът според мен е, не дали той ще упорства, а дали има право на това. Потръпвам, когато си представя човека, онова праисторическо чудовище, как продължава да съществува във време и свят, в които не му е мястото...

31.

— Не знам — каза Харисън и погледна Джейсън. — Как мога да ви убедя? Искаме само да изпратим малка група хора тук, за да изучат парапсихическите ви способности, в замяна, на което...

— Вече ви казах — настоя Джейсън, — че тези умения не могат да се придобиват чрез обучение. Очевидно отказвате да повярвате в това.

— Мисля — каза Харисън, — че блъфирате. Е, добре, блъфирате. Какво повече искате? Кажете, какво искате?

— Не притежавате нищо ценно, което да поискаме — каза Джейсън. — Това е другото, в което няма да повярвате. Нека да ви го кажа още веднъж. Човек или притежава парапсихични способности, или не. Или цивилизацията му е технологична, или не е. Те взаимно се изключват, защото докато човек държи на технологиите, той не може да придобие парапсихични способности. От друга страна, веднъж придобил ги, той няма нужда от технологии. Не искаме никой от вас да дойде тук под предлог, че ще изучава това, което знаем или можем, даже и да сте искрени в намеренията си. Казвате, малка група. Е, в началото ще бъде малка, после ще дойдат още малко и още малко. А когато разберете, че няма как да овладеете тези способности, е, тогава ще се преселите тук. Това е поведенческият модел на технологичното общество — да заграбва и да потиска, да заграбва и да потиска...

— Но ако сме искрени? — запротестира Ренълдс. — Ако наистина го искаме, а, разбира се, ние точно това искаме. Ние сме честни към вас.

— Казах ви, че няма да стане — бе категоричен Джейсън. — Ако искате да придобиете парапсихични способности, не е задължително да идвате на Земята. Нека онези, които искат да ги притежават, да се лишат от всичко, което имат, и да живеят така две хиляди години. В края на този период може и да дочакат резултати, макар и да не ви го гарантирам. Ние не подозирахме нищо, докато не ни се случи. За нас беше по-лесно, отколкото ще бъде за вас. Разликата е в отношението на

хората, които целенасочено работят в тази посока, и това може да осуети придобиването на такива способности.

— Това, за което говорите — намеси се Джон, — е една комбинация от нашия и вашия начин на живот. Вие виждате голямо предимство и за двете страни, ако намеренията ви се осъществят. Ако някои от вашите хора открият пътя, вие ще си мислите, че сте постигнали целта. Но няма да е така. Ако някои от вас придобият парапсихични способности, те ще се отчуждят и ще имат към вас същото отношение, каквото имаме ние сега.

Харисън изглежда бавно и последователно всеки един от седящите около масата.

— Вашето високомерие е ужасяващо — не се сдържа той.

— Не сме високомерни — възрази Марта. — Високомерието ни е абсолютно чуждо.

— Високомерни сте — настоя Харисън. — Приемате, че сега живеете по-добре отпреди. Колко по-добре, не знам. Презирате техниката. Гледате на нея с надменност, а може би повече с паника, забравяйки, че ако не беше техниката, всички щяхме още да клечим в пещерите.

— А може би — каза Джейсън — ако не бяхме задръстили живота си с машини...

— Но не сте сигурни...

— Не, разбира се, че не сме — отвърна Джейсън.

— Тогава да забравим нашия спор — каза Харисън. — Защо да не можем...

— Обяснихме ви нашата позиция — не отстъпи Джейсън. — Трябва да ни вярвате, когато ви казваме, че не можем да ви научим на парапсихология. Това е нещо, което не може да се усвои. Трябва да го откриете вътре в себе си. И трябва да ни вярвате, когато ви казваме, че не искаме никакви свръхтехнологии. Ние, хората от тази къща, нямаме нужда от тях. Индианците не смеят да се докосват до машини, защото те ще съсият живота им. Те живеят заедно с природата, а не за нейна сметка.

Вземат, каквото тя им дава, не я опустошават безогледно, за да се прехранват. Не мога да говоря от името на роботите. Но подозирам, че вече са изнамерили собствени технологии.

— Тук има един от тях — обади се Ренълдс. — Не е нужно да говорите от тяхно име.

— Този, който е тук — каза Джейсън, — е повече човек, отколкото робот. Той извършва човешки задължения, пое товар, който ние намерихме за прекалено тежък и непосилен, товар, който не си струва да носим.

— Ние търсим истината — обясни Езекия. — Отстояваме вярата.

— Всичко може да е както го представяте — рече Ренълдс, без да обръща внимание на Езекия. — Но по-важно е, че се противопоставяте на нашето заселване на Земята, на повторното и колонизиране. Вероятно тези, които биха пожелали да дойдат, няма да са много. Вие не искате да приемете даже няколко от нас. Но вие не сте собственици на Земята. Тя не е ваше владение и вие нямате право да се разпореждате с нея...

— Освен когато настъпи рязка промяна и се появи нова технологична заплаха за Земята — каза Джейсън. — Макар че аз и Марта не можем да приведем силни логични аргументи, ние сме обитателите на тази къща и нашето мнение е от значение. Останалите са в космоса. Когато нас с Марта няма да ни има, тази къща ще остане празна и отсега знам, че едва ли ще се намери някой, наистина загрижен за нея. Земята се върна към своите първични богатства и за мен ще бъде страшно да я видя отново ограбена и опустошена. Веднъж вече и причинихме това, а един път е повече от достатъчно. Над Земята не трябва да тегне двойна заплаха. Вярно е, че аз подхождам емоционално към въпроса. Но има мнозина други, за които той действително е съдбовен. Някога индианците са владели този континент, после белите са им го отнели. Ние ги избихме и ги ограбихме. Изблъскахме ги в резервати, а онези, които избягнаха резерватите, принудихме да живеят като в гета. Сега те са се върнали към стария си начин на живот и живеят дори по-добре отпреди, защото се поучиха от нас и държат на традициите си. Те също не трябва да са двойно заплашени. Те трябва да бъдат оставени на спокойствие.

— Ако се съгласим — не се отказваше Харисън — да оставим този континент на спокойствие, а се настаним на другите...

— В миналото — каза Джейсън — ние сключихме договори с индианците. Докато реките текат, докато вятърът духа, казахме ние, договорите ще се спазват. Ала изобщо не ги спазихме. Нито пък

вашият споразумения ще бъдат спазени. Няколко години може би, а по-вероятно и по-малко. Дори още в началото ще започнете да се намесвате. Ще искате да установите търговски контакти. Ще нарушавате старите споразумения и ще сключвате нови и всеки път индианците ще получават все по-малко. Позната история. Технологичната цивилизация никога не е напълно удовлетворена. Тя се основава на изгодата и развитието, но по неин собствен патент. Тя или трябва да се разширява, или ще загине. Дори да сте искрени в своите обещания, дори да имате намерение да ги изпълните, вие няма да можете да го сторите.

— Ще се борим с вас — изрече спокойно Червеният облак. — Не бихме искали да воюваме, но ако бъдем принудени... Ще загубим битката, дори отсега го знаем. И все пак, ще се борим — ако рало заоре земята ни, ако дърво бъде отсечено, ако колело се завърти...

— Вие сте луди! — извика Харисън. — Всички сте полудели. Как ще се биете с нас! Със стрели и лъкове?!

— Казах ви — повтори Хорас Червеният облак. — Знаем, че ще загубим.

— И ни отказвате достъп до планетата — произнесе мрачно Харисън, обръщайки се към Джейсън. — Това не е ваша планета, че да се разпореждате. Колкото е ваша, толкова е и наша.

— Не можем да ви забраним достъп, планетата не е затворена — каза Джейсън. — Нямаме юридическо, а и морално право, на което да се позовем. Но ви моля, в името на общия разум, да стоите далеч от нас. Имате други планети, а ще завладеете и нови...

— Но това е нашата планета! — възкликна Ренълдс. — Тя ни е очаквала през всичките тези години. Вие, шепа хора, не можете да спрете цялата човешката раса да си върне своето. Ние бяхме отвлечени насила. Не сме я изоставяли. През цялото време мислехме за нея като за наш дом.

— Не можете да очаквате да ви повярваме — хладно отвърна Джейсън. — Не ни пробутвайте приказката за прокудените, които се завръщат благодарни на родния бряг. Позволете ми да ви кажа какво мисля.

— Да, моля ви, кажете — настоя Ренълдс.

— Мисля — отвърна Джейсън, — че сте знаели местонахождението на Земята от години, но не сте се интересували от

нея. Знаели сте, че на нея почти не са останали ценни неща, че тя не предлага нищо друго, освен място за живеене. И тогава, по някакъв начин, до вас достига слухът за хората, останали на Земята, и как те могат да пътуват между звездите без ничия помощ — да се озовават, където поискат само за миг, и как разговарят помежду си телепатично, преодолявайки огромни разстояния. Може би при първия слух не сте могли да си го представите, но после до вас достигали и други слухове и картината ставала все по-пълна и точна. И тогава сте си помислили, че ако можете да добавите и тези способности към вашата техника, ще се развиете по-бързо, ще увеличите печалбите си, ще станете по-могъщи. И едва тогава сте решили да се върнете на Земята.

— Не виждам смисъл в това, което казвате — рече Харисън. — Факт е, че сме тук.

— Смисълът е следният: не ни заплашвайте, че ще установите контрол върху Земята, не мислете, че блъфираме и че накрая ще отстъпим и ще ви предадем нашите парапсихични умения, само и само да ви попречим да колонизирате Земята.

— И ако все пак решим да я колонизираме?

— Все някога ще я колонизирате. Няма как да ви спрем. Хората на Червения облак ще бъдат пометени. Мечтата на роботите ще бъде унищожена. Две култури, качествено различни от вашата, ще бъдат съсипани и вие ще имате в ръцете си една планета без стойност.

— Не, не без стойност — каза Ренълдс. — Трябва да ни се доверите заради прогреса, който сме постигнали. Заради това, което сега притежаваме. Земята ще придобие икономическа стойност като преден пост, като база, като земеделска планета. Ще си струва усилията.

Свещите закапаха от вятъра, който повя отнякъде и настъпи мълчание. Всичко бе казано. Безполезно е да се говори повече, помисли си Джейсън. Той знаеше, че това бе краят на разговора. Нямаше съчувствие у тези двама мъже отсреща. Те, естествено, чудесно осъзнаваха залога, но разсъждаваха хладно, сурово и бяха готови да го използват в своя полза. Те бяха изпратени с определена мисия, тези двамата тук и онези на кораба, който обикаляше в орбита около Земята. Да, те бяха изпратени да изпълнят задачата и имаха твърдото намерение да го сторят. Не ги интересуваше какво може да стане, когато приключат мисията си — това никога не бе имало

значение за тях, нито сега, нито в миналото. Общества са били смазвани, култури — изтривани, човешки животи и надежди — употребявани, благоразумието — цинично пренебрегвано. Всичко това е било жертвано в името на прогреса. А какво представлява, питаше се той, този прогрес? Как да бъде определен? Просто само мощ ли е, или включва още нещо?

Някъде се затръшна врата и мразовит есенен въздух нахлу в стаята. Чуха се стъпки, които пресичаха коридора и през прага енергично прекрачи робот, проблясващ в ритъма на своето движение.

Джейсън скочи на крака.

— Стенли! — извика той — Радвам се, че можа да дойдеш, макар и да се страхувам, че вече е късно.

Стенли посочи двамата отсреща.

— Вие ли сте онези? — попита той.

— Да, те са — изпревари ги Джейсън. — Бих искал да се запознаеш...

Роботът прекъсна представянето.

— Господа — изрече той официално, — имам съобщение за вас.

32.

Той заслиза надолу по хребета, който опасваше реката. Крачеше устремено в хладната есенна нощ. Накрая нагази в царевичната нива, където кръстците се изправяха като призрачни вигвами на лунната светлина. Зад гърба му скимтящото същество се изгърбваше в усилието си да не изостава от него, влачейки се по петите му. Някъде отвъд нивата се разнасяше самотният хохот на миешца се мечка.

Дейвид Хънт се връщаше в голямата къща на скалистия нос, в подножието на който се сливаха двете реки. Сега той можеше да се завърне, защото вече знаеше отговора или поне част от него. Вечерна звезда сигурно го чака — надяваше се да го чака. Трябваше да й кажа, мислеше си той, за заминаването си и за причината. Не беше в състояние обаче да намери думите, защото не разбираше какво става с него и се страхуваше, че обясненията му щяха да прозвучат объркано, дори и да знаеше какво иска да й каже.

Той все още носеше лъка и колчанът със стрели висеше през рамото му, макар вече да го правеше само по навик, тъй като повече не се нуждаеше от тях. Запита се, докато крачеше, колко време ги е носил, дори когато реално не са му били необходими.

Над дърветата той съзря най-горните етажи и многобройните комини върху покрива на голямата къща, тъмен силует на фона на нощното небе. Докато заобикаляше група дървета, която се връзваше в нивата, той видя бляскавия, метален предмет, приклепнал там. Гледката го накара да спре и да се сниши, сякаш лъскавото нещо криеше непозната опасност. Докато се привеждаше, той разбра какво беше това — машина, която пренася хора от звездите. Вечерна звезда му бе разказала за заплахата, която този кораб представлява за Земята и който в онзи момент вече се насочваше към планетата. А ето, че по време на краткото му отсъствие, той беше пристигнал. Почувства разтърсващ страх да го сграбчва, когато видя неясните очертания на нечий силует да се мярка зад кораба.

Отстъпи крачка назад и още една, но силуетът се измъкна иззад кораба. Странното беше, че корабът го скриваше, защото той всъщност бе по-голям от него. Беше огромен и приличаше на сянка, около която се излъчваше бруталност, и докато се накланяше към него, той разбра, че не може да избяга, независимо какво разстояние бе изминал. Отдавна бе разбрал, че от него е невъзможно да се избяга. Изобщо не биваше да се опитва да го прави.

Черния скитник направи още една огромна крачка и Дейвид понечи да избяга, но внезапно се извъртя и се изправи с лице към настъпващата сянка. Ако избягам — си мислеше си той, ще продължа да бягам и никога няма да спра. Животът му щеше да мине в непрестанно бягство, както неговият народ вечно беше бягал, бягал, бягал... Сега вече нямаше повече нужда да бяга.

Сянката приближаваше и той можа да я разгледа по-добре, макар че тя се привеждаше напред и хищно посягаше към него. Видя крака като дънери, масивен торс, малка главичка и хищни ръце, готови да го сграбчат.

И в този момент сянката не беше вече Черния скитник, а мечката гризли, която се надигаше от речното корито и се надвесваше над него, прекалено близо за да може да опъне тетивата. Без дори да мисли, ръката му се плъзна назад и сграбчи една стрела, лъкът се огъна и душата му, или нещото вътре в него, се отприщи навън.

Сянката не падна, както се бе проснала мечката гризли. Поколеба се, наклони се напред, посягайки към него; тетивата опъна най-острата стрела почти до ухото му. Скитника се килна встрани, стрелата изсвири и улучи лъскавия кораб с метален звън. Скитника вече не беше там.

Дейвид Хънт свали лъка и остана така, разтреперан. Отпусна се тежко на колене, с тръпнещи мускули и опънати нерви, и се сви в очакване напрежението да се изцеди от тялото му. Кутията с червеи помръдна по-близо, притисна се силно до него и протегна пипало. Обви го здраво, изпращайки му небивало успокоение.

33.

— Каква е тази персона? — попита Ренълдс.

— Казва се Стенли — обясни Джейсън. — Той е робот от Проекта. Казахме ви за Проекта, ако си спомняте...

— О, да — рече Харисън, — супер роботът, построен от неговите по-нисши братя.

— Протестирам срещу вашия тон — каза остро Еремия. — Няма защо да бъдете толкова надменни. Това, което този робот и неговите събратя правят, е напълно в традицията на вашите технологии да се строи все по-мощно и с все по-голямо въображение.

— Моля — каза Харисън, — но той се втурна тук и...

— Той беше поканен — поясни Джейсън студено. — Той идва отдалеч. Току-що пристига.

— Със съобщение?

— От Проекта — каза Стенли.

— Какво е това съобщение? — попита Харисън.

— Най-напред трябва да поясня нещо — каза Стенли. — От няколко години Проекта е във връзка с висш разум някъде в центъра на галактиката.

— Да — кимна Ренълдс. — Казаха ни за това.

— Съобщението, което нося — каза Стенли, — е от този разум.

— И какво общо има то със ситуацията тук? — попита Ренълдс. — Та това е абсурдно!

— Има нещо общо с вас — отвърна Стенли.

— Но как би могъл да знае? Какво би могъл той да знае за ситуацията тук? Наистина, един мощен извънземен разум не би се тревожил...

— Съобщението, отправено към вас и останалите от вашия екипаж, е следното: „Оставете Земята на спокойствие. Не се разрешава никаква намеса. И Земята е част от експеримента.“

— Нищо не разбирам — сърдито извика Харисън. — Какъв експеримент? За какво говори той? Това изобщо няма смисъл.

Наистина имаме право да знаем.

Стенли извади някаква сгъната хартия и я запрати през масата към Ренълдс.

— Има и копие от съобщението, току-що разпечатано.

Ренълдс вдигна хартията и я погледна.

— Така пише. Но не виждам смисъла. Ако пак блъфирате...

— Това е Принципа — промълви Джейсън. — Това предрешава въпроса. Чудехме се, но сега знаем със сигурност. Проекта разговаря с Принципа.

— Принципа! — извика Харисън. — Какво значи всичко това? Ние не знаем нищо за никакъв Принцип. Той не означава нищо за нас.

— Не мисля, че значи нещо за вас — въздъхна Джон. — Трябваше да ви обясним, но имаше толкова други неща да си кажем. Ако се разположите по-удобно, ще ви разкажа за него.

— Поредната измислена история — изрече сърдито Харисън. — Първо, фалшиво съобщение, а сега пък приказки. Хора, вие за глупаци ли ни вземате...

— Сега вече това няма значение — каза Джейсън.

— Няма значение какво мислите вие. Нищо вече не е в нашите ръце, нито пък във вашите.

Джон беше точен в своето предположение, каза си Джейсън. Хората на Земята наистина са част от експеримент. Както или почти както човекът бактериолог или вирусолог би експериментирал с колония бактерии или вируси. А щом това е така, констатира той, изпаднал в лек шок, хората в тази къща и малката група индианци, както и малцината, останали на Западния бряг, не са били пропуснати. По-скоро, те съзнателно са били оставени като част от експеримента, като контролна посявка, може би.

Джон бе казал, че досега Принципа вероятно е разбрал, че човечеството като цяло се развива в правилна посока, но изправен пред последното разкритие, да е осъзнал, че отделните негови части са претърпели мутации. Защото тук имаше три човешки типа — хората от тази къща, индианците и хората от брега. И от тези трите две са били успешни в своята мутация, а другата се бе разпръснала като семена на вятъра. Макар че, не, каза си той, това заключение не е вярно, защото забравям Дейвид Хънт. Като си мислеше за него, той си спомни, че преди една или две седмици музикалните дървета внезапно бяха

върнали своята фина настройка, както и невероятния слух, който бе достигнал до него чрез Тачър в същия този следобед. Как така, учуди се той, роботите засичат слуховете преди който и да е друг да ги научи.

А и роботите. Не три различни типа, а четири. Кой от тях бе според замисъла на Принципа, запита се Джейсън развеселено. Той би се обзаложил на каквото и да е (и бе сигурен, че ще спечели), че Принципа не бе взел под внимание роботите. Макар че роботите малко го плашеха. Що за изобретение беше това нещо, което можеше да разговаря с Принципа и да предава неговите послания? И защо Принципа го бе избрал за свой говорител? Просто защото той бе там, под ръка? Или имаше и сходство, разбиране между тях, което не съществуваше между Принципа и човека или която и да е биологическа форма на живот? Той изтръпна при тази мисъл.

— Спомняш ли си — обърна се той към Стенли, — ти най-напред ни каза, че не можете да ни помогнете.

— Спомням си — отговори Стенли.

— Но все пак ни помогнахте.

— Много се радвам — въодушеви се Стенли, — че в края на краищата можахме да ви помогнем. Вие и ние, мисля, имаме много общо помежду си.

— Искрено се надявам да е така — каза Джейсън. — И ви благодаря от сърце.

34.

Тя седеше до писалището с разпръснати книги, когато той влезе в библиотеката. За момент на колебливата светлина на свещта, тя не можа да го познае. Когато осъзна, че това наистина е той, скочи на крака.

— Дейвид! — извика тя.

Той стоеше и я гледаше. Тя забеляза, че не носи лъка и колчана със стрели. И още нещо липсваше — огърлицата от мечи нокти. Колко е глупаво, помисли си тя, да забелязвам подобни неща, когато единственото важно нещо е, че той се върна.

— Огърлицата... — прошепна тя, чувствайки се глупаво, докато го изричаше, и в същото време съпротивлявайки се на факта, че го казва.

— Хвърлих я.

— Но, Дейвид...

— Срегнах Скитника. Нямах нужда от лъка. Стрелите ми не можеха да го наранят. Те улучиха само кораба.

Тя не отговори.

— Ти мислеше, че Скитника е само една сянка в душата ми.

— Да — отвърна тя. — Фолклор. Един много стар мит...

— Сигурно е вярно. Не знам. Може би сянка от онази велика раса строители, които някога са живели тук. Хора, различни от нас. Не като теб и мен. Сянката, която те хвърлят върху земята дори и след като са изчезнали, все още остава върху нея.

— Призрак — промълви Вечерна звезда. — Привидение. Тя заобиколи писалището и той бързо я посрещна, обгърна я с ръце и я притисна силно към себе си.

— Това, което става с нас, е толкова странно — каза той. — Мога да върша нещата добре, да лекувам болките, а ти можеш да виждаш всичко съществуващо и да ме накараш и аз да го видя. Всичко съществуващо, което прониква вътре, в душата ти.

Тя не отговори. Той бе твърде близо, твърде реален. Отново бе тук. Нямаше време за отговор.

Но дълбоко в душата си тя се обърна мислено към Стария дъб: „Ето, това е новото начало...“

— Скоро тръгвам — каза Джон. — Няма да остана много дълго този път.

— Неприятно ми е, когато заминаваш — каза Джейсън. — Върни се при първа възможност. Като момчета бяхме все заедно...

— Имахме хубаво детство — промълви Джон.

— Има нещо много специално, когато двама мъже са братя.

— Няма за какво да се тревожим повече — рече Джон. — Земята е в безопасност. Можем да продължим да живеем както досега. Индианците и роботите могат да се развиват както си искат. Идеята на Принципа може и да не бъде приета изцяло от хората. Известно време те ще мислят за това, ще го смилат, ще го обсъждат. Ще си представят, както каза Харисън, — че всичко е лишено от смисъл, че е само една приказка. Могат да се опитат да се върнат на Земята. Почти съм сигурен, че ще се опитат, но когато го направят, ще ги ударят през пръстите и тогава ще повярват.

Джейсън кимна.

— Дано да стане така. Ами онази работа с Проекта?

— Какво за Проекта?

— Искаш да кажеш, че не си мислил за това?

— Не бъди толкова тайнствен, Джейсън.

— Не съм — отговори Джейсън. — Ти просто не си прозрял истината. Никой не я е прозрял. Мислят си, че Принципа само използва Проекта като момче за поръчки.

— А не е ли така? — погледна го Джон. — Не, чакай, да не би да мислиш, че...

— Да — каза Джейсън. — Не като момче за поръчки на Принципа, а като негов говорител. Какво общо има между тях? Питахме се дали Проекта просто само слуша, но сега знаем, че не е така. Те си говорят. Проекта казва на Принципа какво става и той му нарежда какво да прави...

— Мисля, че си прав — кимна Джон. — Но не трябва да забравяш, че сме срещали и други видове разум и не сме успявали ни най-малко да...

— Това, което не схващаш — смъмри го Джейсън, — е, че Принципа не е друг извънземен или просто още един вид разум, случайно срещнат в космоса. Той можеше да разговаря с нас, мисля, че с всеки би могъл да разговаря, стига да пожелае.

— Това поставя един нов въпрос, Джейсън — изръмжа Джон. — Разговарят себеподобни. Би ли предположил, че Принципа е... не, не може да е това. Трябва да е нещо съвсем друго. Той не е машина. Мога да се закълна в това. Живях в близост до него в продължение на дни.

— Не в това е същността — каза Джейсън. — Принципа не може да има нищо общо с една машина, преди тя да се е превърнала в нещо различно от машината. Докъде трябва на една машина да еволюира, преди да стане нещо друго — друга форма на живот? Различна от нас, но форма на живот, без съмнение...

— Даваш воля на въображението си — упрекна го Джон. — Но и да не съм прав, няма от какво да се страхуваме. Роботите са наши приятели. Те са задължени да бъдат наши добри приятели. По дяволите, човече, та нали ние сме ги създали!

— Не мисля, че всичко е плод само на въображението ми — възрази Джейсън. — Имаме известно основание за страх. Съществуват някои доказателства. Например, питам се дали Принципа каквото и да представлява той, е открил за себе си по-тясна идентификация с Проекта, отколкото с човешката раса. И точно това нещо ме кара да настръхвам.

— Дори да е така — каза Джон, — а аз почти не се съмнявам в това, за нас няма значение. Освен за теб и Марта, другите са пръснати из звездите. След няколко хиляди години няма да остане никой от нас, който да се тревожи особено нито за Принципа, нито за Земята. Ние сме хора със свободна воля, които отиват, където поискат, и правят, каквото поискат. Скитането по звездите, убеден съм в това, е само част от промяната, само началото. В следващите столетия расата ни ще развие и други способности, не знам какви ще са те, но знам, че ще се проявят.

— Може и да съм късоглед — призна Джейсън. — Твърде близо до Земята живея. Никога не съумях да разсъждавам като вас. Марта и

аз ще сме си отишли отдавна, когато Проекта ще се развие до такова равнище, че да се превърне във фактор. Но индианците ще са тук и какво ще стане с тях? От всички нас те може да се окажат най-важният клон от човешката раса.

Джон се засмя.

— Индианците ще се справят много добре. От всички нас, те са развили най-солидна база. Живеят в хармония с природата. Станали са част от нея.

— Надявам се — каза Джейсън — да си прав.

Те седяха мълчаливо, огънат трепкаше в камината, а коминът издаваше звуци, сякаш въздишаше. Вятърът скубеше стрехите и в стихналия полумрак старата къща стенеше под тежестта на годините. Накрая Джон проговори:

— Искам да ми кажеш едно нещо. И то истината. Какво стана с онова извънземно?

— Тръгна си — отвърна Джейсън. — Отиде си у дома. Остана по-дълго, отколкото бе възнамерявало, защото трябваше да сподели нещо с някого, да благодари на някого. Всъщност на Дейвид, защото той му бил помогнал, но момчето не може да чуе и дума от това, което извънземното казва. Така че то дойде при мен.

— А ти каза ли на Дейвид? Предаде ли му благодарностите?

Джейсън поклати глава.

— Не, не още. Ако въобще някога му кажа. Не е готов за това. Може да го изплаша. Може да избяга отново. Казах на двама души — на теб и на Езекия.

Джон се намръщи.

— Разумно ли беше да казваш на Езекия?

— Дълго мислих, преди да се реша — каза Джейсън. — Накрая му казах. Струваше ми се... Е, добре, струваше ми се, че това е в неговата област. Той е толкова обременен от фантазиите и от самообвиненията си. Помислих си, че случаят може да му помогне. Да му даде нещо солидно, за което да размишлява, просто за разнообразие.

— Не точно това имах предвид — каза Джон, — когато те попитах. Тревожи ме въпросът за душата. Кажи ми честно, наистина ли мислиш, че е възможно този странен герой от Запада да е дал душа на извънземното?

— Така ми каза то.

— Не извънземното. Ти, ти какво мислиш?

— Понякога си мисля — отвърна Джейсън, — че душата е състояние на духа.

Езекия крачеше разтревожено нагоре-надолу из градината на манастира.

Невъзможно е, мислеше той, да е вярно това, което му каза Джейсън. Сигурно господин Джейсън не бе разбрал правилно. Той искаше извънземното да е все още тук, за да поговори с него, макар че господин Джейсън му бе казал, че дори и да е тук, не би могъл да разговаря с него. Няма начин един робот да разговаря с извънземно от този вид.

Нощта бе тиха, а звездите далечни. Откъм хълма се прокрадна зимен вятър. Студено е вече, помисли си Езекия и потрепера при неговия допир. Беше едновременно възмутен от себе си и малко изплашен. Не би трябвало да трепери на вятъра, защото не би могъл да го усети. Възможно ли бе да се превръща в човек? Възможно ли бе, в своето очовечаване, да усеща порива на вятъра? Повече се изплаши от факта, че може в заслепението си да се мисли за човек, отколкото от това, че би могъл да усети вятъра.

Гордост, помисли си той, гордост и суета. Дали някога ще се отърве от тях? И нека си признае — дали някога ще се отърве от съмненията си? В мига, в който си зададе този въпрос, той повече не можеше да се крие от онова, от което се бе крил досега, от мисълта, която се бе опитвал да избегне, като си мислеше за извънземното и за неговата душа.

Принципа!

— Не! — извика той с внезапен ужас. — Не! Не може да бъде! Това не може да е истина! Дори самата мисъл е светотатство!

Че това е светотатство, напомни си той яростно, за него беше извън всяко съмнение.

Бог трябваше да си остане добрият, мил старец в човешки образ, с дългата, бяла, развята брада.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА



<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.